

UYGULAMADA VE TEORİDE SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ TARTIŞMALARI

Editör: Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR

Uygulamada ve Teoride Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tartışmaları

Editör

Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR

yaz
yayınları

2023

**UYGULAMADA VE TEORİDE
SİYASET BİLİMİ VE KAMU
YÖNETİMİ TARTIŞMALARI**

Editor: Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-6524-74-3

Aralık 2023 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

İÇİNDEKİLER

Davranışsal Kamu Politikasının Eğrisi Doğrusu.....	1
<i>Sezen GÜNGÖR</i>	
Doğru Yol Partisi ve Mehmet Ağar	25
<i>Hüseyin ÇAVUŞOĞLU</i>	
Türkiye’de Dışişleri Bakanlarının Profili	39
<i>Çağrı ÇOLAK</i>	
Züğürt Ağa Sinema Filmi Üzerinden Kır-Kent Kültürü ve Toplumsal Değişme Okuması.....	55
<i>Murat DEMİREL</i>	

DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKASININ EĞRİSİ DOĞRUSU

Sezen GÜNGÖR¹

1. DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKASI KAVRAMI

Davranışsal kamu politikası, bireylerin veya toplulukların sosyal ve ekonomik davranışlarını etkilemeye odaklanan bir politika alanıdır. Bu politika türü, insanların kararlarını ve davranışlarını anlamak için psikoloji ve davranışsal ekonomi gibi disiplinleri kullanır. Davranışsal kamu politikası bazı temel prensiplere dayanır. Bu prensipler doğrultusunda, davranışsal kamu politikası, bireylerin ve toplumların daha iyi kararlar almasını, sağlıklı davranışları teşvik etmeyi ve genel refahı artırmayı hedefler (Bernheim ve Rangel, 2016):

1. Karar Alma Süreçleri: İnsanların karar alma süreçlerini anlamak ve etkilemek için davranışsal ekonomi ve psikoloji prensipleri kullanılır. İnsanların sıklıkla öngörülemeyen, rasyonel olmayan veya duygusal kararlar aldığı düşünülür.
2. Nudge (İtiş): "Nudge" kavramı, insanların davranışlarını yönlendirmek amacıyla tasarlanmış küçük müdahaleleri ifade eder. Bu müdahaleler, insanların daha iyi kararlar almalarına yönlendirmek veya istenilen davranışları teşvik etmek için kullanılabilir.

¹ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Çorlu Meslek Yüksekokulu, sezenungor@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8388-6350.

3. Veri Kullanımı: Davranışsal kamu politikası, büyük veri analizi ve istatistiksel yöntemleri kullanarak, bireylerin ve toplulukların davranışlarını daha iyi anlamayı amaçlar. Bu sayede daha etkili politika tasarımları yapılabilir.
4. Duygusal ve Sosyal Faktörler: Davranışsal kamu politikası, insanların sosyal etkileşimleri, duygusal durumları ve sosyal normları dikkate alarak politika tasarımını şekillendirir. İnsanların çevresel faktörlerden etkilendiği ve sosyal normlara uymaya çalıştığı kabul edilir.
5. Esneklik ve Deneme Yanılma: Davranışsal politika tasarımları genellikle esnek ve deneme-yanılma yaklaşımını benimser. Politika önlemleri küçük ölçekte uygulanabilir, ardından etkileri değerlendirilir ve gerekirse düzeltilerek tekrar uygulanır.

Davranışsal kamu politikalarının temel ilkeleri, insanların gerçek davranışlarına, karar alma süreçlerine ve motivasyonlarına odaklanır. İnsanların sınırlı rasyonellik ilkesi (Akdere ve Büyükboyacı, 2015), insanların karar alma süreçlerinin sınırlı olduğunu ve her zaman rasyonel olamayacaklarını kabul eder. Bu ilke, insanların kararlarını hızlı ve basit kurallarla yapma eğiliminde olduklarını vurgular. Çerçeveleme ilkesi (Li ve Ling, 2015) ise insanların bilgiyi nasıl sunulduğuna ve bir konunun nasıl çerçevelendiğine duyarlı olduklarını belirtir. Politika yapıcıları, bilgiyi belirli bir açıdan sunarak insanların kararlarını etkileyebilir. Nudge ilkesi ise (Cai, 2020), insanları belirli bir yöne yönlendirmek için küçük ve nazik müdahaleleri ifade eder. Politika tasarımları, insanların tercihlerini etkilemek ve istenilen davranışları teşvik etmek için bu prensibi kullanabilir. Bir diğer davranışsal kamu politikası ilkesi meydana gelme olasılığı ilkesidir. Bu ilke insanların genellikle gelecekteki olayları gerçekleşme olasılıkları ile değerlendirdiklerini belirtir. Politika

yapıcıları, bu ilkeyi kullanarak insanların risk ve avantajları daha iyi değerlendirmelerine yardımcı olabilir. Toplumsal normlar ilkesi ise insanların davranışlarını genellikle toplumsal normlara göre şekillendiklerini belirtir. Politika tasarımları, toplumsal normları dikkate alarak istenilen davranışları teşvik edebilir. Hassasiyet ilkesi bir diğer davranışsal kamu politikası ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilke insanların kararlarını duygusal ve duygusal faktörlere göre alabileceklerini belirtir. Politika tasarımları, bu duygusal ve duygusal faktörleri anlayarak, insanların davranışlarını daha etkili bir şekilde yönlendirebilir. Bilgi sunumu ilkesinde ise insanların bilgiye nasıl tepki verdiklerini vurgulanır. Bilgi, anlaşılır ve dikkat çekici bir şekilde sunulduğunda, insanlar daha iyi kararlar alabilirler. Son olarak esneklik ve deneme yanılma ilkesinde politika tasarımlarının esnek olması ve deneme-yanılma yaklaşımını benimsemesi gerektiğini belirtilir. Politikalar küçük ölçekte uygulanabilir, ardından etkileri değerlendirilip gerektiğinde düzenlenebilir (Bernheim ve Rangel, 2016). Bu ilkeler, davranışsal kamu politikalarının temelini oluşturur ve insan davranışlarını daha etkili bir şekilde anlamak ve yönlendirmek amacıyla kullanılır.

2. DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKALARININ AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Geleneksel kamu politikaları genellikle bireylerin rasyonel bir şekilde davrandıklarını varsayar, ancak davranışsal kamu politikası, insanların gerçekte nasıl davrandıklarını anlamaya çalışır ve politika tasarımlarını buna göre ayarlamayı hedefler. Bu nedenle irrasyonel davranış temelli tüm teorilerde ve uygulamalarda olduğu gibi davranışsal kamu politikaları uygulamalarında da bazı avantaj ve dezavantajlardan söz etmek mümkün olmaktadır.

Davranışsal kamu politikalarının avantajlarından en temeli kamu politikasının daha etkili sonuçlar vermesidir. Davranışsal kamu politikası, insanların gerçek davranışlarına dayandığı için, politika tasarımlarının daha etkili olma olasılığını artırır. Bireylerin gerçek karar alma süreçlerine odaklanmak, politika önlemlerinin hedef kitle üzerinde daha olumlu etkiler bırakmasına olanak tanır. Ayrıca davranışsal politika, genellikle küçük ve maliyet etkili müdahalelere odaklanır. "Nudge" (itiş) prensibi gibi küçük müdahalelerle büyük sonuçlar elde etmek mümkündür. Bu da politika uygulamalarının maliyet etkin olmasına katkı sağlar. Davranışsal politika, esneklik ve deneme-yanılma prensiplerine dayanır. Bu da politika tasarımlarının küçük ölçekte uygulanabilir ve ardından etkileri değerlendirilip gerektiğinde düzenlenebilir hale gelmesini kolaylaştırır. Diğer yandan politikaların zaman içinde daha iyi uyarlanmasına ve optimize edilmesine olanak tanır. Davranışsal kamu politikaları toplumsal katılımın artırılması konusunda da avantajlıdır. İnsanların gerçek davranışlarına odaklanmak, politika tasarımlarının toplumun daha geniş bir kesimi tarafından kabul edilmesine yardımcı olabilir. İnsanların gerçek deneyimlerine dayanan politikalar, toplumsal katılımı artırabilir. Ayrıca özelleştirilmiş yaklaşım da avantaj olarak görülebilir. Zira davranışsal politika, bireylerin farklı ihtiyaçlarını ve motivasyonlarını anlama konusunda daha hassas bir yaklaşım benimser. Bu, politikaların daha özelleştirilmiş ve hedef odaklı olmasına olanak tanır. Kamu politikalarının uygulanmasında yaşanan en büyük zorluklardan biri olan ağır aksak uygulamalar davranışsal kamu politikası uygulamalarında bulunmaz. Davranışsal müdahaleler genellikle hızlı bir şekilde uygulanabilir. Küçük değişiklikler, kısa vadeli sonuçları hemen görmeyi mümkün kılar. Bu, politika yapımcıların hızla geri bildirim alarak ve politikalarını ayarlayarak daha çabuk yanıt verebilmelerini sağlar. Son olarak davranışsal kamu politikası, insanların doğal eğilimlerini ve zayıflıklarını anlamaya dayalı

olduğu için, tasarımları insan dostu olabilir. Politikalar, bireylerin ihtiyaçlarına daha iyi uyan ve onları destekleyen bir şekilde tasarlanabilir (Datta ve Mullainathan, 2014; Fawcett vd. 1988; Fox ve Sitkin, 2005). Bu avantajlar, davranışsal kamu politikası uygulamalarının geleneksel politika yaklaşımlarına göre daha etkili ve uygulanabilir olmasını sağlar. Ancak, bu tür politikaların da belirli sınırlamaları ve eleştirilere maruz kaldığı unutulmamalıdır.

Davranışsal kamu politikası uygulamalarının avantajları olduğu gibi, dezavantajları da vardır. Bazıları, davranışsal kamu politikalarının bireylerin özgürlüklerine müdahale ettiğini ve kişisel tercihleri sınırladığını düşünebilir. Politika tasarımları, bireylerin kendi kararlarını almasına izin verme ve özgürlüklerine saygı gösterme konusunda hassas olmalıdır. Ayrıca bazı davranışsal müdahaleler etik endişelere neden olabilir. Çünkü özellikle kişisel tercihleri etkileyen müdahalelerin, bireylerin özgür iradelerine müdahale etme potansiyeli vardır. Toplumsal eşitsizlik konusunda ise bazı davranışsal müdahalelerin, belirli grupları veya toplulukları diğerlerine göre daha fazla etkileyebileceği, bu durum ise toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlik endişelerini gündeme getirebileceği yönünde sakıncalar söz konusu olabilmektedir (Howlett, 1991; John, 2014; Jones, 2013; Fawcett vd. 1988).

Bazı davranışsal müdahalelerin şeffaflık ve hesap verebilirlik eksiklikleri de olabilir. Bu durum, insanların neye maruz kaldığını anlamak ve politikaların nasıl çalıştığını değerlendirmek konusunda zorluklara yol açabilir. Diğer yandan kişisel verilerin korunması konusunda da bazı sakıncalardan söz edilebilir. Çünkü bazı davranışsal politika uygulamaları, bireylerin kişisel bilgilerini kullanabilir. Bu durum, gizlilik ve güvenlik endişelerini artırabilir. Ayrıca bireylerin sürekli olarak yönlendirilmesi ve itilmesi, bağımlılık ve pasiflik risklerini artırabilir. Bu durum, bireylerin kendi inisiyatiflerini

kaybetmelerine neden olabilir. Tüm bu dezavantajların yanı sıra davranışsal politika uygulamalarının başarıyla uygulanması zor olabilir. İnsan davranışlarını etkilemek karmaşık bir süreç olduğundan, politikaların beklendiği gibi çalışmayabileceği riski vardır ve son olarak insan davranışları zaman içinde değişebilir ve belirli bir müdahalenin başlangıçtaki etkisi zamanla azalabilir veya değişebilir. Bu durum, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve etkiyi değerlendirme konusunda zorluklara neden olabilir (Datta ve Mullainathan, 2014; Lacey, 2003; Małecka ve Lepenies, 2018). Bu dezavantajlar, davranışsal kamu politikası uygulamalarının dikkatle tasarlanması ve uygulanması gerektiğini vurgular. Politika yapımcılar, etik standartlara uygun, şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde davranışsal müdahaleleri planlamalı ve değerlendirmelidir.

3. DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKALARININ UYGULAMA ALANLARI VE ÖRNEKLER

Bilişsel psikoloji ve davranışsal ekonomi gibi davranış bilimlerinden elde edilen bilgiler şu anda dünya çapında kamu politikalarının çoğunu yeniden şekillendiriyor. Davranışsal yaklaşımlar, sağlık ve çevre politikası, çalışma düzenlemeleri ve tüketiciyi koruma kanunu gibi çeşitli politika alanlarında kullanılmaktadır (Lepenies ve Małecka, 2019).

Davranışsal kamu politikası, birçok farklı alanda uygulanabilir ve çeşitli konulara odaklanabilir. Bunlardan ilki sağlıkla ilgilidir. Sigara bırakma, sağlıklı beslenme, egzersiz gibi sağlık davranışlarını teşvik etmek amacıyla kullanılabilir. Örneğin, kamu yerlerinde sigara içme yasağı gibi politikaların yanı sıra sağlıklı seçeneklere erişimi kolaylaştırmak için düzenlemeler yapılabilir. Finansal kararlarla ilgili kullanım alanı da mevcuttur. Davranışsal kamu politikaları tasarruf yapma, borç yönetimi, emeklilik tasarrufu gibi finansal kararları etkilemek

amacıyla da kullanılabilir. Otomatik tasarruf programları veya finansal eğitim kampanyaları gibi müdahalelerle bireylerin finansal sağlıklarını artırmaya yönelik politikalar geliştirilebilir. Davranış bilimlerini temel alan kamu politikaları eğitim alanında da kendine uygulama yeri bulabilir. Öğrenci başarısını artırmak, okul devam oranlarını yükseltmek veya eğitimle ilgili diğer hedeflere ulaşmak amacıyla kullanılabilir. Örneğin, öğrencilere başarılarını öne çıkaran motivasyonel mesajlar göndermek veya öğrenme materyallerini daha etkili bir şekilde sunmak gibi politikalar uygulanabilir. İnsanların sürekli eğitimden mahrum kalması veya mesleki gelişim fırsatlarından yeterince yararlanmıyor olması da eğitim ve mesleki gelişim teşvikleri, öğrenmeyi teşvik eden politikalar veya şirketlerin çalışanlarını geliştirmeye yönelik teşvikler gibi davranışsal kamu politikaları ile çözülebilecektir.

Çevre konusunda ise davranışsal politikalara ihtiyaç duyulduğu su götürmez bir gerçektir. Bu tür politikalar geri dönüşüm, enerji tasarrufu, su kullanımı gibi çevresel davranışları teşvik etmek amacıyla kullanılabilir. Fiyatlandırma politikaları veya çevre dostu uygulamaları öne çıkaran kampanyalar gibi müdahalelerle çevre koruma politikaları tasarlanabilir. Su ve enerji tüketimini azaltmak amacıyla kullanılabilir. Su ve enerji tasarrufu sağlamak için altyapısal düzenlemeler, fiyatlandırma politikaları veya bilinçlendirme kampanyaları gibi müdahalelerle politikalar geliştirilebilir. Ev sahiplerine enerji verimliliği önlemleri için teşvikler sağlamak, enerji tüketimi bilincini artırmak için kampanyalar düzenlemek veya enerji tasarrufu yapılmasını kolaylaştıran uygulamalar geliştirmek hem toplumun çevresel farkındalık düzeyini arttıracak hem de uygulamaya geçen bu politikalar neticesinde insanın çevreye verdiği zarar azaltılabilecektir. Tüketici hakları konusunda ise tüketicilerin bilinçli kararlar almasını teşvik etmek ve onları korumak amacıyla kullanılabileceğini belirtmek gerekir. Örneğin,

tüketicilere ürün etiketlerinde daha fazla bilgi sunmak veya tüketicilere alışveriş yaparken daha bilinçli kararlar almaları için rehberlik etmek gibi politikalar uygulanabilir. Vergi avantajları veya fiyat düzenlemeleri ile sağlıklı gıdaları teşvik etmek veya paket üzerindeki besin etiketlerini daha anlaşılır hale getirmek gibi önlemlerle insanların sağlıklı beslenmeye yönlendirilmesi de bu yolla sağlanabilecektir. Mega kentlerin en temel sorunlarından olan trafik sorunu da yine davranışsal kamu politikaları ile azaltılabilecektir. Toplu taşıma kullanımını artırmak, araç paylaşımını teşvik etmek veya daha sürdürülebilir ulaşım seçeneklerini benimsetmek amacıyla davranışsal kamu politikaları kullanılabilir. Örneğin, toplu taşıma kullanımını teşvik eden fiyat avantajları veya sürdürülebilir ulaşımı öne çıkaran bilinçlendirme kampanyaları gibi politikalar uygulanabilir. Yine gelişmekte olan ülkelerdeki temel sorunlardan biri zayıf vergi alışkanlıklarıdır. Birçok insan, karmaşık vergi formları nedeniyle vergi bildirimini yapmaktan kaçınmaktadır. Vergi bildirim süreçlerini basitleştirmek, hatırlatıcı mesajlar göndermek veya önceden doldurulmuş vergi formları gibi uygulamalar ile insanların vergi beyanı yapma olasılığını artırmak davranışsal kamu politikaları ile mümkün olabilmektedir. Bu örnekler, davranışsal kamu politikasının farklı alanlarda nasıl uygulanabileceğini göstermektedir. Bu politika türü genellikle bireylerin karar alma süreçlerini anlamak ve onları olumlu yönde etkilemek için çeşitli araçlar kullanır.

Bu alanlarda uygulanan davranışsal kamu politikaları, insan davranışlarını daha iyi anlama ve olumlu yönde etkileme amacını taşır. Tümüyle çevreye bakışımızla yazdığımız bu olası uygulama alanlarının yanı sıra bazı gerçek davranışsal kamu politikası uygulamalarından da örnekler vermek gerekir. Örneğin bireysel emeklilik katılımlarında otomatik emeklilik katılım programları gibi müdahalelerle, insanların tasarruf yapma eğilimini artırmaya yönelik politikalar geliştirilmektedir. Organ

bağışı konusunda tercihsiz katılım uygulamaları da görülmektedir. Buna göre Amerika Birleşik Devletleri'nde sürücü belgenizi alırken organ bağışçısı olmak için bir form imzalamanız gerekmektedir. Bu tercihli bir katılımıdır. Ancak araştırmalar sürücü belgesi alanların sadece %25'lik bir kısmının organ bağışçısı olmak istediğini göstermektedir. Diğer taraftan Avusturya, İsveç, Fransa gibi ülkelerde durum ters bir şekilde işler. Yani sürücü belgesi alan herkes organ bağışçısı olarak kabul edilir. Eğer bağışçı olmak istemiyorsanız bir form doldurmanız gerekir. Bu da tercihsiz katılım olarak isimlendirilir. Yine araştırmalar göstermiştir ki bu ülkelerde organ bağışına katılım oranı %90'den fazladır. Bu örnekler alternatifi sunuluşuna, bir başka ifadeyle konunun çerçevelenişine ilişkin çarpıcı örneklerdir (Güngör, 2022).

4. DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKALARININ DAVRANIŞSAL İKTİSATLA İLİŞKİSİ

Davranışsal iktisat, geleneksel ekonomik modellerin öngördüğü rasyonel birey varsayımlarına karşı çıkan ve bireylerin ekonomik kararlarını daha gerçekçi bir şekilde açıklamaya çalışan bir iktisat dalıdır. Davranışsal iktisat, psikoloji ve davranış bilimlerinden ilham alarak, insanların sınırlı rasyonellik, duygusal etkiler, sosyal etkileşimler ve karar alma süreçlerindeki zayıflıkları dikkate alır. Bu doğrultuda, davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik kararlarını anlamak ve açıklamak için geleneksel mikroekonomik modellere ek olarak psikolojik ve sosyal faktörleri de içeren modeller geliştirir (Benartzi ve Thaler, 2013; Berndt, 2015).

Davranışsal iktisadın temel önermeleri şunlardır (Hursh, 1984; Cartwright, 2018).

Rasyonellikten Sapma: Davranışsal iktisat, bireylerin her zaman rasyonel kararlar almadıklarını iddia eder. Duygusal

etkiler, sınırlı bilgi ve diğer psikolojik faktörler, bireylerin kararlarını etkileyebilir.

Sınırlı Akıl ve Bilgi: Bireylerin sınırlı bilgiye ve akla sahip oldukları varsayımını yapar. Bu, ekonomik kararların alınmasında eksik bilgiye dayandığını ve bu nedenle bireylerin kararlarının kusurlu olabileceğini öne sürer.

Tercihlerde Bağlılık: Davranışsal iktisat, bireylerin tercihlerinin zaman içinde değişebileceğini ve bu değişikliklerin ekonomik kararları etkileyebileceğini savunur.

Toplumsal Etkileşimlerin Rolü: Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik kararlarını çevreleyen sosyal etkileşimlere odaklanır. Diğer insanların davranışları ve toplumsal normlar, bireylerin kararlarını şekillendirebilir.

Davranışsal kamu politikası, bireylerin gerçek davranışlarına ve karar alma süreçlerine odaklanarak, politika tasarımlarını daha etkili kılmaya çalışan bir alanı ifade eder. Bu politika türü, davranışsal iktisadın prensiplerini uygular ve insanların karar alma süreçlerindeki öngörülemeyen, duygusal ve sosyal faktörleri göz önünde bulundurur (Whitehead, 2014).

Davranışsal kamu politikası ve davranışsal iktisat, insan davranışlarını anlamak ve ekonomik kararlarını etkilemek amacıyla benzer prensipleri paylaşan iki konsepttir. İkisi de bireylerin geleneksel ekonomik modellerin öngördüğü gibi her zaman rasyonel ve bütünüyle bilgi sahibi olmadıklarını kabul ederler. Ancak, bu iki kavram farklı alanlardan gelir ve odak noktaları biraz farklılık gösterir. Davranışsal iktisat ve davranışsal kamu politikası, insan davranışlarına daha gerçekçi bir bakış açısı getirerek, ekonomik kararların ve politika tasarımlarının daha etkili hale getirilmesine katkıda bulunur. Her ikisi de insanların kararlarını ve davranışlarını daha kapsamlı bir şekilde anlamak için disiplinler arası bir yaklaşım benimser.

Davranışsal kamu politikaları, geleneksel ekonomik modellerin öngördüğü rasyonel birey varsayımına karşı çıkarak, insanların davranışlarını daha gerçekçi bir şekilde ele alır. Bu politika yaklaşımı, bireylerin karar alma süreçlerinde sınırlı rasyonellik, duygusal etkiler, sosyal etkileşimler ve karar alma süreçlerindeki zayıflıkları dikkate alır. Bu, davranışsal kamu politikalarının rasyonel insan varsayımına eleştirel bir bakış açısını içerir (Schubert, 2017).

Davranışsal kamu politikalarının rasyonel insana bakışı hakkında bazı anahtar noktalar şunlardır:

- *Sınırlı rasyonellik:* Davranışsal kamu politikaları, bireylerin bilgiye ulaşmada ve karar alma süreçlerinde sınırlı olduklarını kabul eder. Rasyonel insana göre, bireyler her zaman tüm bilgiye sahiptir ve en iyi kararı alabilirler; ancak davranışsal yaklaşım, bu varsayımın gerçekçi olmadığını savunur (Kahneman ve Riepe 1998; Dargham, 2009).
- *Duygusal etkiler:* Davranışsal kamu politikaları, bireylerin kararlarını duygusal etkilerin, duygusal zekanın ve psikolojik faktörlerin de etkilediğini kabul eder. Rasyonel insan varsayımı genellikle bireyleri soğukkanlı ve rasyonel olarak düşünen varlıklar olarak tasvir eder, ancak davranışsal politika bu bakış açısını genişleterek insanların duygusal tepkilerini de içerir (Pompian, 2012).
- *Sosyal etkileşimler:* Davranışsal kamu politikaları, sosyal etkileşimlerin bireylerin kararları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu kabul eder. İnsanlar genellikle çevrelerindeki diğer insanlardan etkilenir ve toplumsal normlara göre davranma eğilimindedir. Rasyonel insan varsayımı, bireyin çevresindeki diğer insanların davranışlarını göz önünde bulundurmadığını öngörür.

- *Karar alma süreçlerindeki zayıflıklar:* Davranışsal kamu politikaları, insanların karar alma süreçlerinde belirli zayıflıklar ve öngörülemeyen faktörler olduğunu kabul eder. Rasyonel insan modeli genellikle bireyleri mükemmel bir şekilde plan yapabilen ve kendi çıkarlarını en iyi şekilde optimize edebilen varlıklar olarak düşünür (Pompian, 2012).

Davranışsal kamu politikaları, bu noktalara odaklanarak politika tasarımlarını daha etkili ve gerçekçi hale getirmeyi amaçlar. Bu, insanların gerçek davranışlarına ve karar alma süreçlerine daha iyi uyan politikaların geliştirilmesine olanak tanır.

Diğer yandan davranışsal kamu politikalarının Homo economicus (homo-ekonomikus) modeli ile ilişkisi, bu iki yaklaşım arasında temel bir farkın varlığını yansıtır. Homo-ekonomikus, geleneksel ekonomik düşünce modellerinde kullanılan bir varsayımdır ve ekonomik kararlarını sadece bireylerin rasyonel düşünce ve mükemmel bilgiye dayanarak aldığını varsayar. Ancak davranışsal kamu politikaları, bireylerin gerçek davranışlarına ve karar alma süreçlerine daha gerçekçi bir perspektifle yaklaşır. Genel olarak bakıldığında davranışsal iktisadın temel varsayımı homo-ekonomikus'a karşı davranışsal kamu politikalarının tepkisi şöyle özetlenebilir:

- Homo-ekonomikus modeli, bireyleri mükemmel bilgiye sahip ve her zaman rasyonel kararlar alan varlıklar olarak tasvir eder. Bu model, bireylerin tüm bilgilere eşit ve mükemmel bir şekilde erişebildiğini varsayar. Davranışsal kamu politikaları ise bireylerin sınırlı bilgiye sahip olduğunu ve karar alma süreçlerinde sınırlı rasyonellik sergileyebileceğini kabul eder.
- Homo-ekonomikus modeli, genellikle bireylerin duygusal ve sosyal faktörlerden etkilenmediğini varsayar. Ancak

davranışsal kamu politikaları, duygusal tepkilerin, sosyal normların ve diğer psikolojik etkenlerin bireylerin karar alma süreçlerini etkileyebileceğini kabul eder. Bu nedenle, davranışsal politika, duygusal ve sosyal faktörleri dikkate alarak tasarlanabilir.

- Homo-ekonomikus modeli, bireylerin karar alma süreçlerinde herhangi bir zayıflık yaşamayacağını varsayar. Ancak davranışsal kamu politikaları, insanların karar alma süreçlerinde belirli zayıflıklar ve öngörülemeyen faktörler olduğunu kabul eder. Politika tasarımları, bu zayıflıkları anlayarak ve düzelterek geliştirilebilir.
- Davranışsal kamu politikaları genellikle "nudge" (itiş) prensibini kullanarak, bireyleri olumlu davranışlara yönlendirmeyi amaçlar. Bu, Homo-ekonomikus modelinden farklı bir yaklaşımdır. "Nudge" prensibi, bireyleri yönlendirmek için küçük ve nazik müdahaleleri içerir, ancak bu müdahaleler Homo-ekonomikus modelindeki mükemmel rasyonellik varsayımına aykırıdır.

Davranışsal kamu politikaları, geleneksel ekonomik modellerin öngördüğü Homo ekonomikus modeline eleştirel bir bakış açısı getirir ve insanların karar alma süreçlerini daha gerçekçi bir şekilde anlamaya çalışır. Bu bağlamda, davranışsal kamu politikaları, politika yapıcılarının bireylerin gerçek davranışlarına daha uygun politikalar geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Diğer yandan davranışsal kamu politikaları ile davranışsal iktisadın bir arada ele alındığı bir çalışmada davranışsal iktisadın çözüm ortaklarından bilişsel ve duygusal ön yargıların da ele alınması gerekmektedir. Bilişsel ön yargılar, insanların bilgiyi işleme ve kararlarını şekillendirme biçimlerini etkileyen

sistemli eğilimlerdir. Bu ön yargılar, insanların rasyonel bir şekilde düşünmediği veya bilgiyi tam anlamadığı durumları içerebilir. Davranışsal kamu politikaları, bu tür bilişsel ön yargıları anlamak ve politika tasarımlarını buna göre uyarlamak amacıyla kullanılabilir. Çok fazla ayrıntıya girmeden açıklamak gerekirse öncelikle bilgi işleme hatalarından söz etmek gerekir (Güngör, 2022; Güngör ve Demirel, 2018).

- Bilişsel ön yargılar, bilgiyi işleme hataları veya hatalı çıkarımlar biçiminde ortaya çıkabilir. Davranışsal kamu politikaları, insanların bu hatalara düşme eğilimini anlamak ve düzeltici önlemler almak için tasarlanabilir. Örneğin, net ve anlaşılır bilgi sunumu, bilişsel hataları azaltmaya yardımcı olabilir.
- Davranışsal kamu politikaları, bireylerin karar alma süreçlerini anlamak ve bu süreçlere etki etmek için bilişsel ön yargıları kullanabilir. Örneğin, kişilerin eğilimine göre tasarlanmış bilgilendirme kampanyaları, bireylerin yanlış anlamalarını düzeltmeye veya bilişsel ön yargılarını azaltmaya yönelik olabilir.
- Bilişsel ön yargılar, sosyal normlar ve grup baskısıyla da ilişkilidir. Davranışsal kamu politikaları, bu sosyal etkileşimleri anlamak ve bilişsel ön yargılara yönelik müdahaleler geliştirmek için kullanılabilir. Örneğin, bireyleri olumlu davranışlara teşvik etmek amacıyla sosyal normları vurgulayan kampanyalar düzenlenebilir.
- Bilişsel ön yargılar, insanların riski değerlendirme biçimlerini etkileyebilir. Davranışsal kamu politikaları, insanların güvensizliklerini anlamak ve bu güvensizliklere yönelik bilgilendirici politikalar geliştirmek için kullanılabilir. Örneğin, risklerle ilgili doğru ve güvenilir bilgiler sunan kampanyalar, insanların bilişsel ön yargılarına karşı önleyici bir rol oynayabilir.

Davranışsal kamu politikaları, bilişsel ön yargıları anlayarak ve hedefleyerek, daha etkili politika tasarımları oluşturmayı amaçlar. Bu çerçevede, bilişsel psikoloji ve davranış bilimleri, politika yapıcılarının bireylerin karar alma süreçlerini daha iyi anlamalarına ve politikalarını bu gerçekçi anlayışa dayandırmalarına yardımcı olabilir.

Duygusal ön yargılar ise bireylerin kararlarını duygusal tepkiler, önyargılar veya önceki deneyimler gibi duygusal faktörlerle etkileyen sistemli eğilimleri ifade eder. Buna göre davranışsal kamu politikalarının duygusal ön yargılarla ilişkisi ve etkileşimi hakkında bazı önemli noktalar şunlardır:

- Davranışsal kamu politikaları, bireylerin karar alma süreçlerinde duygusal etkileri anlamak amacıyla psikolojik ve davranış bilimlerinden ilham alır. Bu, politika tasarımında duygusal faktörleri göz önünde bulundurarak, bireylerin daha etkili bir şekilde yönlendirilebileceği anlamına gelir.
- Duygusal itişler, bireyleri belirli bir yöne yönlendirmek veya belirli bir davranışa teşvik etmek için kullanılan küçük ve nazik müdahaleleri ifade eder. Davranışsal kamu politikaları, duygusal itiş prensiplerini kullanarak bireylerin duygusal ön yargılarını dikkate alabilir ve istenilen davranışları teşvik etmek amacıyla tasarlanmış politikalar geliştirebilir.
- Davranışsal kamu politikaları, bilgi sunumunun bireylerin duygusal tepkilerini nasıl etkilediğini anlamak için çalışabilir. Bilgilerin duygusal olarak çekici, anlaşılır veya etkileyici bir şekilde sunulması, insanların karar alma süreçlerini etkileyebilir.
- Duygusal ön yargılar genellikle toplumsal normlardan ve sosyal etkileşimlerden etkilenir. Davranışsal kamu

politikaları, toplumsal normları ve sosyal etkileşimleri dikkate alarak bireylerin duygusal ön yargılarını anlayabilir ve bu faktörleri kullanarak politika tasarlayabilir.

- Bireylerin duygusal durumları zaman içinde değişebilir. Davranışsal kamu politikaları, bireylerin değişen duygusal durumlarını anlamak ve politikalarını bu değişkenliği göz önünde bulundurarak ayarlamak için esneklik prensiplerini benimseyebilir.
- Duygusal ön yargılar genellikle bilinçaltında yer aldığından, eğitim ve farkındalık oluşturma kampanyaları aracılığıyla bireylerin duygusal ön yargılarını anlamalarına ve bu ön yargılarını yönetmelerine yardımcı olunabilir.

Davranışsal kamu politikaları, duygusal ön yargıları anlamak ve yönetmek amacıyla sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından yararlanır. Bu politikalar, bireylerin duygusal etkilerini anlayarak ve bu etkileri kullanarak daha etkili bir şekilde yönlendirilebilecek politika tasarımları geliştirmeyi amaçlar.

Davranışsal kamu politikaları konusunda belki de övgüyü en çok hak eden hevristik (ön yargı) çerçeveleme etkisidir. Zira davranışsal kamu politikaları, bireylerin karar alma süreçlerini etkilemek amacıyla çeşitli psikolojik ve davranışsal etkileşimleri kullanır. Çerçeveleme, bu bağlamda önemli bir konsepttir ve bireylerin bir durumu veya seçeneği farklı bir açıdan değerlendirmelerine neden olan bir iletişim stratejisidir. Bu bağlamda davranışsal kamu politikalarının çerçeveleme ile ilişkisinde bazı temel noktalar şöyledir:

- Davranışsal kamu politikaları, sosyal normları vurgulayarak veya belirli bir davranışın toplum içinde yaygın olduğunu ifade ederek çerçeveleme stratejileri

kullanabilir. İnsanlar genellikle çoğunluğun benzer davranışları sergilediğine yönelik sosyal normlara uymaya eğilimlidir.

- Davranışsal kamu politikaları, bir mesajı olumlu bir şekilde çerçeveleyerek bireylerin olumlu tepkiler vermesini sağlamayı amaçlar. Mesajlar, olumlu terimler ve kazanç odaklı ifadeler kullanılarak iletilirse, insanlar bu mesajlara daha olumlu bir şekilde yanıt verebilirler. Örneğin, "%25 indirim" ifadesi kullanmak yerine, "%75 tasarruf edin" ifadesi olumlu çerçeveleme örneğidir.
- İnsanlar genellikle kayıplardan kaçınmaya eğilimlidir. Davranışsal kamu politikaları, bir durumu kayıp olarak çerçeveleyerek bireyleri istenilen davranışa yönlendirmeyi hedefleyebilir. Örneğin, "Sigarayı bırakarak sağlığını kaybetmekten kurtulun" ifadesi, kayıp kaçınma prensibini kullanmaktadır.
- Mesajları belirli bir şekilde çerçeveleyerek bireylerin hassasiyetlerini dikkate almak, davranışsal kamu politikalarında etkili bir stratejidir. Hassasiyet çerçeveleme, insanların duygusal tepkilerini etkileyerek belirli bir konuda daha duyarlı hale gelmelerini amaçlar.
- Davranışsal kamu politikaları, bilgileri belirli bir şekilde sunarak veya çerçeveleyerek bireylerin konu hakkında farklı algılar geliştirmesini sağlamayı hedefleyebilir. İletişimde kullanılan dil, ton, renk ve diğer görsel unsurlar, bir mesajın nasıl algılandığını önemli ölçüde etkileyebilir.

Çerçeveleme, bireylerin algılarını ve kararlarını etkileyebilen güçlü bir araçtır ve davranışsal kamu politikalarında bu stratejiyi kullanarak insan davranışlarını yönlendirmeye çalışır. Politika tasarımı kullanılan çerçeveleme stratejileri,

bireylerin karar alma süreçlerini anlamak ve etkilemek için psikolojik prensipleri içerir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Davranışsal kamu politikaları ile ilgili gelişmekte olan bir literatür olsa da hızla genişlediği de gerçektir. Çünkü davranışsal kamu politikaları aslında davranış bilimlerinden beslendiği için kendisinden daha uzun yıllardır araştırmalara konu olan davranış bilimlerinin de desteğiyle hızlı gelişen bir literatüre sahiptir. Örneğin;

- Davranışsal kamu politikaları, bireylerin karar alma süreçlerini anlamak ve etkilemek amacıyla davranışsal ekonomi ve davranış bilimlerinden yararlanan bir politika yaklaşımını ifade eder. Bu politika türü, geleneksel ekonomik modellerin varsayımlarına karşı çıkarak, insanların sınırlı rasyonellik, duygusal etkiler, sosyal etkileşimler ve karar alma süreçlerindeki zayıflıkları gibi faktörleri dikkate alır. Davranışsal ön yargılar da bu bağlamda önemli bir rol oynar.
- Davranışsal kamu politikaları, davranışsal ön yargıları anlamak ve bu ön yargıları yönlendirmek amacıyla psikoloji, ekonomi ve sosyal bilimlerden beslenir. Bu politikalar, insanların gerçek davranışlarına daha uygun ve etkili politika tasarımları oluşturmayı amaçlar.
- Davranışsal kamu politikaları, ekonomik modellerin ötesine geçerek davranışsal ekonomi ve davranışsal psikoloji alanlarını kullanır. Bu alanlarda yapılan araştırmalara dayanarak, insanların karar alma süreçlerini daha gerçekçi bir perspektifle ele alır.
- Davranışsal kamu politikaları, bireylerin kararlarını duygusal etkilerin, önyargıların ve duygusal ön yargıların

etkileyebileceğini kabul eder. Bu nedenle, politika tasarımlarında duygusal etkileri anlamak ve yönlendirmek amacıyla çeşitli stratejiler kullanılabilir.

- Davranışsal kamu politikaları, çerçeveleme stratejilerini kullanarak bireylerin kararlarını etkilemeye çalışabilir. Mesajları belirli bir şekilde çerçeveleyerek, insanların bir durumu veya seçeneği farklı bir açıdan değerlendirmelerini sağlamak amaçlanır. Bu çerçeveleme, davranışsal ön yargıları yönlendirmek için kullanılabilir.
- Davranışsal kamu politikaları, insanların karar alma süreçlerindeki bilişsel hataları anlamak ve azaltmak için çeşitli stratejiler geliştirebilir. Bilgi sunumunun düzeltilmesi, karmaşıklığı azaltma veya bireyleri daha bilinçli kararlar almaya yönlendirme gibi stratejiler bu kapsamda yer alabilir.
- Davranışsal kamu politikaları, "nudge" (itiş) teorisini kullanarak bireyleri olumlu davranışlara yönlendirmeyi hedefler. Bu teori, insanların kararlarını etkilemek için küçük ve nazık müdahaleleri içerir ve bu müdahaleler, davranışsal ön yargıları etkileyebilir.

Davranışsal kamu politikaları ile ilgili nöro bilimsel çalışmalardan da söz etmek mümkün olacaktır. Nörobilim, beyin ve sinir sistemi üzerine odaklanan bir bilim dalıdır. Nörobilim araştırmaları, insanların duygusal tepkilerini, öğrenme süreçlerini, risk değerlendirmelerini ve karar alma süreçlerini anlamamıza yardımcı olabilir. Bu bağlamda nöro-kamusal politikalardan söz etmek gerekmektedir. Nöro-kamusal politika, nörobilim ve kamu politikası arasındaki etkileşimi inceleyen bir alanı ifade eder. Bu alan, nöro bilimsel bulguların ve yöntemlerin kamu politikası oluşturma ve uygulama süreçlerine entegrasyonunu ele alır. Temelde, nörobilim araştırmalarının insan davranışlarına ve karar alma süreçlerine dair anlayışını,

politika yapım süreçlerine nasıl uyarlayabileceğimizi anlamaya çalışır ve nöro bilimsel bulguları politika yapımına entegre ederek daha etkili ve bilimsel temelli politikalar geliştirmeye çalışır.

Nöro-kamusal politika, nöro bilimsel bulguların politika yapım sürecinde nasıl kullanılacağını değerlendirirken etik konulara da odaklanır. Özellikle, bireylerin zihinsel durumuyla ilgili hassas bilgilerin nasıl kullanılacağı ve korunacağı önemli bir sorundur. Bu alan, nörobilimin politika yapımında potansiyel etkilerini değerlendirirken bilimsel doğruluk, şeffaflık ve etik prensiplere odaklanır. Bazı uygulama alanlarından bahsetmek gerekirse ilk akla gelen eğitim ve sağlıktır. Nörobilim araştırmaları, öğrenme süreçleri ve eğitim politikaları arasındaki ilişkileri anlamaya yardımcı olabilir. Öğrenci performansını artırmak ve eğitim politikalarını daha etkili hale getirmek amacıyla nöro bilimsel bulgular kullanılabilir. Diğer yandan nörobilim, bağımlılık, zihinsel sağlık, stresle başa çıkma ve bağışıklık sistemine etki gibi konularda bilgi sağlayabilir. Bu bilgiler, sağlık politikalarının tasarımını ve uygulanmasını etkileyebilir. Yine nöro bilimin iktisatla entegre olduğu nöroiktisat ile birlikte de davranışsal kamu politikalarından söz edilebilmektedir. Örneğin, nörobilim araştırmaları, tüketici davranışları, ekonomik karar alma ve risk yönetimi gibi ekonomik konulara ilişkin politika kararlarını etkileyebilir. Son olarak suç ve ceza sistemi ve toplumsal politikalar açısından da konu ele alınabilmektedir. Nörobilim, suç ve cezalandırma ile ilgili konularda anlayışımızı derinleştirebilir. Bu bilgiler, suç önleme stratejileri ve cezalandırma politikalarını etkileyebilir. Aynı şekilde nörobilim, sosyal etkileşimleri, empatiyi, ahlaki kararları ve toplumsal normları anlamak için kullanılabilir. Bu bilgiler, toplumsal politikaların tasarımını etkileyebilir.

Davranışsal araştırmalarının geldiği güncel noktada ise genetik bilimi yer almaktadır. Davranışsal kamu politikalarının oluşumunda genetik verilerden de söz edilebilecektir. Geno-

kamusal politikası terimi, genetik bilgi ve genomik araştırmaların kamu politikası oluşturma süreçlerine entegrasyonunu ifade eder. Genom, bireylerin genetik bilgisini taşıyan DNA'nın tamamını ifade eder. Geno-kamu politikası, genetik bilgi ve teknolojilerin etik, hukuki ve sosyal boyutlarını ele alarak bu bilgilerin toplum içinde nasıl kullanılacağına dair politikaların oluşturulmasına odaklanır.

Bu alandaki temel konular şunları içerebilir:

- ***Genetik Testleme Politikaları:*** Genetik testler, bireylerin genetik predispozisyonlarını belirlemelerine yardımcı olabilir. Geno-kamu politikası, genetik testleme politikalarını düzenlerken gizlilik, danışmanlık ve genetik test sonuçlarının kullanımı gibi konulara odaklanabilir.
- ***Genetik Veri Koruma ve Gizlilik:*** Bireylerin genetik bilgilerinin toplanması, saklanması ve paylaşılması konularında politika oluşturma süreçlerini düzenler. Bu bağlamda, genetik verilerin korunması, gizliliği ve güvenliği önemli etik ve hukuki konular arasında yer alır.
- ***Genomik Tıp Politikaları:*** Genomik tıp, bireylerin genetik bilgilerini temel alarak hastalıkların tanı ve tedavisini kişiselleştirmeye yönelik bir alanı ifade eder. Geno-kamu politikası, genomik tıp uygulamalarının etik, etkililik ve eşitlik açısından nasıl düzenleneceğine dair politikaları belirler.
- ***Genetik Düzeltme ve Modifikasyon Politikaları:*** Genetik mühendislik ve genetik modifikasyon teknolojilerinin kullanımını düzenleyen politikaları içerir. Bu bağlamda, genetik modifikasyonun etik ve sosyal etkileri ele alınır.
- ***Genetik Danışmanlık ve Eğitim:*** Genetik danışmanlık hizmetleri, bireylere genetik bilgileri anlamaları ve doğru kararlar almaları konusunda yardımcı olur. Geno-kamu

politikası, genetik danışmanlık ve eğitim programlarını düzenler ve standartları belirler.

- **Genetik Eşitsizlikle Mücadele:** Genetik bilgi ve teknolojilere erişimde ve kullanımda oluşabilecek eşitsizlikleri ele alır. Politikalar, genetik eşitsizlikleri azaltmaya veya önlemeye yönelik stratejiler içerebilir.

KAYNAKÇA

- Akdere, Ç., & Büyükboyacı Hanay, M. İ. (2015). Davranışsal İktisat ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı. *İktisatta davranışsal yaklaşımlar*.
- Benartzi, S. and Thaler, R.H., (2013). Behavioral economics and the retirement savings crisis. *Science*, 339(6124), 1152–1153.
- Berndt, C., (2015). Behavioural economics, experimentalism and the marketization of development. *Economy and Society*, 44(4), 567–591.
- Bernheim, B. D., Rangel, A. (2016). “Davranışsal Kamu Ekonomisi: Standart Olmayan Politika Mercileri ile Refah ve Politika Analizi”, *Davranışsal İktisat ve Davranışsal İktisadın Uygulamaları*. (Ed. Hatime Kamilçelebi), Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Cai, C. W. (2020). Nudging the financial market? A review of the nudge theory. *Accounting & Finance*, 60(4), 3341-3365.
- Cartwright, E. (2018). Behavioral economics. Routledge.
- Dargham, N. A. S. (2009). The implications of Behavioral Finance. *Journal of Economics*.

- Datta, S., Mullainathan, S. (2014). “Behavioral Design: A New Approach to Development Policy”, *Review of Income and Wealth*, 60(1), 7-35.
- Fawcett, S.B., Bernstein, G.S., Czyzewski, M.J., Greene, B.F., Hannah, G.T., Iwata, B.A., Jason, L.A., Mathews, R.M., Morris, E.K., Otis-Wilborn, A. and Seekins, T., (1988). Behavior analysis and public policy. *The Behavior Analyst*, 11(1), 11-25.
- Fox, C.R. and Sitkin, S.B., (2015). Bridging the divide between behavioral science & policy. *Behavioral Science & Policy*, 1(1), 1-12.
- Güngör S. & Demirel E. (2018). Davranışsal Finasta Yatırımcı Önyargıları, Alfa Yayınevi.
- Güngör, S. (2022). Cesaretin Bedeli; Nakit mi Ödemek İstersiniz? Serüven Yayınları.
- Howlett, M., (1991). Policy instruments, policy styles, and policy implementation. *National approaches to theories of instrument choice. Policy Studies Journal* 19(2): 1-21.
- Hursh, S. R. (1984). Behavioral economics. *Journal of the experimental analysis of behavior*, 42(3), 435-452.
- John, P., (2014). Policy entrepreneurship in UK central government: The behavioural insights team and the use of randomized controlled trials. *Public Policy and Administration*, 29(3), 257-267.
- Jones, R., Pykett, J. and Whitehead, M., (2013). Changing behaviours: On the rise of the psychological state. Cheltenham: Northampton.
- Kahneman, D. & Riepe, M. (1998). Aspects of Investor Psychology. *The Journal of Portfolio Management*, 24, 52-65.

- Lacey, H., (2003). The behavioral scientist qua scientist makes value judgments. *Behavior and Philosophy*, 209–223.
- Lepenies, R. and Małecka, M., (2019). The ethics of behavioural public policy. In *The Routledge Handbook of Ethics and Public Policy* (pp. 513-525). Routledge.
- Li, X., & Ling, W. (2015). How framing effect impact on decision making on internet shopping. *Open Journal of Business and Management*, 3(01), 96.
- Małecka, M. and Lepenies, R., (2018). Is the behavioral approach a form of scientific imperialism. In Maki, U., Walsh, A. and Fernández Pinto, M. (eds), *Scientific Imperialism: Exploring the Boundaries of Interdisciplinarity*. London: Routledge.
- Pompian, M. (2012). *Behavioral Finance and Wealth Management; How To Build Investment Strategies That Account For Investor Bias*. John Wiley&Sons, Inc., Second Edition, New Jersey.
- Reddy, S.G., (2012). Randomise this! On poor economics. *Review of Agrarian Studies*, 2(2), 60–73.
- Schubert, C., (2017). Exploring the (behavioural) political economy of nudging. *Journal of Institutional Economics*, 1–24.
- Whitehead, M., Jones, R., Howell, R., Lilley, R. and Pykett, J., (2014). *Nudging all over the world: Assessing the global impact of the behavioural sciences on public policy*. Economic Social & Research Council Report. Swindon, UK.

DOĞRU YOL PARTİSİ VE MEHMET AĞAR¹

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU²

1. GİRİŞ

12 Eylül darbesi sonrası, 1983 yılında Doğru Yol Partisi (DYP) kuruldu. Adalet Partisi'nin devamı olarak siyaset sahnesinde yer alan DYP, merkez sağda yer alan muhafazakâr, demokrat, liberal bir partidir. Türkiye'de 1983-1991 arası, ANAP'ın tek başına iktidara geldiği dönemdir. 1987'de siyasi yasakların kalkmasıyla genel başkanlığa Süleyman Demirel gelmiştir. Türkiye'de 1991-2002 arası dönemde, koalisyon hükümetleri kuruldu. 1991 seçimleriyle birlikte DYP, Demirel liderliğinde iktidara geldi. 1991 seçimleri sonrası, DYP-SHP, DYP-CHP koalisyon hükümetleri kuruldu. Demirel'in başbakanlığında kurulan DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde, kanlı nevruz olayları, yüksek yargı mensupları, basına yönelik saldırılar, Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu ve Uluslararası Çalışma Örgütü yasasının kabul edilmesi gibi önemli gelişmeler yaşandı. 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı üzerine TBMM yapılan seçimde, Süleyman Demirel cumhurbaşkanlığına seçildi. DYP Kongresinde genel başkanlık için İsmet Sezgin, Köksal Toptan ve Tansu Çiller yarıştı. DYP Genel Başkanlığına Tansu Çiller seçildi. Tansu Çiller'in başbakanlığı dönemindeki önemli gelişmeleri arasında, 5 Nisan ekonomik önlemler paketi, anayasanın 21 maddesinde yapılan değişiklik, Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanması yer almaktadır. 1995 seçimlerinde RP, 158 milletvekiliyle birinci

¹ Bu çalışma, doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın benzerlik endeksi %4.

² Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, huseyindp@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7132-3833.

parti olurken, DYP 135, ANAP 132 milletvekili çıkardı. RP ile ANAP, koalisyon hükümeti konusunda anlaştılar. Fakat askerden gelen baskı sonucunda bu hükümet kurulamadı. 1995 seçimleri sonrası ilk olarak, ANAP-DYP Azınlık Hükümeti kuruldu. Bu hükümet, yaklaşık dört ay iş başında kaldı. RP'nin Tansu Çiller ile ilgili verdiği soruşturma önergeleri sonrasında, Çiller ve Yılmaz'ın karşılıklı sert açıklamaları birbirini izledi ve DYP koalisyondan çeklime kararı aldı. RP'nin verdiği gensoru önergesinin gündeme alınması, DYP'nin desteği ile kabul edildi. Bunun üzerine Başbakan Mesut Yılmaz, istifasını cumhurbaşkanına verdi. İkinci olarak Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında RP-DYP hükümeti kuruldu. Bu dönemde Erbakan'ın yaptığı Libya gezisi oldukça tartışıldı. Kaddafi'nin “*Bir Kürt devleti kurulmalı*” gibi sözleri tepkiyle karşılandı. Bu dönemin diğer önemli bir olayı da devlet-mafya-siyaset işbirliğini ortaya çıkaran “Susurluk Kazasıdır”. Bu kaza sonrası İçişleri Bakanı Mehmet Ağar istifa etmiş ve yerine Meral Akşener getirilmiştir. Asker, 10 Kasım günü Kayseri Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin açıklamalarını, Başbakanlık'ta tarikat liderlerine verilen iftar yemeğini, Sincan Belediyesi'nin düzenlediği Kudüs gecesi gibi olayları gerekçe göstererek, 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, irticai faaliyetlerin arttığını vurgulamış ve ilköğretimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması gibi bir dizi önlemlerin alınmasını istemiştir. Türk siyasal hayatına “28 Şubat Post-Modern Darbesi” olarak geçen bu gelişme sonrası, DYP'de istifalar başlamış ve bunun sonucunda Erbakan istifasını cumhurbaşkanına vermek zorunda kalmıştır. Üniversite, medya, yargının desteği ve askerin baskısıyla hükümet istifaya zorlanmıştır. Üçüncü olarak ANAP-DSP-DTP hükümeti yer aldı. Bu hükümet döneminde, ilköğretimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması kabul edildi. Bu hükümet, gensoru ile düşürülmüş ve Bülent Ecevit Başbakanlığında kurulan DSP Azınlık hükümetiyle 1999 seçimlerine gidilmiştir. 1999 seçimleri sonrası DSP-MHP-ANAP

hükümeti kuruldu. Ecevit'in başbakanlığında kurulan bu hükümet döneminde, 2000 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde, hükümetin ortak adayı, dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer cumhurbaşkanlığına seçildi. 2000 yılında finansal kriz, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, birçok kişinin işsiz kalmasına neden oldu. Başbakan Ecevit'in rahatsızlığı ve görevine devam edememesi üzerine, erken seçime gidilmiştir. 2002 seçimlerinde AK PARTİ tek başına iktidara gelirken, DYP %9.54 ile TBMM'ye girememiştir. Tansu Çiller'in DYP Genel Başkanlığı'ndan istifası üzerine, DYP 7. Kongresine gidilmiştir (Çavuşoğlu, 2015: 97-266).

Bu çalışmada, Mehmet Ağar'ın DYP Genel Başkanlık dönemi ele alınmıştır. DYP 7. Kongresi, 2004 yerel seçimleri, DYP 8. Kongresi, DYP ve ANAP birleşme girişimi, 2007 genel seçimlerine değinilmiştir.

2. DYP 7. KONGRESİ

2002 yılında yapılan DYP 7. Kongresine Mehmet Ağar, Ufuk Söylemez, İlhan Kesici, Hasan Subaşı, Aydın Menderes aday oldular (Sabah, 2-4 Aralık 2002). DYP'nin 68 il başkanı kongrede, İlhan Kesici'ye destek verdiklerini belirtirken; (Yeni Asır, 2 Aralık 2002) Kurucular Kurulu ise Mehmet Ağar'ı desteklediğini açıkladı (Sabah, 14 Aralık 2002). Genel başkanlık için Odalar Birliği Başkanı Rıfat Hisarcıklioğlu'na teklif götürüldü. Tekliften dolayı, baskı altında kaldığını belirten Hisarcıklioğlu, 3 Aralık'ta genel başkanlığa aday olmayacağını açıkladı (Zaman, 3 Aralık 2002). Odalar birliği tabanı, DYP'ye yakın olmuştur. Hisarcıklioğlu'nun genel başkan olmasını isteyen TOBB yöneticileri vardı. Çünkü, yaklaşık 25 TOBB üyesi, DYP'den milletvekili aday olmak istedi (Yılmaz, 3 Aralık 2002).

DYP Kongresi 14-15 Aralık'ta Ankara'da yapıldı. Ağar'ın divan başkanlığı için aday olan Nevzat Ercan'ın, 710

oyla divan başkanlığına seçilmesi, Ağarın en güçlü aday olduğunun göstergesiydi (Hürriyet, 15 Aralık 2002). Salondaki kadınların sayısı oldukça azdı. Kırsal kesimi temsil eden parti olarak adlandırılan DYP’de kasketli insanların sayısı dikkat çekiciydi (Zaman, 15 Aralık 2002). Kongre başladıktan sonra Aydın Menderes, adaylıktan çekildi. Menderes’in bu kararında, Mehmet Ali Bayar’ın etkili olduğu belirtilmektedir (Yeni Asır, 15 Aralık 2002). Salona girdiğinde çok fazla alkış alamayan Çiller, kongredeki konuşmasında 2002 seçimlerinde DYP’nin meclise girememesinin tek sorumlusunun kendisi olduğunu kabul etmiş, konuşmasını yaşamındaki en büyük onurun, DYP’deki genel başkanlık olduğunu söyleyerek noktalamıştır (Türkiye, 15 Aralık 2002). Ağar ise konuşmasında hukuk devletine, muhafazakârlığa, birey ve özgürlüğe, milliyetçiliğe vurgu yaptı (Milliyet, 15 Aralık 2002). 1258 delegenin, 815’inin oyunu alan Mehmet Ağar, genel başkanlığa seçilirken; İlhan Kesici 22 oyda kaldı (Sabah, 15 Aralık 2002).

Genel İdare Kurulu (GK) seçimlerinde, en yüksek oyu Serhan Yücel aldı. Kesici ve Söylemez, Mehmet Ağar’ın GİK üyeliği önerisini kabul etmediler (Milliyet, 16 Aralık 2002). GİK’e bakıldığında (EK 1) milliyetçi, Kürt, Alevi, liberal kesimin önemli isimleri yer almıştır. Hayri Kozakçıoğlu, Reha Çamuroğlu, Ümrân Akkan, Mehmet Ali Bayar, Bekir Sami Daçe, Nüzhet Kandemir Kamil Turan, Celal Adan, Cevher cevheri, Salim Ensarioğlu bu önemli isimlerdendir (Hürriyet, 16 Aralık 2002). Bu liste, DYP’nin kökenini yansıtan bir görüşe sahipti (Bursalı, 2002: 15). Adaylıktan çekilen Aydın Menderes, Ağar’ın genel başkanlığına tepki olarak, 22 Aralık günü istifa etti (Yeni Asır, 23 Aralık 2002). Ağar’ın seçilmesinde halk tarafından tanınması, parti tabanındaki ağırlığı, bürokrasiden gelmesi, hayırsever, muhafazakâr, milliyetçi kişiliği, iş dünyası, medya, bürokrasi, yabancı ülkelerle iyi ilişkileri, aktif siyasetteki başarılı geçmişi etkenler arasındadır (Törüner, 2002: 9).

3. 2004 YEREL SEÇİMLERİ

Mehmet Ağar, yerel seçimlerde eşiyile beraber kampanyayı gerçekleştirdi. Mitinglerde yaptığı konuşmalarında, AK PARTİ iktidarının dış politika ve ekonomideki faaliyetlerini eleştirdi. İktidarın dış politikada bağımlı bir siyaset izlediğini, uygulanan ekonomik programlardan dolayı, halkın önemli bir bölümünün hayat pahalılığından ezildiğini söyledi (Hürriyet, 2-17 Mart 2004). Bunun dışında Ağar, milletvekilliği dokunulmazlığı, imam hatipler ve başörtüsü meselesiyle ilgili hükümete yüklendi. Hükümeti başörtüsü sorunuyla istismarla eleştiren Ağar, DP ile birlikte milli, manevi değerlere önem verildiğini, DYP iktidarında da imamların memur kadrosuna geçtiğini ifade etti (Zaman, 16 Mart 2004).

Seçim mitinglerinde güvenlik önlemleri en üst düzeydeydi. Ağar'ın kampanya döneminde önem verdiği bir husus, miting yapılan yöreye uygun şarkıların çalınmasıydı (Zaman, 23 Mart 2004). Seçimler öncesinde daha önce görülmemiş baskıların yaşandığını vurgulayan Ağar, Muğla'da hükümete *“Hükümet tehditle oy istiyor. Allah'ın güneşi çıkınca ne lamba kalır ne ampul”* cümleleriyle seslendi (Milliyet, 8-21 Mart 2004). ANAP ile DYP Adana'da bazı yerlerde, seçim ittifakına gittiler. Bunun dışında Kayseri'nin bazı ilçelerinde de MHP ile DYP seçim ortaklığı yaptılar (Hürriyet, 3 Mart 2004).

10 Mart'ta DYP, 14 büyükşehirdeki adaylarını açıkladı. Toplantıda Ağar, geleceği şekillendirecek yeni kadrolarla halkın önüne çıktıklarına vurgu yaptı. 12 Mart'ta Bilecik'e giden Ağar, “Şeyh Edibali Türbesine” ziyarette bulundu (Sabah, 7-12 Mart 2004). 16 Mart'ta daha önce ANAP'ta milletvekilliği yapmış 7 siyasetçi DYP'ye katıldı (Zaman, 17 Mart 2004). Ağar, son mitingini Elazığ'da büyük bir gövde gösterisiyle gerçekleştirdi. Elazığ'da Ağar adına, 281 kurban kesildi (Milliyet, 27 Mart 2004). TÜSES'in seçimler öncesi yaptığı ankette, DYP'nin oy

oranı %2.66 olarak gösterilmektedir. Yerel seçim sonuçlarıyla, anketin büyük bir oranda tutmadığı görüldü

İl genel meclisinde DYP, %9.97 oy oranıyla 156 üye kazanmıştır. DYP'nin %20'den fazla aldığı il sayısı 3; %10-%20 oy aldığı il sayısı 46; %10 dan az aldığı il sayısı ise 32'dir. %28.64 ile en fazla oyu Elazığ'dan almıştır. Gümüşhane, Muğla, Yalova, Aydın DYP'nin en fazla oy aldığı diğer iller arasında yer almaktadır. DYP en az oy oranının sırasıyla Iğdır, Malatya, Hakkâri, İstanbul ve Ankara'dan almıştır (Tuncer ve Kasapbaş, 2004: 232-34). DYP'nin oyları, 3 Kasım 2002 genel seçimi ile kıyaslandığında, oylarının %4.51 arttığı görülmektedir. DYP, en yüksek oy oranına Trakya Bölgesi'nde (%16.43); en düşük oy oranına ise Orta Anadolu'da (%7.61) ulaşmıştır (Tuncer ve Kasapbaş, 2004: 62-79).

Belediye başkanlığında ise DYP, büyükşehir belediyesi kazanamaz iken toplam 388 belediye başkanlığını kazanmıştır. Yalnızca Elazığ'da başkanlığı kazandı. DYP, büyükşehirlerde %5.40; büyükşehir haricinde ise %9.42 oy oranı elde etmiştir. En başarılı olduğu bölge, Güneydoğu'dur. Bölgedeki başkanlıkların %20.5'ini kazandı (Demirel, 2004: 67).

Parti içinde yaşanan kavga ve tartışmalardan dolayı, seçmene bir birlik görüntüsü verilemedi. Bundan ötürü de seçmenin partiye olan ilgisi de sınırlı olmuştur (Milliyet, 29 Mart 2004). DYP oylarının 2002 seçimlerine göre artmasında, Ağar'ın 100'den fazla ilçede seçmenle yüz yüze temas kurmasının etkili olduğu söylenebilir (Sabah, 29 Mart 2004). Ağar, katıldığı ilk seçimde, AK PARTİ'den sonra DYP'yi merkez sağın ikinci partisi konumuna getirdi. Hem teşkilattan güvenoyu aldı hem de partideki durumunu güçlendirmiş oldu. Bunun dışında Ağar, parti içi muhalefetin de önünü kesti.

4. DYP 8. KONGRESİ

Kongre öncesi, Alaattin Aldemir, Salih Çelen, Reha Çamuroğlu ve Mehmet Ali Bayar DYP'den istifa ettiler. İstifa gerekçesi olarak, değişim konusunda partinin üst kademesiyle görüş farklılığı gösterildi (Cebeci, 2005: 9). Ağar, Rıdvan Dilmen'e ve Fatih Terim'e DYP'ye katılmaları için teklif yapmıştı. Her iki isimde, yoğun iş yaşamlarını gerekçe göstererek, öneriyi reddettiler (Milliyet, 18 Mayıs 2005). 14 ve 15 Mayıs 2005 de yapılan kongrede, Yıldırım Avcı, divan başkanlığına seçildi. Ağar, dışında Atatürk, Menderes, Bayar ve Demirel'in posterleri salonda asılmıştı. Posterler dışında “*Kaygılanma Türkiye, Senin Doğru Yolum Var*” pankartı da dikkat çekmişti (Tercüman, 15 Mayıs 2005).

Salon, batılı bir biçimde hazırlanmıştı. Koltuklara, konukların isimleri yazılmıştı. Fakat kırsal kesime dayanan DYP'de bu durum, kısa sürdü ve konuklar, istedikleri ya da boşalan koltuklara oturdular. Çiller'in gönderdiği mesaj, en fazla alkışı aldı. Ağar, daha gelenekçi ve milliyetçi bir üslup kullandı (Sarıkaya, 2005: 22). Konuşmasında, iktidarı eleştiren Ağar, kongreyi, halkın bir başkaldırısı olarak niteledi ve özellikle çiftçi kesiminin zor şartlarda yaşadığını belirtti. Tansiyonu düşünce, konuşmasına bir saat ara vermek durumunda kaldı (Akşam, 15 Mayıs 2005). Aradan sonraki konuşmasında Ağar, başörtüsü sorununu çözeceğine, vatandaş ile devlet arasındaki sıkıntıyı DYP'nin çözeceğini vurguladı (Yeğinboy, 2005: 18). Ağar konuşmasını, bir hedef ile noktaladı. Hedefi, milletin egemenliğine dayanan 1924 Anayasa gibi bir anayasanın mecliste uzlaşi ile kabul edilmesi idi (Yılmaz, 2005: 9).

Kongrenin ikinci günü, GİK'e giremeyen milletvekillerinden Dursun Akdemir, Reyhan Balandı, İbrahim Özdoğan ve Ümmet Kandoğan DYP'den istifa ettiler (Sabah, 16 Mayıs 2005). GİK'te hem Demirel'in hem de Çiller'in izi silindi.

Ağar, listeyi kendisine yakın isimlerden oluşturdu (Aşık, 2005: 8). Önceki GİK'ten 23 isim yeni yapılan GİK'e giremedi. Ağar, GİK'de Nüzhet Kandemir, Binhan Oğuz, Çağrı Erhan, Umut Arık, Selma Acuner, Tevfik Altınok, Bekir Sami Daçe, Nevzat Karataş, Saffet Arıkan Bedük, Taner Demirer gibi alanında uzman isimlere yer verdi (Milliyet, 17 Mayıs 2005).

5. DYP VE ANAP'IN BİRLEŞME GİRİŞİMİ

22 Temmuz 2007 seçimleri öncesi, DYP ve ANAP'ın birleşmesi gündeme geldi. Genel başkan yardımcıları düzeyinde yapılan birleşme görüşmeleri sonucunda, 5 Mayıs'ta ANAP ve DYP arasında Demokrat Parti (DP) isminde birleşme protokolü imzalandı (Milliyet, 6 Mayıs 2007). 14 Mayıs 2007 tarihinde gerçekleştirilen kutlamada, Mehmet Ağar ve Erkan Mumcu, içten, samimi görüntü verdiler.

Protokol doğrultusunda, ilk olarak DYP, 27 Mayıs'ta kongreye gitti. Kongrede, DYP, DP adını aldı ve tüzük değişikliğiyle GİK üye sayısı 40'tan 50'ye çıkartıldı (DP, Tüzüğü, 2007: 1-29). Sinan Aygün de kongrede DP'ye katıldı. 2 Haziran'da ANAP'ın gerçekleştireceği kongrede, DP'ye katılma kararıyla bu sürecin tamamlanması bekleniyordu (Radikal, 15 Mayıs 2007). Fakat ortaya çıkan anlaşmazlıklardan ötürü, ANAP, DP'ye katılmadı. Mesut Yılmaz ve bazı isimlerin adaylığı, partilerin birleşme ve aday listeleri hususunda anlaşmaya varamamaların dolaylı, birleşme gerçekleşmedi.

4 Haziran'da listeler YSK'ya verildi ve eksikliklerin tamamlanması için son tarih 8 Haziran'dı. DP'nin ANAP'a ittifak önerisi de YSK'nın, ANAP listelerindeki adayların, DP'den aday gösterilemeyeceklerini açıklamasıyla gerçekleşemedi. Bunun üzerine ANAP, 2007 seçimlerinde çekilme yönünde bir karar verdi. Birleşmenin gerçekleşmemesinde, Mumcu ve Ağar'ın bu

süreci güzel yönetememelerinin önemli bir etkisi vardır (Milliyet, 9 Haziran 2007).

6. 2007 GENEL SEÇİMLERİ

2007 seçimlerinde %5.42 oyla DP, TBMM'ye girememiştir. AK PARTİ 341 milletvekili ile tek başına iktidara gelirken, CHP 112 ve MHP 71 milletvekili ile meclise girmiştir. DP, %20.69 ile en yüksek oya, 2004 yerel seçimlerinde olduğu gibi Elazığ'da ulaştı. Elazığ'ı Artvin, Zonguldak, Yalova, Isparta, Muğla takip etmiştir. DP en az oyu, Hakkâri, Sivas, Bitlis, Malatya, Erzincan, Tunceli'den almıştır. DP, 3 büyükşehirde de başarısız olmuştur. Ankara %2.84, İstanbul %3.07, İzmir'den %5.19 oy almıştır. DP'nin TBMM'ye girememesinden ötürü Mehmet Ağar, genel başkanlıktan istifa etti.

ANAP ile birleşmenin gerçekleşmemesi, DP'nin seçimlerdeki başarısızlığında önemli bir etkidir. Diğer önemli bir etken Susurluk'tur. Propaganda sürecinde, birçok kişi bu konudaki rahatsızlıklarını dile getirdi. Keçeli'nin *"Nereye gitsek Susurluk önümüze çıktı"* değerlendirmesi, seçmendeki rahatsızlığı yansıtmaktaydı. Bunun dışında Ağar'ın *"Düz ovada siyaset"* açıklaması, tartışılan konuların başında gelmekteydi (Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007).

Üçüncü etken, milletvekili listesinde yanlışların yapılmasıdır. Tabanın fikirleri alınmadan, listeler oluşturuldu. Tabanla müzakere yapıldıktan sonra listeler yapılmalıydı. Buna örnek, Çankaya'daki durum gösterilebilir. İlçede ilk sıraya, Almanya'da tüccarlık yapan biri yerleştirildi (Refaidin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008). Dördüncü neden, AK PARTİ'nin cumhurbaşkanlığı seçiminde yaptığı propagandadır. *"Dindar bir Cumhurbaşkanı seçtirmediler"* biçiminde bir propaganda yapıldı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, ANAP'lıların meclise gelmemelerinin cezası, genel seçimlerde

DP'ye kesildi (Esat Kırathıoğlu ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007). Son etken, önceki dönemlerde DYP'de siyaset yapmış isimlerin önemli bir bölümüne, partide görev verilmemesidir. 49 il başkanının Elazığlı olması, örnek olarak verilebilir (Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008).

7. SONUÇ

3 Kasım 2002 seçimlerinde Tansu Çiller liderliğinde DYP, meclise giremeyince, Çiller genel başkanlıktan istifa etmiştir. 14 Aralık 2002'de yapılan kongrede Mehmet Ağar genel başkanlığa seçilmiştir. Ağar'ın genel başkanlığa seçilmesinde bürokrat kökenli olması, hayırsever kişiliği, milliyetçi ve muhafazakâr kimliği, hem içerdeki hem de dışardaki unsurlarla iyi ilişki içinde olması, parti tabanı tarafından sevilmesi gibi faktörler yer almaktadır. Bu çalışmada, Mehmet Ağar'ın genel başkanlık dönemi gelişmeleri ele alınmıştır. Genel başkanlığa gelmesiyle oluşturulan üst yönetimde, alanlarından uzman kişiler ve toplumun tüm kesimini temsil edenler yer almıştır.

Ağar, ilk sınavını 2004 yerel seçimlerinde vermiştir. DYP, il genel meclisinde yaklaşık %10 oy alırken, en yüksek oyu da Ağar'ın memleketi Elazığ'dan almıştır. Önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimde de DYP, büyükşehirlerde başarılı olamamıştır. 2002 seçimleriyle karşılaştırıldığında, DYP oylarının yaklaşık %5 arttığı görülmektedir. Belediye başkanlığı seçinde ise sadece Elazığ'da belediye başkanlığını kazanmıştır. Belediye seçimlerinde de büyükşehirlerde oy oranı oldukça düşüktür. Büyükşehirlerde yaklaşık %5 oy alırken; büyükşehir dışında ise yaklaşık %10 oya ulaşmıştır. DYP, en fazla oy oranını, Güneydoğu Anadolu'da elde etmiştir. Buradaki belediye başkanlıklarının 1/5'ini kazanması, DYP'nin bölgedeki başarısını göstermektedir. Ağar, genel başkan olduktan bir buçuk sene sonra katıldığı ilk seçimde, partisinin oylarını arttırmıştır. Bunun

en önemli nedeni, Ağar'ın 100'den fazla ilçeye gitmesi ve vatandaşlarla bire bir, yüz yüze temas kurmasıdır. 2004 yerel seçimleri, DYP'nin AK PARTİ'den sonra merkez sağda ikinci parti olduğunu, Ağar'ın partideki konumunu güçlendirdiği, teşkilatın güvenini kazandığını ve parti içi muhalefetin de önünü kestiğini göstermektedir. Ağar, 2005 yılında yapılan kongrede, parti üst yönetiminde önemli bir değişikliğe gitti. Hem Demirel hem de Çiller'e yakın isimlere yer vermeyerek, partiye hakim olduğu görülmektedir.

2007 seçimleri öncesi ANAP-DYP birleşmesi, en önemli konulardan biriydi. Ağar ve Mumcu'nun, ANAP-DYP'nin DP çatısı altında birleşme sürecini yönetememeleri sonucunda, DYP, DP adını almış, ANAP ise seçimlerden çekilme kararı almak zorunda kalmıştır. Kişisel çıkarlar, ülke çıkarlarının önüne geçmiş, aday listeleri, Mesut Yılmaz ve bazı kişilerin adaylığı gibi anlaşmazlıklardan dolayı, birleşmenin gerçekleşmediği söylenebilir.

2007 seçimlerinde, Ağar liderliğinde DP, %5.52 oy alarak TBMM'ye girememiştir. Daha önceki seçimlerde olduğu gibi DP'nin büyükşehirlerde çok az bir oy oranı elde ettiği görülmektedir. Bu başarısızlık üzerine Mehmet Ağar, genel başkanlıktan istifa etmiştir. DP'nin bu başarısızlığında tabii ki en önemli etken, birleşmenin gerçekleşmemesidir. Ayrıca 2007 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde, ANAP milletvekillerinin oylamaya katılmamalarının cezası, genel seçimlerde DP'ye kesilmiştir. Birleşmenin olmaması ve cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşananlardan ötürü, seçmenlerin önemli bir bölümünün AK PARTİ, MHP gibi merkez sağ partilere yöneldikleri söylenebilir. Bu etkenlerin dışında, daha önce DYP'de siyaset yapmış kişilere listelerde yer verilmemesi, il başkanlarının önemli bir bölümünün Elazığlı olması, Susurluk kazası, tabanla müzakere edilmeden milletvekili listenin yapılması gibi nedenlerin yer aldığı belirtilebilir. Ağar'ın, Aralık

2002’de başlayan genel başkanlığı, Temmuz 2007’de sona ermiştir. 2007 seçimlerinde DP, TBMM’ye giremediği için, Mehmet Ağar, siyasetten çekilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aşık, M. (2005). “ANAP Lideri Mumcu: Fedakarlığa Hazırım”, Tercüman, 16 Mayıs 2005, s.8.
- Bursalı, Ş. (2002). Bayar DYP Yönetiminde, Yeni Asır, 18 Aralık 2002, s. 15.
- Cebeci, S.Y. (2005). “DYP Yol Ayrımında”, Tercüman, 14 Mayıs 2005, s. 9.
- Çavuşoğlu, H. (2015). Türk Siyasal Yaşamında Doğru Yol Partisi, Almanya: Türkiye Alim Kitapları.
- Demirel, A. (2004). “28 Mart’ta Ne Oldu?”, Birikim, Mayıs 2004, Sayı: 181, s. 67.
- Demokrat Parti Tüzüğü, (2007). DP Yayınları, Ankara.
- Esat Kıratlıoğlu ile yapılan görüşme, 18 Aralık 2007.
- Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.
- Refaidin Şahin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.
- Rıfat Serdaroğlu ile yapılan görüşme, 3 Nisan 2008.
- Sarıkaya, M. (2005). “Delege Lideri Getirirken Götürür”, Sabah, 15 Mayıs 2005, s. 22.
- Törüner, Y. (2002). Ağar Geleceği Şekillendirebilir, Sabah, 17 Aralık 2002, s. 9.
- Tuncer, E. ve Kasapbaş, C. (2004). 28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, Ankara, TESAV.

Yeğinboy, A. (2005). “Bu Kongre Çok Konuşulacak”, Yeni Asır, 15 Mayıs 2005, s. 18.

Yılmaz, S. (2002). TOBB Başkanı: Önce Birleşme, Milliyet, 3 Aralık 2002, s. 11.

Yılmaz, S. (2005). “Ağar: Tabana Bakarım Yıldız Aramam”, Milliyet, 15 Mayıs 2005, s. 9.

EKLER

EK 1- GİK LİSTESİ

Bekir Sami Daçe, Nüzhet Kandemir, Nevzat Ercan, Kamil Turan, Ali Rıza Gönül, Hasan Subaşı, Kemal Kabataş, Reha Çamuroğlu, Mahmut Nedim Bilgiç, Mehmet Ali Bayar, Ahmet İyimaya, Oğuz Tezmen, Bilal Güngör, Saffet Kaya, Fezal Gülfidan, Salim Ensarioğlu, Hayri Kozakçıoğlu, Aykut Kuranel, Celal Adan, Bahattin Şeker, İlhan Parseker, Ümran Akkan, Yıldırım Ulupınar, Serhan Yücel, Mehmet Gözlükaya, İbrahim Konukoğlu, Saffet Arıkan Bedük, Mümtaz Yavuz, Fadıl Ünver, Turhan Tayan, Veysi Şahin, Nevfel Şahin, Ali Uzun, İlyas Yılmazyıldız, Cevher Cevheri, Ayla Özbek, Sebahattin Karakelle, Gönül Gürsoy, Zekeriya Er, Ramazan Gül

Ek 2- İl Genel Meclisi Sonuçları

Partiler	Oy Oranı	Üye Sayısı
AKP	% 41.67	2.276
CHP	% 18.23	392
MHP	% 10.45	178
DYP	% 9.97	156
SHP	% 5.15	129
SP	% 4.02	19
GP	% 2.60	4
ANAP	% 2.50	26
DSP	%2.12	9

TÜRKİYE’DE DIŞİŞLERİ BAKANLARININ PROFİLİ¹

Çağrı ÇOLAK²

1. GİRİŞ

Kurulduğu günden itibaren Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanlığı, gerek devletler ve uluslararası örgütlerle yürütülen ilişkilerde gerekse uluslararası arenada devletin temsil edilmesinde yüklendiği misyon çerçevesinde yürütme organı içerisindeki en kilit teşkilatlardan biridir. Bu açıdan dışişleri bakanları, söz konusu teşkilatın en yüksek hiyerarşik amirleri olarak oldukça önemli bir pozisyonda bulunmaktadır.

Literatürde T.C. Dışişleri Bakanlığının ortaya çıkışı, tarihsel arka planı, dış politikadaki merkezî konumu ve örgütsel dönüşümünü içeren birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak bu bakanlığın en kilit pozisyonlarında görev icra eden dışişleri bakanlarının profiline ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Buradan hareketle bölümün amacı, 2 Mayıs 1920’deki kuruluşundan günümüze kadar gelen süreçte mezkûr makamda bulunan kırk dört adet dışişleri bakanına ilişkin çeşitli veri setlerinin (yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, doğum yeri, görev süresi, politik kariyerindeki zirve makamlar ve atanma şekli) oluşturulması, yorumlanması ve böylelikle bakanların profiline

¹ Bu çalışma 1-4 Eylül 2021 tarihlerinde Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde düzenlenen 4. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi’nde (POL-IR2021) sunulan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Görev Yapan Dışişleri Bakanlarının Profili Üzerine Bir Araştırma” başlıklı özet bildirinin gözden geçirilerek, genişletilerek ve güncellenerek makale biçimine getirilmiş hâlidir.

² Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-mail: cagricolak@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5806-9084.

ilişkin değerlendirmelerde bulunulmasıdır. İlave bir amaç ise bölümde ortaya çıkarılan profillerin, cumhuriyet tarihinin farklı dönemleri [Millî Mücadele, Tek Parti, Demokrat Parti (DP), 1960-1980, 1980-2002 ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dönemleri] üzerinden karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesidir.

Bu bağlamda bölümde ilk olarak “bakan”, “bakanlık” ve “dışişleri bakanı” kavramlarına odaklanılmaktadır. Ardından T.C. Dışişleri Bakanlığının tarihsel gelişimine değinilmektedir. Son olarak ise T.C. Dışişleri Bakanlığı resmî internet sitesindeki bağlantılardan faydalanılarak ulaşılan verilerin çeşitli kriterlere göre gruplara ayrılması sonucunda elde edilen dağılım oranlarına ve bunlara ilişkin değerlendirmelere yer verilerek Türkiye’deki dışişleri bakanı profili gözler önüne serilmektedir.

2. TEORİK ARKA PLAN: BAKAN, BAKANLIK VE DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

Devletlerin görevleri ve üstlendikleri roller, ortaya çıktıkları andan itibaren sürekli değişim göstermiş ve günümüze ulaşmıştır. Yirminci yüzyıldan örnek vermek gerekirse, ilk yetmiş beş yıl, devlete yüklenen fonksiyonların olabildiğince fazla olduğu bir kapsayıcı devlet modeli egemenken; son yirmi beş yılda ise söz konusu fonksiyonların piyasa koşullarına bırakıldığı sınırlı bir devlet modeli geçerli olmuştur. Her iki modelde de devlet, belirli fonksiyonları üstlenmiş ve yetkisi bu hizmetlerle sınırlandırılmış veya daha açık bir ifadeyle bu alana özgü bir şekilde uzmanlaştırılmış teşkilatlar kurmuştur.

Bu bağlamda bir devletin yürütme erkinin kapsamına giren belirli millî kamusal mal ve hizmetlerden sorumlu teşkilatlarına “bakanlık”; bunların hiyerarşik açıdan en üst yetkilisi, yani amirine ise “bakan” adı verilmiştir (Çolak, 2022, s. 19).

Bakanlık, bir devlette merkezî idare fonksiyonları bağlamında bir bütünlük, benzerlik ve tamamlayıcılık gösteren ve bu yönüyle diğer fonksiyonlardan rahatlıkla ayrılabilen bir hizmetin yürütüldüğü üst ve kapsayıcı teşkilattır (Bozkurt, 2014, s. 24). Bakanlık terimi, Fransızca “ministère” ve İngilizcede “ministry”; bakan terimi ise Fransızca “ministre” ve İngilizcede “minister” kavramlarına karşılık gelmektedir (Ergun, 2014, s. 21). Bu kavramların kökeni Latincedeki “ministerium” kelimesine dayanmaktadır. Hizmet ve göreve ilişkin çağrışımları olan bu dayanaktan hareketle bakan, hizmetkâr bir aktörü; bakanlık ise hizmet eden bir teşkilatı simgelemektedir (Çolak, 2021, s. 144).

“Bakan – bakanlık” terimleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde “nâzır – nezâret” ve erken cumhuriyet döneminde ise “vekil – vekâlet” kavramlarıyla karşılanmıştır. Arapça kökenli “nezâret” kelimesi; seyretme, bakma, gözetim ve denetim anlamlarına gelmektedir. Aynı kökten gelen “nâzır” kelimesi ise nezâret eden ve bakan kişilere verilen isimdir. Vekâlet ve vekillik terimleri de benzer şekilde Arapça kökenlidir. “Vekâlet”, bakma ve gözetme fonksiyonunun bir başkası adına icra edildiği teşkilatı; “vekil” ise bu fonksiyonu yerine getiren teşkilatın hiyerarşik açıdan zirvede yer alan aktörünü sembolize etmektedir (Çolak, 2021, s. 144).

Bakanlık tipi teşkilatlanmanın ilk zamanlarından itibaren en önde gelen bakanlıklar; içişleri, dışişleri, savunma, adalet ve maliye gibi klasik fonksiyonları üstlenen teşkilatlar olmuştur (Eke, 2019, s. 253). Bir devletin diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini, hükümetlerin yön verdiği politikalar doğrultusunda yürütmekle görevli olan bakanlığa “dışişleri bakanlığı” adı verilmektedir (Sezen, 2014, s. 70). Bu açıdan onu diğerlerinden ayıran spesifik faaliyeti, devletlerarası ilişkilerin yürütülmesi ve sürdürülmesi işi ve de bu doğrultudaki işin uygulama alanı olarak diplomasidir (Girgin, 1975, s. 134).

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye’de Dışışleri Bakanlığının kökleri, diplomasinin ele alınışının değişimi ve kurumların modernize edilmesi çabalarına dayandırılmaktadır. Diğer bir deyişle, Dışışleri Bakanlığının temelleri, Osmanlı modernleşmesinin başladığı dönemlerde atılmıştır. Çünkü Klasik Osmanlı döneminde askerî başarılar, üstünlük duygusu ve Dar’ül İslam – Dar’ül Harb ayrımı nedenleriyle diplomasi önemsenmemiştir (İnalçık, 2000, s. 42).

Klasik dönem Osmanlı’da diplomasi “ad-hoc” bir şekilde işlemiştir. Yani “tek taraflı, bir kerelik” diplomasi anlamına gelen bu kavram, modern diplomasinin temeli olan yerleşik elçiliklerin Osmanlı tarafından tek taraflı olarak kabul edildiği ve karşı tarafa Osmanlı elçilerinin genel yetkilerle ve sürekli olarak gönderilmediği bir sistemi ifade etmektedir (Çolak ve Çolak, 2021, s. 43). Tek yanlı ve geçici bir diplomasi anlayışının söz konusu olduğu bu dönemde diplomasi bağlamında öne çıkan mekanizma, “reisülküttaplık” ve “amedî kalemi” olmuştur (Ortaylı, 2008, s. 214-216).

On sekizinci yüzyılda modern diplomasiye geçişin kaçınılmaz bir hâle gelmesi sonucunda, ilk olarak Avrupa’da sürekli elçilikler kurulmaya başlanmış, ardından 1821’deki Yunan İsyanı’nın sonucunda dış işlerinde Gayrimüslim unsurlara olan bağımlılığı azaltmak amacıyla reisülküttaplığa bağlı bir “Tercüme Odası” açılmıştır. Bu teşkilat, sonraki dönemde Osmanlı dış ilişkilerini inşa edecek devlet erkânı için hem bir okul hem de kariyerleri açısından sıçrama tahtası fonksiyonu görmüştür (Çolak ve Çolak, 2021, s. 45). II. Mahmud döneminde ise merkezî idarenin reforma tabi tutulması sonucu “nezaret” adıyla modern anlamda bakanlıklar kurulmaya başlanmış ve bu çerçevede 11 Mart 1836’da reisülküttaplık, “Umur-ı Hariciye Nezâreti”ne dönüştürülmüştür (Çolak, 2016, s. 409).

Hariciye Nezareti, saltanatın kaldırılmasına kadar bir bakanlık olarak görevini sürdürmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) açılmasından sonra 2 Mayıs 1920 tarihinde TBMM’de çıkarılan 3 sayılı Kanun ile Hariciye Vekâleti kurulmuştur. Böylece “nezâret” terimi terk edilerek “vekâlet” terimi kullanılmaya başlanmıştır. 1945’e kadar Hariciye Vekâleti olarak hizmet veren bu teşkilatın adı, anayasa dilinin Türkçeleştirilmesinin düzenlendiği 4695 Sayılı Kanun ile birlikte Dışişleri Bakanlığına dönüşmüştür. Ancak DP, iktidara geldikten sonra anayasa dilinin eski hâline döndürülmesi için 5997 sayılı Kanun’u çıkarmış ve böylece yeniden “Hariciye Vekâleti” terimi kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzdeki kullanım olan “bakanlık” terimine temelli geçiş ise 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi’nden sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir (Çolak, 2022, s. 20-21).

Dışişleri Bakanlığı; devletin dış politikasını uygulamak, kamu kuruluşlarının yabancı kuruluşlarla ilişkilerini koordine etmek ve bu kuruluşların dış politikayı etkileyen faaliyetlerinin devletin dış politikasına uygunluğunu sağlamakla yükümlü (Sezen, 2014, s. 70) bakanlık misyonuyla Türkiye Cumhuriyeti idare teşkilatındaki en prestijli kurumlardan biri olarak varlığını sürdürmektedir.

4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLARI

Dışişleri Bakanlığının kurulduğu 2 Mayıs 1920’den 5 Haziran 2023’e kadar geçen 103 yıllık süre zarfında toplam 44 adet dışişleri bakanı görev yapmıştır. Aralarında cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, başbakan yardımcılığı ve siyasi parti genel başkanlığı kariyerleri de bulunan söz konusu 44 bakana ilişkin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, doğum yeri, görev süresi, politik kariyerindeki diğer zirve makamlar ve

atanma şeklini içeren sekiz adet veri seti, Dışişleri Bakanlığı resmî internet sitesinde yer alan “Dışişleri Bakanları Listesi” arayüzünden³ faydalanılarak oluşturulmuştur. Ardından bu veriler çeşitli kriterlere göre gruplara ayrılarak dağılım oranlarına ulaşılmış ve bu oranlar üzerinden bakan profili gözler önüne serilmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan 44 bakan ve onların makamda bulundukları tarihler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. TBMM’nin Açılmasından İtibaren Görev Yapan Dışişleri Bakanları

<i>Ad-Soyad</i>	<i>Makamdaki Tarih Aralığı</i>
Bekir Sami KUNDUK	03.05.1920 / 08.05.1921
Ahmet Muhtar MOLLAOĞLU	09.05.1921 / 16.05.1921
Yusuf Kemal TENGİRŞENK	16.05.1921 / 25.10.1922
Mustafa İsmet İNÖNÜ	26.10.1922 / 21.11.1924
Mehmet Şükrü KAYA	22.11.1924 / 04.03.1925
Tevfik Rüştü ARAS	04.03.1925 / 11.11.1938
Şükrü SARAÇOĞLU	11.11.1938 / 13.08.1942
H. Numan MENEMENCİOĞLU	13.08.1942 / 26.06.1944
Hasan SAKA	13.09.1944 / 10.09.1947
Necmettin Sadık SADAK	10.09.1947 / 22.05.1950
Mehmet Fuat KÖPRÜLÜ	22.05.1950 / 20.06.1956
Fatin Rüştü ZORLU	25.11.1957 / 27.05.1960
Selim Rauf SARPER	28.05.1960 / 16.02.1962
Feridun Cemal ERKİN	01.04.1962 / 20.02.1965
Hasan Esat IŞIK	23.02.1965 / 22.10.1965
İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL	27.10.1965 / 12.03.1971 31.03.1975 / 21.06.1977 21.07.1977 / 05.01.1978
Osman OLCAY	26.03.1971 / 03.12.1971
Ümit Haluk BAYÜLKEN	11.12.1971 / 25.01.1974
Turan GÜNEŞ	25.01.1974 / 07.11.1974
Melih ESENBEL	13.11.1974 / 30.03.1975
Ahmet Gündüz ÖKÇEN	21.06.1977 / 21.07.1977 05.01.1978 / 12.11.1979
Hayrettin ERKMEN	12.11.1979 / 05.09.1980
İlter TÜRKMEN	21.09.1980 / 24.11.1983
Vahit Melih HALEFOĞLU	13.12.1983 / 21.12.1987

³ https://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa

Ahmet Mesut YILMAZ	22.12.1987 / 20.02.1990
Ali Hüsrev BOZER	22.02.1990 / 12.10.1990
Ahmet Kurtcebe TEMOÇİN	12.10.1990 / 23.06.1991
İsmail Safa GİRAY	23.06.1991 / 21.11.1991
Hikmet ÇETİN	21.11.1991 / 27.07.1994
Osman Mümtaz SOYSAL	27.07.1994 / 28.11.1994
Murat KARAYALÇIN	12.12.1994 / 27.03.1995
Erdal İNÖNÜ	27.03.1995 / 06.10.1995
Ali Coşkun KIRCA	06.10.1995 / 31.10.1995
Deniz BAYKAL	31.10.1995 / 06.03.1996
Emre GÖNENSAY	06.03.1996 / 28.06.1996
Tansu Penbe ÇİLLER	28.06.1996 / 20.06.1997
İsmail Cem İPEKÇİ	30.06.1997 / 11.07.2002
Şükrü Sina GÜREL	12.07.2002 / 19.11.2002
Yaşar YAKIŞ	19.11.2002 / 14.03.2003
Abdullah GÜL	14.03.2003 / 28.08.2007
Ali BABACAN	29.08.2007 / 02.05.2009
Ahmet DAVUTOĞLU	02.05.2009 / 28.08.2014
Mevlüt ÇAVUŞOĞLU	29.08.2014 / 30.08.2015 24.11.2015 / 05.06.2023
Feridun Hadi SİNİRLİOĞLU	30.08.2015 / 24.11.2015

Dışişleri bakanlarının profiline ilişkin ilk veri grubu görev sürecindeki yaş ortalamaları ile ilgilidir. Tablo 2'ye bakıldığında, görev sürecindeki yaş ortalaması dağılımında 50-54 yaş aralığının zirvede olduğu ve onu 65 yaş ve üzeri grubun takip ettiği görülmektedir. Hatta daha açık bir ifadeyle, bakanların %77'sinin bu makamda 50 yaş ve üzerinde görev yaptıkları görülmektedir. Üstelik 40 yaşın altında yalnızca bir bakanın olması, dışişleri bakanlığının ileri yaşlardaki kişiler tarafından icra edildiğini ve bu bağlamda gerontokratik bir profilin ortaya çıktığını desteklemektedir.

Tablo 2. Dışişleri Bakanlarının Görev Sürecindeki Yaş Ortalaması Aralıkları Dağılımı

<i>Yaş Ortalaması Aralıkları</i>	<i>Bakan Sayısı</i>	<i>Dağılım</i>
40-	1	%2
40-44	5	%12
45-49	4	%9
50-54	12	%27
55-59	7	%16
60-64	7	%16
65+	8	%18

Bu bağlamda dışişleri bakanlığı görevindeki en yaşlı isimlerin Erdal ÖNÜNÜ (69), Ali Coşkun KIRCA (68) ve Vahit Melih HALEFOĞLU (65); en genç isimlerin ise İsmet İNÖNÜ (39), Ali BABACAN (41) ve Ahmet Mesut YILMAZ (42) olduğu saptanmıştır.

Söz konusu yaş ortalamaları dönem bazında incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın 1980-2002 arasındaki dönemde, en düşük ortalamanın ise Millî Mücadele döneminde olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Dışişleri Bakanlarının Görev Sürecindeki Yaş Ortalamalarına İlişkin Dönem Verileri

<i>Dönem</i>	<i>Yaş Ortalaması</i>
Millî Mücadele	47,0
Tek Parti	52,3
Demokrat Parti	56,0
1960-1980	55,1
1980-2002	58,1
AK Parti	54,0

İkinci veri grubu olan cinsiyet dağılımında, 44 dışişleri bakanından yalnızca bir tanesinin kadın olduğu göze çarpmaktadır. Refah-Yol (28.06.1996-30.06.1997) hükümetinde bu görevi icra eden Tansu Penbe ÇİLLER, yaklaşık bir yıl süreyle söz konusu görevi ifa etmiştir. Bu durum, dışişleri bakanlığının eril bir makam olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Üçüncü olarak, dışişleri bakanlarının eğitim durumu incelenmiş ve dağılım Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Dışişleri Bakanlarının Eğitim Durumu Dağılımı

<i>Eğitim Durumu</i>	<i>Bakan Sayısı</i>	<i>Dağılım</i>
Mülkiye	19	%43
Hukuk	14	%32
İktisat	3	%7
Mühendislik	3	%7
Diğer	5	%11

Beklendiği üzere, bakanların büyük bir bölümünün mülkiye mezunu olduğu ve onu sırasıyla hukuk, iktisat ve mühendislik mezunlarının takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer kategorisindeki 5 bakandan; 2’si Edebiyat Fakültesi, 1’i Fen Fakültesi, diğeri Tıp Fakültesi ve sonuncusu ise Harp Okulu mezunudur.

Bu verilere yönelik dönemsel bir inceleme yapıldığında ise Harp Okulu mezunu tek bakanın Millî Mücadele döneminde görev yaptığı; Tıp Fakültesi mezunu tek bakanın Tek Parti döneminde, üstelik en uzun süre bakanlık yapan kişi olduğu; Edebiyat Fakültesi mezunu bakanların Tek Partinin son hükümeti ile DP’nin ilk iki dönemi arasında art arda görev yaptıkları; son olarak İktisat, Mühendislik ve Fen Fakültelerinden mezun bakanların tamamının 1990 sonrası dönemde makama geldiği tespit edilmiştir.

Dördüncü olarak, dışişleri bakanlarının meslekleri araştırılmış ve yine eğitim durumuyla paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çerçevede dışişleri bakanlarının yarısının bürokrat, %34’ünün akademisyen ve %9’unun ise özel sektörde yönetici olduğu saptanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Dışışleri Bakanlarının Meslek Dağılımı

<i>Meslek</i>	<i>Bakan Sayısı</i>	<i>Dağılım</i>
Bürokrat	22	%50
Akademisyen	15	%34
Özel Sektör Yöneticisi	4	%9
Diğer	3	%7

Diğer kategorisinde yer alan 3 bakan arasında; 1 asker (İsmet İNÖNÜ), 1 hekim (Tevfik Rüştü ARAS) ve 1 gazeteci (İsmail Cem İPEKÇİ) yer almaktadır. Söz konusu üç isim de bakanlık için alışlagelmiş meslekleri icra etmemelerine rağmen gerek görev süreleri gerekse üstlendikleri misyon açısından iz bırakmışlardır. Ayrıca Türk siyasal hayatında ordunun ve askerlerin etkisi göz önüne alındığında, askerî idare dönemlerinde bile bakanlığa askerlerin atanmaması dikkat çekici bir durumdur. Son olarak, özel sektörde yöneticilik yapan bakanların tamamının 1990 sonrasında ya da diğer bir deyişle neoliberal dönemde görev yaptıkları göze çarpmaktadır.

Beşinci olarak, dışışleri bakanlarının doğum yerleri incelenmiş ve buna ilişkin dağılım Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Dışışleri Bakanlarının Doğum Yeri Dağılımı

<i>Doğum Yeri (Bölge)</i>	<i>Bakan Sayısı</i>	<i>Dağılım</i>
Marmara	19	%43
Karadeniz	7	%16
İç Anadolu	6	%14
Akdeniz	4	%9
Ege	4	%9
Güneydoğu Anadolu	1	%2
Doğu Anadolu	0	%0
Yurt Dışı	3	%7

Bakanların doğduğu bölgelere bakıldığında zirvede Marmara Bölgesi’nin yer aldığı ve onu Karadeniz ile İç Anadolu Bölgeleri’nin takip ettiği görülmektedir. Bu bağlamda dikkat çöken bir diğer bulgu ise Doğu Anadolu Bölgesi’nde doğan hiçbir bakanın olmayışdır. Dağılıma şehirler açısından bakıldığında ise

öne çıkanların İstanbul (16), İzmir (4) ve Ankara (3) olduğuna tanıklık edilmiştir. Bunların dışında 2’şer bakan Çanakkale, Giresun ve Antalya’da; 1’er bakan ise Kocaeli, Trabzon, Samsun, Sinop, Zonguldak, Düzce, Eskişehir, Konya, Kayseri, Isparta, Hatay ve Diyarbakır’da doğmuştur. Sınır dışında doğan 3 bakandan 1’i Kuzey Osetya (Rusya), diğeri Kos Adası (Yunanistan) ve sonuncusu ise Bağdat’ta (Irak) dünyaya gelmiştir.

Öte yandan, doğum yeri dağılımı dönemsel açıdan değerlendirildiğinde, çeşitliliğin en fazla olduğu dönemlerin Millî Mücadele ile Tek Parti dönemleri olduğu; buna karşılık en az olduğu dönemin ise 1950-1980 arası dönem olduğu tespit edilmiştir. Sınır dışında doğanların tamamının Millî Mücadele ve Tek Parti dönemlerinde görev yapması ve AK Parti dönemindeki bakanların hiçbirinin en yüksek oranlı Marmara Bölgesi’nde doğmamış olması dikkat çekici diğer bulgulardır.

Altıncı olarak, dışişleri bakanlarının görev süreleri incelendiğinde, söz konusu görevi 1 yıldan az süreyle sürdüren 20 bakan olsa da 103 yılda 44 bakanın görev yaptığı görülmüştür (Tablo 7).

Tablo 7. Dışişleri Bakanlarının Görev Süresi Dağılımı

<i>Görev Süresi</i>	<i>Bakan Sayısı</i>	<i>Dağılım</i>
3 aydan az	3	%7
3-6 ay	9	%20
6-12 ay	8	%18
1-2- yıl	6	%14
2-3 yıl	7	%16
3-4 yıl	3	%7
4-5 yıl	2	%4
5 yıldan fazla	6	%14

Bu yönden diğerlerine nazaran istikrarlı bir makam olduğu iddia edilebilir. Gerçekten de Ahmet Muhtar MOLLAOĞLU (7 gün), Ali Coşkun KIRCA (26 gün) ve Feridun Hadi SİNİRLİOĞLU (87 gün) gibi isimlerin çok kısa süre görev

yapmalarına rağmen Tevfik Rüştü ARAS (5001 gün), Mevlüt ÇAVUŞOĞLU (3117 gün) ve İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL (2946 gün) gibi isimlerin uzun süre görev yapmaları bakan sayısını azaltmıştır. Bakanlıktaki görev sürelerinin dönem bazında incelenmesi sonucunda elde edilen göstergeler Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Dışişleri Bakanlarının Görev Süresine İlişkin Dönem Verileri

<i>Dönem</i>	<i>Yıl Sayısı</i>	<i>Bakan Sayısı</i>	<i>Ortalama Bakan Süresi (Yıl)</i>
Millî Mücadele	4	4	1,00
Tek Parti	26	6	4,33
Demokrat Parti	10	2	5,00
1960-1980	21	10	2,10
1980-2002	23	16	1,44
AK Parti	21	6	3,50

Tablo 8’e göre dışişleri bakanlığı makamının en istikrarlı olduğu dönem DP dönemidir. Onu yine tek başına iktidar olunan Tek Parti ve AK Parti dönemleri izlemektedir. Millî mücadele ve koalisyon dönemlerinde ise söz konusu istikrar düşük seviyededir.

Yedinci olarak, dışişleri bakanlarının cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, başbakan yardımcılığı, siyasi parti genel başkanlığı ve diğer bakanlıklarda bakanlık gibi farklı politik kariyerlerinin bulunup bulunmamasına ilişkin dağılım incelenmiş ve 44 bakandan 28’inin (%64’ünün) başka bir zirve makama geldiğine şahitlik edilmiştir.

Dışişleri bakanlığı görevini ifa eden isimlerin politik kariyerlerindeki diğer zirve makamlara bakıldığında; 44 bakandan 2’sinin cumhurbaşkanlığı, 7’sinin başbakanlık, 11’inin siyasi parti genel başkanlığı yaptığı dikkat çekmiştir:

- *Cumhurbaşkanlığı*: İsmet İNÖNÜ ve Abdullah GÜL;

- *Başbakanlık*: İsmet İNÖNÜ, Şükrü SARAÇOĞLU, Hasan SAKA, Ahmet Mesut YILMAZ, Tansu Penbe ÇİLLER, Abdullah GÜL ve Ahmet DAVUTOĞLU;
- *Siyasi Parti Genel Başkanlığı*: İsmet İNÖNÜ, Hayrettin ERKMEN, Ahmet Mesut YILMAZ, Tansu Penbe ÇİLLER, Hikmet ÇETİN, Murat KARAYALÇIN, Deniz BAYKAL, Erdal İNÖNÜ, İsmail Cem İPEKÇİ, Ahmet DAVUTOĞLU ve Ali BABACAN.

Dışişleri bakanlarının politik kariyerlerinde icra ettikleri diğer zirve makamlar şöyledir: 14'ü Başbakan Yardımcılığı; 4'eri Devlet ve Maliye; 3'eri Ekonomi, Millî Savunma ve Kültür ve Turizm; 2'seri Adalet, Millî Eğitim, Çalışma ve Sosyal Güvenlik ve Bayındırlık ve İskân; 1'eri İçişleri, Gümrük ve Tekel, Tarım ve Orman, Enerji ve Tabii Kaynaklar ve Avrupa Birliği bakanlığı yapmıştır.

Son olarak, dışişleri bakanlarının atanma şekli incelenmiş ve meclis içinden atananların 34 (%77) olduğuna ulaşılmıştır. Meclis dışından atanan Selim SARPER ve İlter TÜRKMEN Askerî İdare dönemlerinde; Osman OLCAY, Ümit Haluk BAYÜLKEN ve Melih ESENBEL 1970'lerin teknokrat hükümetlerinde; Feridun Cemal ERKİN ve Hasan Esat IŞIK 1960'ların koalisyon hükümetlerinde; Feridun Hadi SİNİRLİOĞLU seçim hükümetinde yer almıştır. Yalnızca Vahit Melih HALEFOĞLU ve Ahmet DAVUTOĞLU tek başına iktidara gelen istikrarlı bir hükümet döneminde meclisin dışından atanmıştır.

5. SONUÇ

Türkiye'de dışişleri bakanlığı profili; genel olarak bürokratik, gerontokratik ve eril unsurlar barındırmaktadır. Görev yapan 44 dışişleri bakanının görev süresindeki yaş

ortalamalarının ortalaması 55'tir. Türk siyasi hayatında Millî Mücadele dönemi dışında genellikle gerontokratik bir politika zemini vardır ve ulaşılan ortalama bununla örtüşmektedir.

Dışişleri bakanları içerisinde yalnızca birinin kadın olması ve onun da yaklaşık bir yıl kadar görevde kalabilmesi, yine Türk politik kültürünün erkek egemen zeminiyle paralellik arz etmektedir. Eğitim ve meslek durumlarına ilişkin dağılımlara bakıldığında ise mülkiye ve hukuk mezunu bürokrat ve akademisyenlerin egemen olduğu bir profil ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle, dışişleri bakanlığının diğerlerine oranla daha da uzmanlık isteyen bir bakanlık olarak kabul edildiği ileri sürülebilir.

Öte yandan, araştırmanın en dikkat çekici sonuçlarından biri, asker kökenli yalnızca bir kişinin dışişleri bakanlığı yapmış olmasıdır. Üstelik askerî idare dönemlerinde bile bu bakanlığa asker kökenli bir bakan atanmamıştır. Oysa askerî idare dönemlerinde diğer bakanlıklara askerlerin bakan olarak atandığı bilinen bir gerçektir. Yine en dikkat çekici sonuçlardan diğeri ise bakanlar arasında Doğu Anadolu Bölgesi'nde doğan hiç kimsenin olmamasıdır.

103 yılda 44 bakanın görev yapması, diğer bakanlıklara nazaran görev süresi bağlamında istikrarı göstermektedir. Aynı dönemde görev yapan içişleri bakanı sayısının 74 olması, söz konusu istikrarı destekleyen önemli bir göstergedir. Ayrıca beklenildiği üzere, güçlü ve tek başına iktidar dönemlerinde bakanların görev süresi uzarken, koalisyon dönemlerinde bu süre kısalmaktadır.

Dışişleri Bakanlığı, politik açıdan çok prestijli ve mevki açısından sıçrama tahtası olarak kullanılabilecek bir bakanlıktır. Nitekim 44 bakan arasından 2 cumhurbaşkanı, 7 başbakan, 11 siyasi parti genel başkanı ve 14 başbakan yardımcısı çıkmıştır.

Söz konusu bakanlık, bu açıdan diğer bakanlıklardan belirgin bir şekilde üstün pozisyonda yer almaktadır.

Son olarak, güçlü tek başına iktidar dönemlerinde bile meclis dışı atama yoluna gidilmesi, hükümetlerde bu bakanlığa ne denli önem verildiğini ve mecliste bu bakanlığa getirilecek uygun bir isim bulunmadığı takdirde meclis dışından uzman isimlerin atandığını göstermektedir. Yani dışişleri bakanlığı, dış politikada yeterli derecede uzman ve deneyimli olmayan birinin, yalnızca politik anlamda gelecek vadettiği için atanabileceği bir makam değildir.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, Ö. (2014). Bakanlık. Ö. Bozkurt, T. Ergun ve S. Sezen (Eds.), *Kamu Yönetimi Sözlüğü (Fransızca ve İngilizce Karşılıklarıyla)* içinde (ss. 23-25). Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Çolak, Ç. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki idari reform hareketleri üzerine bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(23), 397-416.
- Çolak, Ç. (2021). Türkiye'de İçişleri Bakanlığının tarihsel gelişimi ve içişleri bakanlarının profili (1920-2020). *Türk İdare Dergisi*, (492), 141-172.
- Çolak, Ç. (2022). Bakan. Y. Özkaya, V. Erat, F. İzci ve A. Duran (Eds.), *Yönetim Bilimleri Ansiklopedisi* içinde (ss. 19-23). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çolak, Ç. ve Çolak, D. (2021). İdari reform bağlamından Osmanlı İmparatorluğu'nun modern diplomasiye geçiş süreci. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 36-48.

- Eke, E. (2019). Dışışleri Bakanlığı. M. Altunok, H. Altunok, F. Bakırcı, F.G. Gedikkaya ve A. Aydın (Eds.), *Türkiye Cumhuriyeti Bakanlıklar Tarihi* içinde (ss. 253-304). Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Ergun, T. (2014). Bakan. Ö. Bozkurt, T. Ergun ve S. Sezen (Eds.), *Kamu Yönetimi Sözlüğü (Fransızca ve İngilizce Karşılıklarıyla)* içinde (s. 21). Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Girgin, K. (1975). *Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Sezen, S. (2014). Dışışleri Bakanlığı. Ö. Bozkurt, T. Ergun ve S. Sezen (Eds.), *Kamu Yönetimi Sözlüğü (Fransızca ve İngilizce Karşılıklarıyla)* içinde (ss. 70-71). Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, <https://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

ZÜĞÜRT AĞA SİNEMA FİLMİ ÜZERİNDEN KIR-KENT KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL DEĞİŞME OKUMASI

Murat DEMİREL¹

1. GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerde sanayiye koşut olarak gerçekleşen bir süreç olarak kentleşme hareketi, mekânsal anlamdaki yerleşim yeri değişikliğinin yanı sıra toplumsal yapı üzerinde de büyük ve köklü değişimler yaratmıştır. Ekonomik anlamda tarım toplumunun yerine sanayi toplumunu koyan bu süreç, toplumsal anlamda ise köylü bir toplum yerine kentli bir toplumu koymaktadır. Gelişmiş ülkelere paralel olarak Türkiye gibi gelişmekte olan ülke örneklerinde de benzer bir ekonomik/toplumsal değişim süreci olanca hızı ile yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkelerden farklı olarak kentleşme süreci bütünüyle sanayiye dayanmayan ve kentin çekiciliğinden çok kırım iticiliğinden kaynaklanan bu süreç, mekânsal anlamda yer değiştiren kitlelerin göç ettikleri mekanda ekonomik ve toplumsal uyum sorunları yaşamasını da beraberinde getirmiştir. Kamu yönetimi yazınında kentleşme olgusu Türkiye geneli ve farklı kentler özelinde çokça kez kaleme alınmış, üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Sanayiden hızlı kentleşen kitlelerin göç hareketlerinin istatistiki değeri yanında toplumsal değişme ve kent kültürünü uyum sorunları da bu yazında sıklıkla kendine yer bulmuştur. Bu çalışma ise Türk Sineması'nın önemli

¹ Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, muratdemirel@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0994-545X.

yapımlarından biri olan “Züğürt Ağa” üzerinden bir değerlendirme yapmak amacındadır. Türk Sinemasının önemli filmlerinden biri olan film başkaca çalışmalarda söylem analizi üzerinden paradigma dönüşümleri, feodalitenin çözülüşü gibi değerlendirmelerle de incelenmiştir.² Bu çalışmada filmde yer verilen diyaloglar üzerinden, filme konu edilen kırdan kente göç sürecinin toplumsal değişme ve kent kültürü hakkında yaptığı saptamalar, kültüre uyum, uyumsuzluk ve çatışma örnekleri öne çıkarılarak kamu yönetimi yazınında karşılık geldikleri kavramlarla sunulmaktadır.

2. TÜRKİYE’DE KENTLEŞME VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

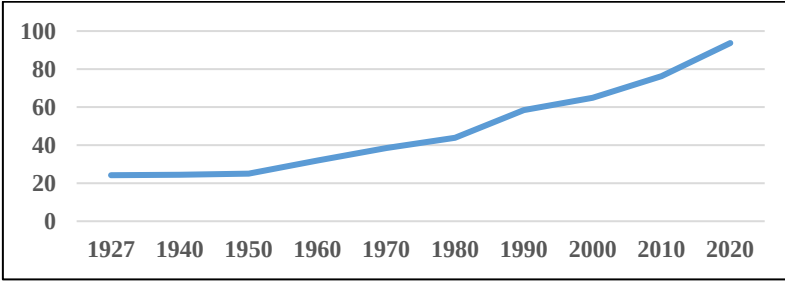
Türkiye Cumhuriyeti kuruluş dönemi itibariyle ülke nüfusu, kaybedilen ve kazanılan savaşlar ardından nicelik yönünden kısıtlı, nitelik yönünden ise okuryazar oranı oldukça düşük bir yapıda bulunan tarımsal bir topluluk halindedir. İkinci dünya savaşı sonrası Türkiye’de modern topluma³ entegrasyon hedefli bir şekilde gelişen bir kentleşme sürecinden bahsetmek mümkündür. Her ne kadar E. Reuter, Ö. C. Sarç ve S. Aren 1945-1950 arasındaki çalışmalarında ilgili dönemde güçlü bir kentleşme bulunmadığını belirtmekte olsalar da özellikle 1950 sonrası ülkenin hızlı bir kentleşme sürecine girdiği

² Örnek çalışmalar şu şekildedir. Özer, N. P., Yazar, A. E. (2018). Paradigmasal Dönüşüm ve Züğürt Ağa Filmi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 1, ss. 1-15; Özcan, T. (2016). Züğürt Ağa Filminin Söylem Analizi, <http://www.teias.gov.tr/eBulten/kultursanat/zugurtaga.htm>.; Yıldırım, S. (2018). Türkiye’de Kentleşme ve Yabancılaşma Üzerine Bir İnceleme: “Züğürt Ağa” Örneği, Akşemseddin Uluslararası İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı, Ed. Sami Baskın, Özlem Gedikli, ss. 23.

³ “Modern toplum, toprağı işleyen köylülerle beraber onlardan sayıca daha çok olan ve sanayi üretiminde ya da servis bölümünde çalışan, şehirde yaşayan kitlelerle bu fonksiyonlar üzerinde derece derece kontrol kuvveti olan üst tabakalardan meydana gelir” (Kıray, 2000: 17).

görülmektedir. Kalkınmada planlı dönemi temsilen ortaya konan Beş Yıllık Kalkınma Planları'na bakıldığında da bu değişim göze çarpmakta ve özellikle ilk dönem planlar tarafından kalkınma hedefine yönelik olarak kentleşme süreci desteklenmektedir (Keleş, 2023: 80). Kıray (2006: 333) da Türkiye'nin toplumsal yapısındaki değişimindeki ana eksenin köylü kitlelerde gerçekleşen dönüşüm olduğunu ifade etmektedir. Değişimin kanıtı olarak da başlangıcını 1950'li yılların temsil ettiği kentleşme sürecini görmektedir.

Grafik 1. Türkiye’de Yıllara Göre Kentsel Nüfus Yüzdesi (İl ve İlçe Merkezleri)

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>'den faydalanılarak Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1980'li yıllardan itibaren sürecin yavaşlama içerisine girdiği varsayılsa da Türkiye, bugün için de epey yol aldığı (en azından istatistiksel olarak) köylü bir tarım toplumundan kentli bir sanayi toplumu hedefine doğru yol almak azmindedir. 1960 yılından 2018 yılına kadar on iki kat artan kentsel nüfus bu azmi doğrulamaktadır. Yukarıda tabloya ilişkin vurgulanması gereken azim dışındaki önemli durumlardan biri de 2012 ve 2013 yıllarında yeni oluşturulacak Büyükşehirlere ilişkin düzenlemeler içeren 6360 ve 6447 sayılı kanunların getirdiği istatistiki yükselmelerdir. Toplamda otuza ulaşan büyükşehir sayısı yanında bu alanların nüfusları da tümüyle kentli nüfus değerlendirmesine dahil edilerek kentli nüfus yüzdesini artırmıştır.

2.1. Kır, Kent ve Kentleşme

İncelenecek olgulara geçmeden önce temel bir kavramsal çerçeve gereği ile kır ve kent kavramlarının tanımlanması gerekmektedir. Kır kavramı, tarım üretiminin ekonomiyi hâkim olduğu alanları temsil etmektedir. Kır, tarımsal üretim aracının mülkiyeti ile toplumsal yeniden üretim ve toplumsal ilişkiler tarafından belirlenen bir toplumsal yapılanmayı ifade etmektedir. Ayrıca demografik olarak kır, nüfus yoğunluğu düşük alanlardır (Urry, 1999: 115). Kent kavramı ise dar anlamda demografik bir değerlendirme ile nüfus yoğunluğu yüksek mekanlar olarak tanımlanmaktadır. Ancak dar anlamda yapılacak bir tanım, kentin sosyo-ekonomik etmenlerinin göz ardı edilmesi hatasına neden olacaktır (Şahin, 2011: 7). Çalışmanın kent kültürü ve toplumsal değişme üzerine odaklanmasının yanı sıra yukarıda değinilen hataya düşmemek amacıyla geniş bir kent tanımına ihtiyaç vardır. Toplumda gerçekleşen sosyo-ekonomik bir değişim süreci olarak sanayileşmeye koşut gerçekleşen kentleşme sürecinin yarattığı kent, ekonomik anlamda tarım dışı sektörlerin egemenliği, toplumsal olarak örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yanı sıra heterojen bir yapı, yönetsel olarak da belediye alanları üzerinden tanımlanabilir (Keleş, 2023: 51).

Bu noktada çağdaş kentleşmenin temelde sanayileşmeye koşut gelişerek bugünün sanayi kentlerini yarattığını ve kronolojik anlamda genel geçer bir tanımdan öte burada yapılan tanımlamaların bugünü ve çağdaş sanayi kentlerini ve kent kültürünü tanımlamakta olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira kronolojik olarak insanlık tarihinde yerleşik hayatla birlikte tarım kentlerinden, ticaret kentlerinden de söz etmek olanaklıdır. Ancak bugünün çağdaş kentleri üzerinden yapılan tanımlama sanayi kentlerini temsil etmektedir. Özellikle Türkiye’de sanayileşme süreci ile kentleşme sürecinin birbirini takip etmesi konusunda sorunlardan bahsetmek, dolayısıyla kentlerin ve kentli kültürünün de çağdaş sanayi kentlerine oranla eksikleri ya da sorunları

bulunduğunu bir ön kabul olarak ele almak gerekmektedir. Eksiklikleri ya da sorunlarına rağmen yine de toplumsal anlamda kır ve kent kültürlerinin farkları ve karşılaştırmaları film üzerinden örneklerle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Kır ve kent tanımlarının dışından kentleşme tanımı ise temelde demografik bir göç sürecini temsil etmektedir. Daha çok sayıda ve daha büyük kentsel alanlar yaratan kentleşme süreci, toplumsal değişim sürecini hızlandırmak yanında aynı zamanda değişimi temsil etmektedir. Ancak daha çok kalkınma odaklı ekonomik kaygılarında etkisi ile yaratılmak istenen büyük kentler, istatistiki veriler ve demografi ile kent tanımını sonuna kadar hak ederken ekonomik özellikle de toplumsal olarak kent tanımının içeriğinden oldukça uzaktır.

2.2. Kentleşme ve Kent Kültürü

Marshall (1999: 400) kentli yaşam tarzını uzmanlaşmış bir işbölümü, toplumsal ilişkilerin araççılığı ve akrabalık bağlarının zayıflığı ile toplumsal çatışma ve önemi artan kitle iletişim araçları üzerinden tanımlamaktadır. Toplumsal anlamda kent ve kent kültürüne sahip olması için kente gelen göçerlerin öncelikle ekonomik ardından da toplumsal olarak kente uyum sağlaması gerektir. Uyum ekonomik ve toplumsal kentlileşme ile mümkün kılınacaktır. Ekonomik anlamda kentlileşme, kente özgü ekonomik geçim kaynaklarını; toplumsal anlamda kentlileşme ise kente özgü tavır ve davranış biçimleri ile toplumsal ve manevi değer yargılarını temsil etmektedir (Kartal, 1983: 92-93). Oysa göçerler göç süreci ile geldikleri kentte ekonomik ve toplumsal erozyonun mağdurlarıdır.

24 Ocak Kararları ile ülke gündemine giren küreselleşme, özelleştirme, liberal ekonomi anlayışı ile devleti ekonomik anlamda küçültmenin (Kocacık, 2000: 113) ortaya çıkardığı toplumsal yapı, kentsel işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç da kırdan kente işgücüne ortam hazırlamıştır (Koyuncu, 2017:

365). Ancak dönemsel olarak filmin çekildiği 1985 İstanbul'un, hatta bugünün Anadolu'daki onlarca taşra kentinin ekonomik anlamda uyumu sağlayacak potansiyeli -en azından kente gelen herkese yetecek düzeyde- sahip olmadığı görülmektedir. Kentlerin sunmadığı potansiyele kendiliğinden gelişen çözümler üreten kitleler, barınma ihtiyacı için gecekoduyla ulaşım ihtiyacı için dolmuşu ortaya çıkarmıştır (Tekeli vd., 1976: 15). Yaşam alanları olarak gecekodu, ulaşım aracı olarak dolmuş bu çalışma ve benzer çalışmalarda incelenen filmlerde temel mekanlar olarak öne çıkmaktadır. Bir büyük kent sorunu olarak gecekondulaşma özellikle filmin de çekildiği 1980'li yıllar itibariyle kentsel bir olgu olarak yaygınlaşmıştır (Kıray, 1982: 278; Keleş, 2002: 557; Görmez, 2004: 16; Eke, 1998: 24).

Kendi çözümleri ile kentte bir şekilde var olabilmeye çalışan göçerler, böylece kente tutunmaya, uyum sağlamaya çalışarak gün geçtikçe kentli kültür ile tanışıp kentlileşmeye başlamışlardır. Ekonomik ve toplumsal anlamda potansiyele erişemeyen, erişmekte zorlanan kitleler ise kentli ve köylü kitleler arasında iki kültürden de etkilenen ama aslında ikisine de ait olamayan geçiş insanları ise geldikleri ve yaşadıkları mekan olarak kentte hem ekonomik hem toplumsal sorunlar yaşamaktadırlar (Kartal, 1983: 92-93). Ne köylü kalabilen ne de kentli olabilen bu kitleler, yine bu çalışma ve benzer çalışmaların örneklendiği filmlerin temel aktörleridir.

Kentleşme nedenlerinde yer aldığı şekliyle özellikle ekonomik anlamda çekim alanları olarak sunulan kentler, kırdan kente göçen tarım işçileri için yeni bir hayat sunmaktadır. Kırın ekonomik iticiliği ile kırdan kovulan kentin cazibesine kapılan göçerler, toplumsal anlamda hem kente ve hem de kırsala özgü kültürel özellikler taşıyarak ancak esasen ikisine de ait olmayan bir yaşam biçimi geliştirmiştir (Kılıç, 2022: 95).

E. Kongar (1995: 236) bu kitleleri, kentlileşmiş köylüler yerine köylüleştirirdikleri kentteki köylüler olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal değişimin yaratılacağı kentsel alanlarda, kırdan alınan yoğun göçlerle beklenen değişimi gerçekleştirmediği, kente gelenin toplumsal anlamda kentlileşmek yerine kentin kırsal kültürle donatıldığı üzerinde durulmaktadır. Mekansal anlamda göçerlerin kentte toplandıkları, kentte fiziki varlıklarını temsil eden gecekondu mahalleleri (Kıray, 2006: 333) de bu anlamda Ş. S. Aydemir'in adlandırmasıyla kentlerin kanserleşmesine neden olmaktadır (Keleş, 2023: 95). Kentli kültüre uyumu geciktiren bu alanlar, kentleri toplumsal anlamda hasta kılmaktadır.

Kentleşme süreci ile kente gelen köylü kitlelerin kente ve kentli kültüre uyumları bir yana kentte yaşayan kentlilerin yanında hem ekonomik hem de toplumsal olarak ayrıksı ve daha geride kaldıkları gözlenmektedir. Kent, farklı kültürlerin ayrıışmış bir şekilde var olduğu ve kentli köylüler ile kentli kentlilerin arasında kültür çakışmalarının yaşandığı bir mekana dönüşmüştür (Kılıç, 2022: 99). Bu anlamda kentleşme süreci ve sürecin ortaya çıkardığı kentlerin, toplumsal değişmeden çok kültürlerin çatışmasının yaşandığı alanlara dönüştüğü de söylenebilir. Kentleşme süreci içeriğinde ekonomik bir erozyonla köydeki tüm mal varlığını kente taşımak zorunda kalan, toplumsal bir erozyonla da köydeki dayanışma ve birlikte iş görme kültürlerini yitiren kentin yeni sakinleri olarak kentli köylüler ile kentli kitleler arasında kültürel çatışmalara, uyum sorunlarına sıklıkla rastlanmaktadır.

3. ZÜĞÜRT AĞA SİNEMA FİLMİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Filmin Künyesi⁴

Filmin Adı : Züğürt Ağa

Yapım Yılı : 1985

Yönetmen : Nesli Çölgeçen

Filmdeki Karakterler: Şener Şen - Züğürt Ağa

Erdal Özyağcılar - Kekeş Salman

Füsun Demirel - Zeliha

Nilgün Nazlı - Kiraz

Atilla Yiğit - Hırpıt Ali

Can Kolukısa - Kahya Müsellim Efendi

Bahri Selin - Abdo Ağa (Züğürt Ağa'nın Babası)

Ayla Arslancan - Züğürt Ağa'nın Anası

Celal Perk - Remo

Ali Osman Okumuş - Haydar (Züğürt Ağa'nın oğlu)

Ali Rıza Canoluk - Market Sahibi

Funda Çakmaktaş - Sıla

Kemal İnci - Abuzer Ağa

Celal Yassıtaş - Şıh

Kadir Yılmaz - Behram

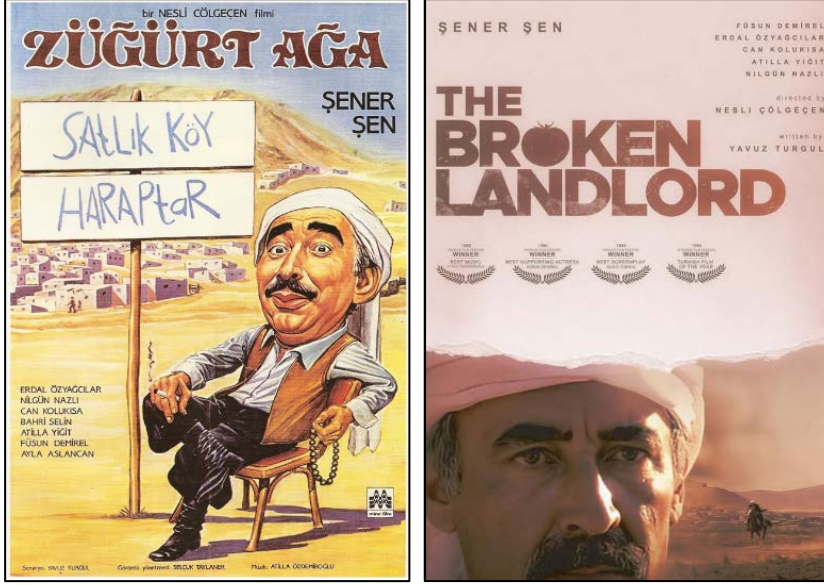
Filmin Konusu : Filmde Şanlıurfa'nın filmdeki adı ile Haraptar (Köy sahneleri Şanlıurfa'ya bağlı Sultantepe Köyü'nde çekilmiştir) Köyü'nde iklim ve

⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Züğürt_Ağa

verim kaynaklı yaşanan tarımsal sorunları yüzünden, üretilen tarımsal ürünün paylaşımı sonrası aç/açıkta kalan tarım işçilerinin Kekeş Salman önderliğinde geçinmek/hayatta kalmak için kente göçü anlatılmaktadır. Filmde en son Zügürt Ağa da köyü satarak İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. Kır ve kent kültürleri arasında kalan Ağa'nın yaşadığı buhran dramatize edilerek mizahi unsurlarla birlikte sunulmaktadır.

Filmin Tarihçesi : 1985 yılında çekilen Ocak 1986'da izleyici ile buluşan Film, aynı yıl düzenlenen 23. Altın Portakal Film Festivali'nde En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu Ödülü (Fusun Demirel), En İyi Senaryo Ödülü (Yavuz Turgul), En İyi Müzik Ödülünü (Atilla Özdemiroğlu) kazanmıştır. Ayrıca aynı yıl düzenlenen İstanbul Film Festivali'nde En İyi Türk Filmi Ödülünün (Nesli Çölgeçen) sahibi olmuştur.

Filmin Afisi⁵ :

3.2. Züğürt Ağa Filmi Söylem Analizi

Çalışmada Züğürt Ağa filminin söylem analizi üzerinden kır ve kent kültürü arasındaki değişim, bakış açısı farklılıkları ve kente gelen köylülerin geçirdiği toplumsal değişime değinilmek amaçlanmaktadır. Ayrıca kamu yönetimi literatüründe yer alan kentleşme kavramları ile filmdeki söylem arasında bir ilişki kurularak filmdeki olaylar, ilgili kavramların uygulama örnekleri şeklinde değerlendirilmektedir.

Film dönem itibariyle hızını koruyarak devam eden kentleşme sürecini ve kır ile kent kültürü arasındaki toplumsal değişimi etkili bir şekilde seyircisine aktarmaktadır. Filmdeki söylem ve göstergelerin bu anlamda, sosyo-ekonomik ve ideolojik değerleri bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan araştırma yöntemi olan söylem analizi ile kodlama niyeti ve

⁵ https://www.imdb.com/title/tt0201368/mediaindex/?ref_=tt_mv_sm

anlam oluşumlarının yanı sıra aktarımlar analiz edilmek hedeflenmektedir (Özer ve Yazar, 2018: 6).

Film, dönemi itibarıyla 1980 Askeri Darbesi ve sonrasında sinemadan para kazanılamayan dönemde üretilmiş bir sinema filmidir. Dönemsel olarak kentleşme temelli ortaya çıkan toplumsal değişime ve buhranlarına mizahi bir dille ve eleştirel bir ayna tutmaktadır.

Filmde başrol olarak karşımıza çıkan Züğürt Ağa (Şener Şen) olanca hızı ile devam eden kentleşme süreci ve toplumsal değişime direnen, meydan okuma yerine mevcut durumu muhafaza etmeyi tercih eden -filmin sonunda da geçtiği gibi *insanlığı güzel-* bir ağadır. Ancak muhafaza etmeye çalıştığı düzenin devamının toplumsal değişimler neticesinde pek de olanaklı olmadığının ayırındadır.

Film, kırdaki ağalık düzenini temsil eden değerlerin en önemlilerinden biri olan ağa tarafından kurulan -kullarına bağışladığı- bir ziyafet sofrası ile açılmaktadır. Ağa güreşe meraklı biridir ve güreştiği rakiplerini yenerek düzenin devam etmesi gerektiğini, güç sahibi olanın kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Tarım işçileri (marabalar) tarafından da bu gerçek filmde geçen diyaloglarla kabul görmektedir.

“Ağa milletin gücüne akıl sır erer mi? Onlar doğuştan ağadır, güçlüdür, yenerler...”

Diğer taraftan marabalar kırdaki yaşadıkları ekonomik güçlükler nedeniyle karınlarını zor doyurduklarından bu ziyafet sofralarının devamını sağlamak niyetindedirler. Çoğu kez ağanın güreş rakiplerini yenilmeleri için tembihledikleri görülmekte ve aslında ağa düzeninin devam ettiğini düşündüğü sırada içten içe düzeninin çürüdüğü mesajları verilmektedir. Filmde ağa bu çürümeyi ve gerekli değişimi son fark eden karakter olacaktır.

“-Ee.. yenilmiy..

-Acelen ne kıro?

-Karnımız acıkmıştır. Kaç aydır bugünü beklerik.

-Yav, sen ne cahilsin böyle. Hemen yenilirse ağa tiyatro yaptığımızı anlar. Sonra yemekleri nah yersin.”

Yine bir güreş müsabakası ve ardı sıra düzenlenecek ziyafet sırasında ağanın kırsal düzenini sarsacak önemli bir olay gerçekleşir. Ağanın muhtemel ziyafetine uzak köylerden geldiğini söyleyen (sonraki sahnelerde Bedirhan Ağa’nın yanında hırsızlık yaptığı için köyden kovulduğunu öğreneceğimiz) bir karakter olan Kekeş Salman (Erdal Özyağcılar), eşi ve kardeşi Kiraz (Nilgün Nazlı) ile birlikte katılır. Kekeş Salman, kent insanın atfedilen gözü açıklık, çıkarıcılık ve bencillik gibi özellikleri ile değişim sürecini hızlandıracaktır. Yine kırsal düzenin yaşadığı sorunlar Kekeş Salman ile Hırpıt Ali (Atilla Yiğit) arasında geçen diyaloglarla verilmektedir.

“-Eee... Sen nerden gelip nere gidirsen?”

-Uzak köylerden, marabalık işimiz. Bir lokma ekmek arıyık.

-O halde gendine başka kapı bul. Bu köy açlıktan geberiy, ağanın güreşleri de olmasa yandık.”

Devam eden sahnede evine dönen ağaya ait dikkat çeken bir diğer kırsal düzen temsilcisi de ağanın her daim parlatılmasına önem verdiği çizmeleridir.

“-Çizmelerimi parlatmayı unutmayın ha...”

Yine filmin son sahnelerinde çizmelerinin satılması ile kırsal düzenin sona erdiğinin ağa tarafından da kabulü mesajı verilecektir. Züğürt ağanın ilgili sahnedeki vücut dili ve tavırları duyduğu hüznü ve ezilmişliği, kaybetmişliği kelimelere gerek bırakmadan anlatacaktır.

Ayrıca bu sahnede hem kırsal düzenin en önemli tehdidi olan tarımsal verim düşüklüğünü simgeleyen kuraklık sorununa hem de kent düzeni ve sermayenin temsilcisi olarak bir ziyaretçiye itiraz vardır.

“-Hoşgelmişsen ağam, misafirin vardır.

-Allahım biz yağmur istiyoruz, Sen kimleri yollirsen.”

Kent kültürünü temsilen gelen ziyaretçinin otomobili ve kır kültürünü temsilen ağanın atı aynı sahnede karşılaştırılmaktadır. Parlatılan otomobil ile hangisinin üstün olduğunun altı çizilmektedir. Bu karşılaştırmayı kendi düzeninin üstünlüğüne atıfta bulunarak ağa sonraki sahnelerde bir kez daha dillendirecektir.

Gelen ağanın eski dostu, kente göç eden Abuzer Ağa (Kemal İnci)'dir. Aralarında geçen diyaloglar kır ve kent farkını, kentleşme nedenleri arasında yer alan ekonomik nedenleri tam anlamıyla tespit etmektedir. Kırın iticiliği ile birlikte kentin çekiciliğini sunmaktadır.

“-Yav biz burdayız be Abuzer Ağa. Ama sen artık şehirlisin, buralara ayağın pek düşmez oldu. Eski topraklarını unuttun ha.

-Aman estağfurullah, gönlümüz hep sizdedir.

-Dur. Önce bir soluklanak yahu.. Bizi yormuşlardır bugün.

-Yav hiç vazgeçmin şu tuhafliklarından. Gene güreşiy misen?

-Marak işte, herkesin bir merağı vardır ya bizimki de güleş.

-Güleş müleş iyi de...İşler nasıldır ağam?

-Yav, bırak şimdi işi mişi. Kırk yılda bir...

-Duymuşam işin yağmura kalmıştır...

-Yani, Allah'a kalmıştır. Rahmet yok, ekin yok, banka kredi vermir. Anlıyacağın sana karşı başımız eğiktir. Borcumuzu ödemek için biraz mühlet isteriz.

-Estağfurullah bekleriz ağam. Canın sağolsun. Bekleriz de... Yahu ağa be ne diye bu rezilliği çeken be. Sat sav gel benim gibi şehre. Yağmur yağmaz dert, ekin çürür dert, hayvan hastalanır dert. Boşver be.. Bissürü de başına maraba belası.

-Doğrusın. Yukarda Allah. Ama işte biz bu topraklarda doğduk, Allah kahretsin. Adımız ağaya çıkmış bi kere. Bırakıp gidersem dost düşman ne der? Maraba ne der? Bunca insan elimize bakir. Biz biraz da şan olsun diye yaşarız be ağa. Üstelik ben senin gibi ticaretten de anlamam. Benzincilik heç yapamam.

-Eh sen daha iyi bilin. O zaman dua et ki yağmur yağsın. Yoksam işler kötüdür.

-Nere?

-Oooo, sen bizi ne zannediyin? İşler dağ gibi bizi bekliyo.

-Vallaha bırakmam, öyle bir murra ile salmam seni.

-Başım gözüm üstüne ağam ama yeminlen çok iş var. Üstelik şehirde iş beklemez.

-Yav iş de neymiş? Rakıları açarız sana bir de çiğköfte yaparım.

-Bak ağa şehir işi başkadır. İpin ucunu bırakamazsın. Bırakırsan yanmışsın."

Sonraki sahnede ağanın babası Abdo Ağa (Bahri Selin) ile annesi (Ayla Arslancan) arasında yaşanan kavga gösterilmektedir. Devamında ise ağanın babasından şikayetleri

üzerine şehirli kültür temsilcisi Abuzer Ağa ile Züğürt Ağa arasında şu diyaloglar geçmektedir.

“-Babam eyice bunamıştır.

-Yav, bir doktora götürün?

-Oooho.. Neler yapmadık ki?

-Sultan Şeyhmuz türbesine sen de yüz ben diyem iki yüz mum diktik. Pir Habbab’a okuttuk, belki on defa. Ama nafile. Aklını garırlarla bozmuş.

-Ben diyirim toktora götürün.

-Pir Habbab’ın yapamadığını toktor nasıl yapar?

-Hahhaa....”

Züğürt Ağa misafirini yolcu ederken de kırdaki dostluğun yerini kentteki para ekonomisinin aldığını vurgular.

“-Borcum borçtur, bilirsın öderim.

-Lafı mı olur gurban, tasalanme sen. Haydi eyvallah.

-Bu sefer de faizden geçinen ha, Uyanık Abuzer!”

Misafirini yolcu ettikten sonra avluda kızı ve oğlu ile karşılaşan ağadan, çocukları para isterler. Buradaki ağanı cevabı yine kırsal kültürün temsilcisi olduğunu betimler. Kente göç ettiğinde bu tavır da değişecektir.

“-Baboo babooo, para ver.

-Parayı nedecen namıssız?

-Musellim Kayha’yla şehre inip lokim alicik.

-Al bakim.

-Babo bane de, bane de.

-Sen kızsın sana yok.”

Güreşler ve sonrasındaki ziyafetler ağanın düzenini sürdürme aracı iken, ağanın ekonomik düzenini sarsmakta, evde ise karısı Zeliha (Fusun Demirel) ile arasında bitmek bilmeyen tartışmalara neden olmaktadır.

“-Paralar su gibi gidiy, sen türkü çığır. Hadi güleş tuttun, her seferinde ziyafet ne oliy ha. İşimiz aç köpek mi doyurmak?

-Lan karı, köylüm ağasını seyretmeye gelmiş, bi ikram da bulunmuyak mı?

-Eme gıcımızdaki delik gittikçe büyüy.”

Devam eden sahnede ise Ağa ile Kekeş Salman tanışır, Ağadan iş isteyen Kekeş, yanındaki ailesini de kullanarak ağayı ikna eder. Bu sahnede Kahya Müsellim Efendi (Can Kolukısa), Kekeş Salman'ı uyanık bulduğunu ve gözünün tutmadığını söyler. Ancak uyanık Kekeş Salman ağayı ikna edecek, düzenini övecek cümlelere sahiptir. Sözlerinin yanı sıra ağanın yerdeki çizmelerini öperek itaat ve teslimiyetini vücut diliyle de göstermektedir.

“-Bizi aç, açıkta koma ağam. Ağam bu ailem, bu da kardeşimdir. İkisi de aç, ikisi de yoluna gurban ağam. Nere gidelim, kime başvuralım ağam? Şaşırdık ağam, bizi aç açıkta goma ağam. Ağaya git dediler, O uludur, Ağam adildir. O cömerttir, O en büyüktür. O marabasını gorur, doyurur dediler. Galktık geldik ağam, bizi aç açıkta goma ağam. Yapma ağam, etme ağam. Bizi gapında bırakma ağam. Ağam, gulun olayım ağam, gözüm aağam.”

Böylece Kekeş Salman, ağanın çizmelerini parlatmak gibi, güce yakın olmasını sağlayacak, köyde ağanın adamı olmakla suçlanacağı önemli bir görevin sahibi olur. Tabii ki senaryoda yer aldığı şekliyle Zügürt Ağa ve babası Abdo Ağa'nın

Kekeş Salman'ın kardeşi Kiraz'a duydukları beğeni de Kekeş Salman'ın işini kolaylaştırmıştır.

Kırdan kente göç, kentleşme nedenleri arasında özellikle de Türkiye'de kıyın iticiliği içeriğinde tanımlanan nedenlerden en önemlilerinden birisi tarımsal verim düşüklüğü de filmde konu edilmektedir. Ağa, belki de kendinden üstün gördüğü tek otorite olan Allah'a sitemkar bir şekilde yalvarmakta, ancak kırsal mekandaki temsilcisi olan Şih'a (Celal Yassıtaş) boyun eğmeyeceğini belirtmektedir.

“-Kurban olduğum ver şu rahmeti. Muhtaç etme beni şih pezevenğine. Ben el mel öpmem. Çok ağırırma gidiyor yahu. Nohur ver şu yağmur, ver yoksa durum kötüdür. Siddik zoruyla idare ediyorum bilmiş ol...”

Filmde Züğürt Ağa'nın kan kardeşi Behram'a (Kadir Yılmaz) oğlu aracılığıyla yazdığı mektubun yine oğlu tarafından okunduğu sahnede ise Ağa içten içe kente göç etme fikrini kan kardeşine danışmakta, ondan olumlu bir cevap beklemektedir. Ancak kente gittiğinde de göreceği şekilde kent hayatında kan kardeşlere de yer yoktur. Kent, bir alemdir herkesin kendi bacağından asıldığı.

-“Yazdın mı?”

-Yazdım.

-Aferim, oku bakim.

-İşte böyle muhterem kan kardeşim. Buradan kaçan kazaniy. Bütün eski ağalar şimdi şehirli oldi. Ben de mi şehirli olsam be, ne dersin?”

Kırsal mekanda verim düşüşü ile köylü Ağa'dan yağmur duasını talep etmekte, Ağa da ilk kez gücünün esiri olmadan Şih'ın elini öperek ondan yardım istemektedir. Ancak mekandaki iktidar mücadelesini temsil eder şekilde Şih, eli öpülmesine rağmen yardıma yanaşmamaktadır. Oysaki marabalar, ağa kadar

şıha da tereddütsüz güvenmekte ve teslim olmaktadır. Şıh ise iktidar mücadelesi içinde olduğu ağayı marabalar gözünde itibarsızlaştırmak niyetini belli eder.

“-Şıh efendi, bizi senin nefesin kurtaracak.

-Ağanızın nefesi de kuvvetlidir!”

Bu iktidar mücadelesi siyasetin de işin içine girdiği seçimlerle de filmde öne çıkarılacak, Ağa orada da kaybeden tarafta olacaktır. Modern kentlerde mekanda kendine yer bulamayan din ve kurumlarının kırsal mekanda halen nasıl keskin bir otoriteye dönüştüğü vurgulanacaktır. Ağa, Şıh'ın eşi ile Abdo Ağa ilişkisinden bahsetmek tehdidi ile Şıh'ı yağmur duasına razı etse de yağmur duasından da beklenen sonucun alınamaması köyün ekonomik anlamdaki iticiliğini marabalar özelinde derinden hissettirecektir. Filmde giderek ağırlaşan bu his, literatürde de yer bulduğu şekliyle kırdan kente göçün temel sebebine dönüşecektir.

Ardından köye gelen siyasi parti temsilcileri Ağa'nın misafiri olurlar. Seçim öncesi durumlarını değerlendirirler. Ağa, mekandaki otoritesini bir de onlara kanıtlamak istemektedir.

“-Ağa, bizim durumumuz burda eyidir ha.

-Burda benim sözüm geçer.

-Şıh, karşı partiye geçmiş.

-Göbekleri bana bağlıdır, köylü beni dinler.

Yemekten sonra köye gidek, bizi beklerler.”

Köylülere partililerle birlikte hitap ederek, toplantıya katılanlara da arka kapıdan para dağıtan Ağa ve ağa tarafından Hak yolunun mücahidleri olarak tanıttığı partililer zaferlerinden emindirler. Partilileri uğurlayan Ağa, Ankara'dan emirlerini soran partiliye zamanı gelince ricasının elbet olacağını belirtir.

Güreş müsabakalarına devam eden Ağa, sonunda bir güreşi kaybederken, köylü de asıl amaçları olan ziyafetten

mahrum kalmıştır. Tarımsal üretimin şekil verdiği köyden imecenin örneklerinin sunulduğu sahneler ardından Kekeş Salman ve Abdo Ağa arasındaki pazarlıklar ile kadının bir meta olarak değerlendirildiği kültür örneklendirilmektedir. Yerilen kırsal kültürün sonrasında Ağa'nın İstanbul'a göç etmiş kan kardeşinden gelen mektup ağanın oğlu tarafından okunmaktadır. Çok yakın samimiyet ifadesi olarak *kan kardeş*, kırsal kültürde anlamlıdır ve Ağa filmde bunu da deneyimleyerek öğrenecektir.

“-Bence sen geç bile kaldın, Ağa. Bütün arkadaşlar, hepsi bir başka iş yapıyor. Artık toprakta iş kalmamıştır. İnadi bırak. Soran herkese selam ederim. Kan kardeşin Behram.”

Derin düşüncelere dalan ağa, kaçış noktası olarak oğlundan biraz da Hayber Kalesi'ni okumasını isteyerek, üstüne gelen gerçekleşen kaçmaya çalışacaktır. Üzerine açıklanan seçim sonuçlarına dair Müsellim Kahya biraz tatsız diye tanımladığı haberi ağaya getirir. Ağadan başka partisine tek bir oy dahi çıkmamıştır. Şih'in partisi cennetten tapu ve biner kağıt para ile köylünün oylarını almıştır. Bunun üzerine geçen diyaloglar, kırsal mekandaki toprak düzeninin de kusurlarına ve değişmesi gerekliliğine dair çaresiz köylünün çırpınışlarını temsil etmektedir.

“-İşte bunun için biz, bütün köylü öbür partiye oy verdik.

-Bu nedir?

-Tapu,

-Ne tapusu?

-Şih vermiştir. Cennetten tapu. Çok güzel yerler ayarlamış. Hem tapu hem biner kağıt para. Baban da almıştır.

-Yuh ulan yuh, vay öküzler. Ulan önce bu dünyadan bir tapu ayarlamaya bakın.

-Dünya tapuları çoktan paylaşıldı ağam bize yer kalmadı ki.

-Ulan.. ulan bu şıh size ne yapsa yeridir. Pühh suratinıza.”

Devam eden sahnede ağa mahsülüne göz gezdirdikten sonra, Türkiye’de kırdan kente göçün temel nedenlerinden olan, tarımda verim düşüklüğü, toprak yapısı ve tarımda makineleşme gibi örneklerle, aslında farkında olmadan marabaların yeni adreslerinin yönünü çizmiştir.

“-Ektiniz, biçtiniz ama napalım ki emek bir damla yağmura kurban gitmiştir. Geçen yıl gibi, evvelki yıl gibi. Şıhınız da bir işe yaramamıştır. Hasat eyi değildir. Allah cümlemizin yardımcısı olsun.

-Aminn... Allah ağayı başımızdan eksik etmesin. Allah yardımcımız olsun.

-Efendim!. Bu sene şöyle yapıyoruz. 15 dimin buğday gelecek yılın ekilecek buğdayı, 5 dimin çift hakkı; öküzlerin emeğidir. Marabanın hakkına gelince... Üçte iki hissenizi üçte bire indirdim.

-Ne yapacağız şimdi?

-Ben de anlamadım Remo.....Ağam napisen, öldür bizi daha iyidir ağam. Yardım et ağam...bize yardım...

-Ayrıca, size bir haberim daha vardır. Traktör almaya karar vermişem. Bu, epey bir marabanın köyden sürülmesi demektir.

-Ağanın eli reddedilmez, cömerdin eli tutulmaz.

-Vallaha siz, benden daha iyisiniz. Benim cennette arazim yoktur. Çok sıkışırsanız satın bana da borcunuzu ödersiniz. Seçimler yüzünden krediyi de alamadım, perişan

*oldum. Eeee, ceremesini biraz da siz çekin.
Kahya, dediğim gibi pay edile.”*

Eve döndüğünde ise aile içi bir kavgaya rastlar Züğürt Ağa. Ancak kırsal mekanda kadının erkeğin her anlamdaki zulmüne uğrayan ve sineye çekmek durumunda kalan kadın rolü ile ağanın annesi, Abdo ağanın bu diyardan da çeker giderim tehdidinde karşılık Kiraz’ı kuma olarak getirmesine de razı olur. Bunalan ağa, kendine en yakın hissettiği dostu (atı) Şahin’i alarak şehre, Urfa’ya Abuzer Ağanın yanına gider. Abuzer ağanın benzin istasyonuna atı ile gelen ağa, atını bir pompaya bağlar ancak daha ilk aşamadan kentte ata yer olmadığını vurgular, Abuzer ağa.

“-Oğlum, o atı al ordan.”

Bu sırada köyde marabalar toplanmış, kara kara ne yapacaklarını düşünmektedirler. İçeri giren Kekeş Salman dertlerini sorar.

“-Nedir bu haliniz lo, cenaze mi vardır?

*-Yakında bizimki de kalkacak be Kekeş
Salman.*

*-Sus lo, onunla ne konuşisen bilmirsen mi o
ağanın adamıdır. Bal tutan parmağını yalıs.*

-Durum nedir ağalar?

*-Sanki bilmiy. Lan bi avuç buğday atmıştır
önümüze. Gebermeden kışı nasıl çıkarıcaz onı
düşünüyök.*

-Eee siz daha ne duriysiniz?

-Napak?

-Gidin.

-Nereye?

*-Şehre, İstanbul’a. Burda açlıktan öleceğinize
orda ölün. Ama şehirde akli olan köşeyi dönüy.
Burda o şans da yok.*

-Bizim sahabımız ağıdır, izin vermez.

-Siz de izin almayın, kaçın.

-.....tartışmalar, homurtular.....

-Susun lo, hey size diyem. Yav Kekeş diyelim ki senin dediğini yaptık, ağanın malı olduğumuzu unuttuk şehre tüydük.

-Hee, tüydünüz.

-De nasıl tüydük? Ne para vardır ne pul.

-Doğru diyi, de hadi cevap ver.

-Satın buğdayı.

-Ne buydayı? Buyda mı kalmıştır?

-Ağanın deposu dolidir.

-Tövbe! Biz hızlı mıyız?

-Siz hakkınızı geri alacaksınız, üçün ikisini. Satıp sermaye yapacaksınız.

-Yav bu gavat bizimle eyleniyi haa.

-Dur, sen Remo. Peki dediğini yaptık. Hakkımızı geri aldık, kime satacağız?

-Ben onu da buluram.”

Şehirde Abuzer Ağa ile birlikte eğlenmeye giden Züğürt Ağa ise dertlerinden arınmak niyetindedir. Abuzer Ağa ile garson arasındaki diyaloglar ile Abuzer Ağa şehirli olduğunu Züğürt Ağa’ya kanıtlamak istemektedir.

“-Nedir bu viski?

-Ballantinner ağam.

-Kovantinner yok miydi?

-Bu daha hasso bir viskidir, ağam.

-De hadi dök, Dökk.”

Atı ile köye dönen ağa, bu kez atını otomobile tercih eder şekilde kendi kendine konuşmaktadır. Kendince düzeninin üstünlüğünü savunmaktadır.

“Ey Abuzer Ağa, sarhoşken arabın seni eve götürür mi? Aslanım Şahinn.”

Abdo Ağa'nın Kiraz ile evlendiği gün, düğün gecesinde marabalar, Kekeş Salman önderliğinde Züğürt Ağa'nın deposundan üçün ikisini ya da haklarını (ç)alarak sabahında ise kente göçerler. Kekeş Selman ile Remo arasında geçen diyalog, kente göçenlerin sahip oldukları umudu, taşı toprağı altın İstanbul'u tarif etmektedir. Artık Kekeş Selman ağanın adamı değil, maraba için onların kardeşleridir.

“-Köşeyi döneceğiz ha Selman kardeş?”

-Döneceyik ya.”

Abdo Ağa, gerdek gecesini ölür. Cenazeye Haraptar köylüleri katılmayınca Ağa, marabaların üçün ikisini de çalarak kente kaçtığını anlar. Hangi cesaretin Ağa buğdayını çaldığına akıl sır erdiremez. Ancak marabasız ağa olmayacağını da bilmektedir. Filmin bundan sonrası, ağanın da Haraptar Köyü'nü uyanık partiliye satarak terketmesi ardından kentte, İstanbul'da geçecektir. Partili ile arasında geçen diyalogta ise kentleşme ile geriden kalan köyün makus talihi yatmaktadır.

“-De ki ben aliyim. İstedğin parayı verecekler.

-Vallah benden söylemesi burası bi poka yaramaz. Torpak verimsiz, maraba da yoktur.”

Haraptar Köyü de dahil kıra ve ağaya ait tüm ekonomik değer, Ağa'nın deyimiyle medeniyete, ne marabanın ne de kuraklığın olmadığı yere akacaktır. Devam eden sahnelerle kırın uğradığı ekonomik erozyon, kent lehine kaybettikleri, kentin kazandıkları sergilemektedir.

Ağanın annesi ve karısı, kır ile arasında kurduğu nekropolis bağından, Abdo Ağa'dan, ölülerinden, geçmişinden, yerinden yurdundan bahsetseler de artık Züğürt Ağa için de kırdan yaşam şansı kalmamıştır. Ya kırdan kalıp ölecek, ya da kentte hayatta kalmaya çalışacaktır. Kırın yarattığı tüm ekonomisini kente götürerek serüvene atılacaktır. Kırdan bırakmak zorunda kaldığı için hüznülendiği atına seslendiği sahnede ise kent hayatında ona yer olmadığından bahsetmektedir.

*“-Şahin, kurban... Bilesen ki sen soylu bir
atsın. Ama gittiğim yerde sana yer yoktur.
Bunun için seni götüremiyem. Kızma bana,
darılma bana. Bakma bana öyle. Elden
bilecek gelmez.”*

Züğürt Ağa, Abuzer Ağa gibi köyüne yakın kentsel mekan Şanlıurfa yerine, kan kardeşi ile elele vereceği umudu ile - Türkiye'deki kentleşme hareketlerinin genel yönü gibi- büyük kente, İstanbul'a göçer. Kente girer girmez karşılaştıkları sahnelerde kalabalık ve trafik sıkışıklığı, sıkışıklığı aşmaya çalışan uyanık kentliler gibi kentin olumsuz yönleri ile tarım dışı sektör, iletişim ve ulaşım teknolojileri gibi kentin olumlu yönleridir. Hatta karşılaştıkları manzara ile köyü terk etmekte direnen annesi ve karısının yüzünde belirli belirsiz bir tebessüm vardır artık.

İstanbul'a geldiklerinde taksi ile kan kardeşi Behram'ın nalbur dükkanına giderler. Birbirlerini tanımadan önce kentli kültüre ait soğuk bir tavırla ağayı “Buyur, Efendi” diye karşılayan Behram ile ağayı tanıdığı anda aralarında geçen kır kültürüne ait samimi tavırlar/küfürler karşısında kentli kültürle yetişmiş Behram'ın çırağı kelimenin tam anlamıyla dona kalır. Ancak ağa bu samimi tavırların, köydeki gibi bir arada iş görme kültürünün zayıfladığını yakında kavrayacaktır.

Behram'ın evine yerleşen ailesi ile akşam yemeğine oturan Züğürt Ağa ile Behram çocukluklarını özlemle anarken, Behram kentin ne demek olduğunu Ağa'ya tarif etmektedir.

“-Durmadan çalış, çalış, çalış. İnan be kan kardeş bu İstanbul kolay değil. Burdaki her evde benim harcım, benim tuğlam vardır. Ter vardır. Hemşerilerimin hepsini ev sahibi yaptım....”

Kır kültüründen yer sofrasına alışık aile, kentin yemek masasında zorlanmaktadır. Ev sahibesi olarak Ağa ve ailesi ile Behram gibi bir bağı olmayan Behram'ın eşi ise bu durumdan rahatsızlığını ufak ufak belli etmektedir. Öte yandan Behram, kentin zorlayıcı çalışma koşullarının sunduğu fırsatları ile konuşmasını sürdürmektedir. O anlattıkça, Ağa kent fırsatlarından hemen faydalanmak ister gibi iştahlanmaktadır.

“-Ama ne oldi? İki oğlumu da adam ettim. Mobilya dükkanı birinde, öbürü de AEG bayi. Hayatlari kurtuldi.

-Şimdi sıra bende. İkimiz bir olduk mu. HeeHeeyyy.. Adam görsün İstanbul. Heh heh he...”

Ağa, kent fırsatlarının verdiği iştah ve cesaretle keyifle gülerken, Behram ve eşi kentin samimiyetten uzak kültürünün örneklerini sunmaktadırlar.

“-Bunlar hep burda kalıcak diil, inşallah.

-Ne biliyim ben, haberim mi vardı benim.”

Ertesi gün kırsal kırsal kıyafetleri ile kentte yürüyerek dolaşan Ağa, hem ilgiyle kenti izler, hem de bir yandan kırsal kıyafeti nedeniyle ilgi odağı olur. Kentin ulaşım kurallarına uymakta da zorluk çeken Ağa, kendini Behram'ın dükkanına zor atabilmiştir. Buradaki konuşmada Ağa, kentte herkes tek bir birey olarak değerlendirildiğini, bencillik ve bireyselliğin ön planda

olduğunu anlayacaktır. Sonrasında kendi bacağından asılmak için ilk iş bir kiralık bir ev arayacaktır.

“-Off ölmüşem. Bu nasıl şehirdir yahu?

-Nedir bu halin ağa senin?

*-İki defa yolumu kaybettim. Korkudan öliydim.
..... O ne galabalıktır. İnsanın üstüne üstüne gelirler.*

*-Bu kılıkta dolaşırsan gelirler tabi. Hıh hıh hı.
Seninkiler bile ayak uydurdu İstanbul’a.*

-Kimler?

*-Haraptarlılar. Kahve bile açmışlar. İstanbul
nasıl kalabalık olmasın.*

*-Canları cehenneme.. Asıl biz ne yapacağız be
Behram?*

-Neyi, ne yapacaz?

*-Yav, ben epey bir parayla gelmişem. Derim ki
ortak bir işe girsek?*

*-Vallah ortaklık başa beladır. Kardeşi kardeşe
bile düşürür.*

*-Ee peki ben nedem? Hiç olmazsa akıl ver.
Senden başka kimim vardır ki?*

*-Vallah ne desem? Bu işin akli da olmaz ki.
İstanbul bir alem. Herkes kendi bacağından
asılıy.”*

Akşam Behram ile birlikte eve döndüklerinde apartman sakini olmayan çocuklarının ev eşyalarına verdiği hasar, ailesi gibi Ağanın da canını sıkacaktır.

“-Hayrola savaş mi çıktı?

-Vitrin camı gitti.

-Çocuklara bişi olmadı ya. Sağlık olsun.

-Sağlık olsun canım, sağlık olsun.”

Akşam bu konuşmayı yapan Behram ve karısı gece de misafirleri yüzünden tartışmalarını -misafirlerine duyuracak şekilde- sürdürürler. Burada aile kavramının kentte geniş aileden çekirdek aileye dönüştüğünü vurgulanmaktadır. İstenmediklerini fark eden Züğürt Ağa, ertesi gün kiralık bir ev bulmak niyetiyle dolaşacaktır. Bu dolaşma sırasında Haraptar Kahvesi ile karşılaşır. Kaçan marabalarının kurduğu kahve, zemin katın üzerindeki tamamlanmamış kolonları ile en önemli kentleşme sorunlarından birini oluşturan tipik bir gecekondu. Ve kent fırsatlarına ilişkin umudu, siyasiler tarafından üst katlarına verilecek izinleri bekler şekilde göğe uzanan kolonları ile temsil etmektedir. Kahvede Ağa ile karşılaşan köylüler ne yapacağını bilemezler.

“-Vahşş bu ağadır... Ağadır lo...

-Aaağaammm!

-Ağa'dan kaçılmaz. Sonunda nasıl buldum sizi. Şimdi söyleyin. Candarmayı mı veriyim? Polis mi çağırıyorum? Yoksa ben mi gebertem sizi?

-Nasıl emredersen ağam.

-Yoluna hepimiz gurbanız ağam.

-Kes ulan Hırpıt, buğdayımı çalarken ağa mağa dinlemediniz..... Hepiniz hırhızsınız.

-O işi bize Kekeş Salman yaptırdı.

-He vallah oğa uyduk.

-Yapar deyyus, köyden de kaçın dedi.

-He öyle dedi deyyus.

-Ben anlamam, polis dışarda. Geçin şuraya.... Ulan ben sizin neyiniz olam be. Hadi Allah'ımızdan bulun. Zaten bulacağınızı bulmuşsunuz ya.

-Affetti bizi... Ağa bizi affetti la.. Hadi öpün ağanın elini.

-Lo ağamıza bir çay yap.

-Lan Hırpıt, ne zamandan beri ağanın olduğu yerde marabalar çay ısmarlar oldu. Herkese çay, benden. Oturun!

-Sağol ağam.

-Ağam bizi aramaya mı geldin essahtan?

-Hayır, yerleşmeye gelmişem. Köyü sattık, sayenizdee.

-Vıış desene şimdi İstanbul'un da ağası olacan. Hemi de pehlivanı.

-Yoh la pehlivanlık yoktur, pehlivanlık bitti. Önce başımızı sokacak bir ev bulalım da.

-Emrin baş üstünedir ağam, hemen arıyalım. Hepimiz dağıldık mıydı, taamam.

-Yohh ya.”

Kahvede kendini kırdaki statüsünde gören, ağa statüsüne kavuştuğunu hayal eden Züğürt Ağa marabaların da yardımıyla bulduğu kiralık ev haberi ile Behram'ın evine mutlu bir şekilde dönecektir. Behram, eşi ve ağanın ailesi yemek masasında onu beklemektedir.

“-Nerde galdın be ağa? Hepimiz seni bekliyoruz.

-Heç sorma çok iş bitirmişem. Kahyaya telgraf çektim eşyalarla gelsin diye.

-Neriye koycek eşyaları?

-Evi de tuttum. Eee kan kardeşe yük olacak değildik ya?

-Lafı mı olur be ağa?

-Öyle deme. Burası İstanbul'dur. Herkes kendi bacağından asılır. Sen beni kendine dert etme.... Kan kardeş.”

Kendini ait olduğu yerde ve statüde hissetmeye başlayan Ağa, keyiflidir. Marabaların da yardımıyla el birliği ile eşyaları tuttuğu eve taşınacaktır. Ağa sadece kendi statüsü ile özdeşleşen çizmelerini kendi taşıyacak ve statüsünü tamamlamak amacıyla ilk fırsatta ayağına geçirecektir. Oysa kent kültürü onu sadece ayağındaki çizmelerden ötürü kendine ağa edinecek değildir. Müsellim Kahya ile konuşmasından sattığı köyün yerine baraj yapılacağını ve aslında oradaki ticaretten de kazık yediklerini öğrenir, kırsal bir kavrayışla zararını da kısmet diye yorumlayarak içine atar.

Kırsal kültürdeki imecenin karşılıksız iş gücü değiş tokuşundan farklı olarak veyahut köydeki statüsünden kaynaklanan itibarından farklı bir şekilde eşyalar taşındıktan sonra, marabalar sundukları hizmetin bedelin ağadan isteyeceklerdir. Dayanışma kültürü ile bir arada durmaya çalışan marabaların, kentteki iş gücüne dahil olmakta satacakları emeklerinden başka kaynakları da yoktur üstelik. Ayrıca dönem Türkiye'sinde kentleşme sanayileşmeden hızlı gerçekleştiğinden dolayı kırdaki tarım işçisi, kentte sanayi işçisine dönüşmemiştir. Zamanının çoğunu kırdaki gizli işsizliğini kentteki kahvede geçirecek bir gizli işsizliğe dönüştürmüştür. Ağa yavaş yavaş kent kültürü ile tanışmakta, kabul etmekte zorlansa da kentte ağalara yer olmadığını anlamaktadır.

“-Ağamm.

-Nee?

-Daşıldık eşyayı.

-Eeee, aferim.

-Para vermiyacak mısın ağam?

-Ne perasi?

-Bu işler burda böyle oluyor ağam.

-Geet, kahyaya versin.

-Eyi.”

Ağa, kabul etmekte zorlanmakta olduğu üstün kentsel kültüre her anlamda karşı çıkmak istemekte ancak bunu yalnızca dillendirebilmektedir. Kendisine sunulan kahve ile aklına mırrası gelmekte, kentte bulamadığı kırdaki bıraktığı hazları aramaktadır. Züğür Ağa, kır ve kent kültürü arasında geçişler ve hatta buhranlar yaşarken buhranlarını derinleştirecek biri çıkagelir. Gelen kişi, kılık kıyafeti, dili, mesleği ile kent kültürünü içselleştirmiş Kekeş Salman’dan başkası değildir.

“-Aman efendim, aman efendim kimleri görüyem. Şehrimize hoş gelmişseniz. Öpem ağam. Nasılsınız? Eyi misen? Hoş misen? Bi eksik gedik var mıdır? Buyur ağam.

-Lan Kekeş, buydayları sen çaldırılmışın ha?

-Ele mi dediler? Tövbe yalandır. Kıskaçlıktan, beni çekemiyler.

-Sen dua et arada Kiraz vardır, yoksam...

-Bak ağam.

-Ne bu? Söke mi..?

-Salman Ticaret, hurda alım satım. Gördün mi? Ben şerefli bir ticaret adamıyım.

-Şeref sende ne gezer ulan. Söyle ne için geldin?

-Yav sizi özlemişem ne var bunda? Özliyemem mi? Hem de Kiraz’ı merak ediyem. Kızı aldın mı? Almadınsa alıp gideyim.

-Tüh ulan senin suratına, sen ne adi herifsin ulan. Dövsen de sövsen de ne yapsan aldırıyor. Defol ulan defol.

*-Aman be ağam seninle de heçbişe
konuşulmiy.”*

Kekeş Salman giderken ağanın çocukları girerler sahneye ve ağadan kırdan olduğu gibi yine para isterler. Çocukların para verecekleri ürünler de lokumdan tadelle ve barbieye dönüşmüştür kentte. Ama asıl önemli olan, ağanın bu kez oğluya birlikte kızına da para vermekte oluşudur. Bu sahne, kentte kadının durumunu temsil etmektedir ve bu temsiliyet, Kiraz'ın talipleri konusunda fikrinin alınmasında sahnesinde de izleyiciye sunulacaktır.

Akşam yemeği için aile toplandığında yine kır ve kent kültürü arasındaki bir diğer değişim, doğrudan yerde yemek yerine yemek masası örneği üzerinden ve ağanın eşinin ağzından sunulmaktadır. İstanbul'a geldiği andan itibaren kenti, kültürünü beğenen ve ona uyum sağlamaya çalışan eşine karşı Züğürt Ağa yine kırın temsilcisidir. Eşi kentin üstün yönlerinden bahsederken ağa çoğunlukla kentin olumsuz taraflarını öne çıkarmaktadır. Ağanın annesi ise ağa ona karşı çıkmasına rağmen aslında ağanın iç sesini dillendirmektedir.

*“-Yav, ne güzel yerde yiyorduk, bu masa da
nerden çıktı?”*

-Burası şeherdir.

*-Şehir olduğu belli, iki tane şeker mi ne üç yüz
lira.*

-Hezira dağ dayenmaz.

-Ben dedimiidim size gelmiyek diye.”

Ağa için artık kentten başka yaşam alanı yoktur. Bunu iyice belleyen Ağa, köyden getirdiği ekonomiye güvenmekte, kentin sunduğu iş fırsatları ile köşeyi dönmeyecekse de iyi bir yaşam standardını hedeflemektedir. Oysa kırdan getirdiği parası yanında ne kentteki iş kollarına ilişkin bilgi ve becerisi vardır ne de marabalar gibi satacağı emek gücü. Bunun giriştiği işler ve

başına gelenlerle film seyircisine anlatacaktır. İş kurma sürecinde ağanın yanında kırsal üretim sürecindeki bağlılık ve dostluğu ile yalnızca Kahya Müsellim yer alacaktır.

“-Yaav Kahya, artık bir iş kurmanın zamanı gelmiştir.

-Gelmiştir ağam, sen emret.”

İlk olarak Devren Satılık bir marketi alarak işe başlayan ikili, Kahya'nın kendilerine yakıştıramadığı çerçilik işini kapıda market yazdığından hareketle kabullenir ve market sahibi ile anlaşmaya çalışırlar. Market sahibinin marketi devir sebebi yine büyük kentin olumsuz taraflarına değinmektedir.

“-İşler nasıldır?

-Çok şükür.

-Niye satırsın peki?

-Sorma, boğazın karşısında bir ev aldık. Aldık ama gidiş geliş bir alem. Bu yaşta çekilmiyor. Orada bir dükkân açacağım.

-Ama satışlar iyi diyorsun?

-Niye sordun?

-Vallah bizim ticarete niyetimiz vardır da.”

Kahya'nın dediği gibi Ağa müthiş ticaret kafası ile market sahibi ile anlaşmıştır. Eve döndüklerinde ortalık karışmış, kavga gürültü mahalle sakinlerine kadar ulaşmıştır. Annesi ve karısı tarafından şiddete uğrayan Kiraz ile aralarında geçen şu konuşma, kırdaki gibi kentte de ağalığın, hayatta kalabilmenin ön şartının maddi güçle irtibatını ortaya koyar.

“-Ağlama Kiraz Hanım. Gel seni ağabeyine yolluyam. Artık eli para tutir. O da bir ağa sayılır.

-Yohh, getmem.”

Ancak Ağa'nın Kiraz'a karşı tutkusu gibi Kiraz da Ağa'ya tutkudur. Bu nedenle ne Ağa'nın bu teklifini ne de diğer kısımlerini kabul etmek istemeyecektir. Sonraki sahnelerde öncelikle Boyabat Market, Haraptar Market adıyla hizmete açılacaktır. Kente geldiklerinde marabaların kurduğu kahveye, Ağa'dan önceki sahibinin ve dahi Ağa'nın markete verilen isimler aracılığıyla da kira, gelinen/özlenen mekana vurgu yapılmaktadır. Ayrıca işletmelere verilen bu isimler, kente gelen hemşehrilerin kırdaki sahip oldukları bir arada olma güdüsünü canlı tutmaya çalışırken kentteki yalnızlık hissini de azaltmaya çalışmaktadır. Bu durumun filmdeki tek istisnası kentli Behram'ın nalbur dükkanıdır. Burada ise kentli kültürün etkisi ile tanınırlık ve yaratılmış marka gücü, yerel bir isme tercih edilmiş gibi durmaktadır. Bu marka gücü, önceki sahnelerde geçen Behram'ın konuşmalarında kendini göstermektedir.

Ağa, kentte sadece parası ile ayakta kalamayacağını, kendini kusursuz gören Kahya'nın dediği gibi müthiş bir ticaret kafası da olmadığını sırasıyla bütün ticaret denemelerinde hüsrarla karşılaşarak görecektir. Haraptar Market'i marabaları ile birlikte ayakta tutmaya çalıştığı Tönnies'e atıfla (1936) cemaati ile açacak, ancak işler hiç de istemediği şekilde gidecektir. Hem daha önce hiç girmedikleri bir iş kolunda yeteneksiz ve bilgisiz oluşu hem de kentli müşterinin hızlı taleplerini karşılamadaki beceriksiz ve isteksiz tavrı ile kısa bir sürede marketi devretmek durumunda kalacaktır.

Devam eden sahnelerde Ağa da artık Haraptar Kahvesi'nde marabalarla birlikte oturan, kentte hayatta kalmaya çalışan bir kent yoksuluğuna dönüşme yolunda hızla ilerlediğini farkında olmadan yaşadıklarına hayıflanmakta, yeni ticaret fikirler üretmektedir. Filmdeki ve kent yoksullarının kentsel yoksulluk ile mücadelelerinin canlandırıldığı sahneler genellikle bu kahve sahneleridir. Yine bu sahnelerde kent sistemine dahil olma mücadelesinin çoğunca illegal ve marjinal yöntemlerle

verildiği de gözden kaçamamaktadır. Gecekondu ile barınma sorununa bulunan yasa dışı çözüm örneğine benzer yasa dışı çözümler kahvede sıklıkla tartışılmaktadır. Ağa'nın hızla kendilerinden birine dönüştüğünün -ağa farkında değilse de- marabalar çoktan farkındadırlar ve bu ayırt edişleri diyaloglarına da yansımaktadır. Kırsal otoriteler olarak gelenek ve göreneklerden çok daha kolay sıyrılan marabalar, kent kültürüne uyumda ağadan daha az uyum sorunu yaşamaktadırlar (Özer ve Yazar, 2018: 11).

“-Rüşvet ver ver bitmiy ki gurban.

-Sizin orda rüşvet ne kadar oldiy?

-....Yav hala anlamadın mı? İyiler öne, çürükler arhaya.

-Çürükleri alta doğru, çaktırmadan.

-He...Helall.

-....Vallah he ağam eyi yaptın. Bakkallık senin işin deeldi.

-Doğri söylisen Hırpıt. Sigara içen..

-...Müsadenle Ağam.

-Hırpıt, az gel hele.

-Söyle ağam.

-Sen ağanın uzattığı cigarayı nasıl alırsın lo?

-Ağalık, beylik köyde galdı, kahya. Burası şeherdir. Burda ağalık başka türlü olur. Öğrenin artık haa.”

O sırada kahvenin önünden geçen domates satıcısının yaptığı iş, kahvede yine çözümler arayan kent yoksullarının zihninde bir ışık yakar. Onlar çözüm hayali kurarken bu hayali gerçekleştirecek tek ekonomik güç halen Züğürt Ağa'dır. O da bu çözüme koş koş sarılacaktır.

“-İşte be, işte bu. Bizimki gibi hamallık deel.

-Doğri söyliy, para olacak, alacan bir gamyonet, yükliyecen tomatisi...

-...Bak ne kadar galabalık oldu. Ne biçim para kazaniyeler...”

Bir araç olarak Kahya ile birlikte domates satma işine giren Ağa, bu işte de hem pazarlık beceriksizliği, hem yanlış park nedeniyle aracının çekilmesi gibi sonrasında kendince bir dizi sorun addettiği ancak kentsel sistemde devlet kurumunun temsilcileri ve kuralları ile karşı karşıya kalarak bu işi de sürdüremeyecektir. Bu sahneleri muhtemelen Türk izleyicisinin filme dair hatırladığı en net sahnelerdir. Ağa’nın “tomatiss” diye bağırması, sesini yükseltmeyi ayıp ve insanları rahatsız edecek bir durum olarak değerlendirmesi satış işini zora sokacaktır. Ancak filmin sonralarına doğru Ağa kentte hayatta kalabilmek adına şimdiki utangaç, diğerkam tavırlarını da kaybetmek zorunda kalacaktır. Ayrıca filmin yabancı dilde gösterimlerinde kullanılan afişte filmin adı “The Broken Landlord” olarak çevrilmiş ve Broken yani Züğürt ifadesindeki “o” harfi yerine domates yerleştirilmiştir.

“-tomates... Tomates...

-Ağam biraz bağırsana sesini kimse duymiy.

-Yahu ayıptır milleti rahatsız etmiyek?

-

Tomatess...tomatess...tomates...tomates...Toma tess...TOMatess...Hayde TOMATESS!...”

Ağa, yanlış park sonrası çekilen arabası sonrasında kentte sosyal bir kontrol birimi olarak Polis ile tanışacaktır.

“-Sen şimdi çalmadılar diyorsın, he?

-Yok, be adam bizimkiler çekmiştir.

-Eeıh, biz polise ne ettik ki?

-Yanlış park etmişsindir.

-Peki nasıl geri alacağız?

-Önce Beşiktaş'a trafiğe gideceksiniz.
Beşiktaş'ı biliyor musun?

-Yohh, nerdedir?

-Heyy Allahım, dışarda sorun... Oraya ceza yatacak. Sonra orda arabayı nereye çektiklerini öğrenip elinizde makbuzla Park Müdüriyeti'ne müracaat edip yetkiliyi bulacaksınız. O yetkili hangi parka götördüklerini söyleyecek. Park bekçisine makbuzla müracaat ettikten sonra ..."

Ağa ile Kahya karakoldan çıkıp eve doğru yürümektedirler. Bu sırada Ağa, uyum sorunu ve başına gelen sıkıntıların kaynağını yine başka yerlerde aramayı sürdürmektedir. Kırdan günler ve zaman çok önemli değil iken, kentte zaman mevhumunun hızı ile bürokrasinin yavaşlığı arasında da kalacaktır, Züğürt Ağa.

"-Hep senin yüzündendir bu belalar.

-Dua et hızlılar çalmadı.

-Lan bugün ne?

-Mübarek cumadır.

-Bize pazartesinden önce gitmeyin kimseyi bulamazsınız demediler mi?

-Hee ele dediler.

-Eey domatesler nolacak o güne kadar?"

Eve döndüklerinde Ağa, karısından Kiraz'a görücü geldiğini öğrenir. Kırdan gelenlerin kentsel yoksulluğunun kol gezdiği mekanda halen başlık parası geleneği sürdürülmekte, ağanın karısı hem peşin paraya kavuşmak hem de Kiraz'dan kurtulmak için bu işin tamama ermesine çalışmaktadır. Ağa ise bozuntuya vermese de hem üzülür hem de el mahkum Kiraz'ın fikrini almak ister. Kiraz, kırsal kültür emaresi olarak kararı

ağanın emrine bıraksa da ağa gönül işinde emir olmayacağını söyleyerek kararı Kiraz’a bırakır. Ancak Kiraz gelenekçi tutumu sürdürmeye ve aslında ağadan ayrılmamaya kararlıdır. Son sözü yine ağaya bırakır.

Ağa ile Kahya arabayı çekilen otoparktan alarak çürüyen domateslerden sağlamları ayırmak üzere şehir çöplüğüne giderler. Sağlam kalan domatesleri ayırarak satıp sermaye yapmak üzere çöplükten ayrılacakları sırada arabanın yanması üzerine “suuu” diye haykırdığı sırada görüntüde yine kent yoksulları belirmektedir. Kendi gelecekleri için bireysel mücadelelerine devam etmektedirler. Kırdaki topluluk kentte bireysellik ve bencilliğin kölesine dönüşmüş, Ağa’ya yardım edecek kimse kalmamıştır. Ağa, çaresizliğini, ne yapacağını bilemediğini şu sözlerle belirtecektir. Ama bu soruya ne Ağa’nın ne de Kahya’nın verecek cevapları yoktur.

“-Eee ne poh yemeğe yandı bu?”

Ağa sıfırı tüketmeye başladıkça evindeki eşyaları satmaya da başlar. Karısı da ekonomik durumlarının gittikçe kötüleşmesinden şikayet etmektedir. Ağa ise kahvede marabalara da tekrarlayacağı gibi hala sorunu başkaca yerlerde aramaya devam etmektedir.

“-Eşya satmaya da başladık. Hepsi baba yadigaridir. Allah sonumuzu hayır etsin.

-Bizi mahfeden arabanın telefidir.”

Ağa’nın eşinin suskunluğu yanında kahvedekiler bu durumda geçmişte Kahya’ya akıl verdikleri gibi Ağa’ya da akıl vermek yolunu seçerler. Maksatları daha çok Ağa’nın mevcut durumu ile alay etmek, kırdaki günlerin acısını bir nebze olsun çıkarabilmektedir.

“-Ağam darılma ama sen bu domatis işina girmiyecaktın.

- Bizi mahfeden arabanın telefidir. Ama gittikçe işe alışıyorum. Şimdi kafamda çok iyi bir fikir vardır.

-..... Kafasında iyi iş varmış.

-Atiyy. Eşyalarını satmaya başlamıştır. Beş kuruş parası kalmamış.

-Hıhh, poh var İstanbul'da. İpini koparan geliy.

-Hey gidi hey gosgoca ağaydı be.

-Görünce altımıza sıçıydık.”

Kahveye gelen Kahya, Ağa ile görüşmek ister, birlikte kahveden çıkarlar. Ağa için artık kırla olan son ve en güçlü bağı koparmanın vakti gelmektedir. Kahya, durumlar iyi olmadığını bildiğini söylerken Ağa hala kendinde esaslı düşünceler olduğunu, yine ticaret yapacağını anlatmaktadır. Kahya daha gerçekçidir oysa Ağa'dan. Köye anasına ne zamandır para yollayamadığını, aldığı haberde anasının hasta olduğunu öğrendiğini söyler. Ağa, yüzüğü, tabakası, teşbihi gibi kırdaki ağa statüsü ile özdeşleştirdiği birkaç kıymetli kişisel eşyasını eski dostuna satması için vermek ister. Kahya eşyaları almaktansa ölmeye razıdır. Züğürt Ağa, ağalık dolayısıyla yapamayacağını savunduğu iş kollarına girişmeden hemen önce kendisi ile birlikte kentte daha fazla sürünmesin diye Kahya'yı azat edecektir. Böylece kendi başının çaresine bakmak ihtiyacı ve gereğini derinden hisseden Ağa, kırsal kültürle tek, son ve en güçlü bağı olan Kahya ile de yollarını ayırmak zorunda kalmıştır. Behram'ın dediği gibi artık kentte kendi bacağından asılacaktır.

“-Müsellim Efendi, seni sevdiğim için yapmıyım bunu. Ben bir ağayım. Kimseye borçlu kalamam. Başım eğik gezemem.... En iyisi sen artık başının çaresine bak. Koca adamsın. Benimle kaldıkça durumun daha bok olacak. Seni azad etmişem. Gidebilirsin...”

-Ağam, sen beni öldürmek mi istisen?

-Lan oğlum lafımı dinle. Burda ağalık bitmiştir. Köylünün bana nasıl baktığını bilmiyem mi sanırsın? Ama ben gene bir ağayım. Sen hamallık yaparsın ekmeğini taştan çıkarırsın. Ama ben yapamam. Sana yazık olmasın. Gir kurtar kendini.”

Kahya artık Müsellim Efendi'dir. Eşyaları ceketin cebine koyar, Ağa'nın elini öper. İki can dost kucaklaşırlar ve artık birlikte değil ayrı ayrı yollardadırlar. Ayrı yönlerde yürüyeceklerdir. Bu ayrılış, Ağa'nın kır ve kültüründen, o kültürün kentte elini kolunu bağlamasından da kopuşunu temsil etmektedir.

Ev sahibine kira ödeyemez hale de gelen Ağa'yı karısı bunalttıkça, yeni bir işe atılacağı umudu ile karısına yanıt vermektedir. Karısı öbür işlere benzemesinden korkarak biraz da alaylı bir şekilde ağaya karşılık verir. Kiraz'ı evlendirmek ve başlık parası ile ferahlamak isteyen karısı, ağayı ancak Kiraz'ın da oğlan da gönlü varsa ihtimali ile razı eder. Kiraz'ın tekrar fikrini alırlar.

“-Kiraz, artık karar ver. Ver ki biz de bir cevap verelim.

-Başlık parasıyla lazımsa...

-Bırak başlık parasını, sen varmak istiyimisen?... Hee?

-Hayır istimiyem.

-Hayırr? Eyi o halde peki o zaman para bul. Bedavadan yiyip içip yatısen. Bak şu sefalete, halimize. Her şeyimizi sattık. Hiçbir işi beceremedin. Bizi yerimizden yurdumuzdan ettin, sefil ettin.

-Kadın, sus.

-Susmiyecem. Bir haftadır evde aynı yemek pişiy, yeter. Bubamdan istiyem diyem bırakmisen. Çocuklar ağlıy, ana hasta, ev sahibi kirayı istiy kaç aydır. Benim gibi bir ağa kızı bu hallere düştü. İnşallah bu şehir mezarınız olur...

-Sapıttı karı.”

Ağa nihayetinde ağalık statüsü gereğince yapmaması gerektiğini düşündüğü işlere dahi girmek durumunda kalacaktır. İşporta meyve sebze satacak tüm satıcılar zabıtaban kaçarken o zabıtaba yakalanacaktır. Balon satacak, balonları elinden kaçıracaktır. Limon satacak, toptancıdan kötü ürün aldığı için zarar edecektir.

*“-Limonlar kof çıkmıştır, kazıkladılar beni.
Yav bu dünya ne dünya olmuş.”*

Ağanın eve dönünce karısı çocukları da alarak babasının yanına kaçtığını, evde kalan Ağanın annesi ile de Kiraz ilgilendiğini öğrenir. Ağa bu durumu çocuklar için daha iyi olduğunu düşünerek kabullenmeye çalışacaktır.

“-Şu limon işi biraz daha iyi gideydi.

-Şimdi napiysen ağam?

-Vallah ben artık sıfırı tüketmişem, bilmirem.”

Kiraz, düğününden kalan beşi bir yerde ile ağaya yardım etmek ister. Ağa kabul etmese de sonra Ağanın kendisinin takacağını söyleyerek gönlünün ağada olduğunu belli ederek altınları almaya ikna eder. Ağa kuyumcudan altınları bozdurur, parayı ceketinin cebine koyar ve yeniden rahatlatanın verdiği huzurla o esnada okunan ezanın çağrısı ile belki de haline şükretmek maksadıyla abdest almak için şadırvana yaklaşır. Ancak şükür ile huzur bulacağını düşündüğü yerde kentin toplumsal yapısının değişmez parçalarından olan suç ile mağdur olarak tanışır. Abdest alırken ceketindeki parayla birlikte çaldırır. Şehir çöplüğündeki su haykırışı gibi bu kez de ceketini ararken

yine kalabalıklar içindeki yalnız bireye dönüşür, Ağa. Kentte kendi başının çaresine bakmak zorundadır. Kendinden başka kimsesi yoktur. Aslında içine düştü toplumsal değişim buhranında Ağa da yoktur artık. Ne yapacağını bilemez halde evin yolunu tutar. Zaten sıkıntıda ve yalnız olan Ağa, evde Kiraz ile huzur bulacakken hiç beklemediği bencil bir kentli ile daha karşılaşacaktır.

“-Ağam bu ne hal?

-Caketimi çaldiler, paramı çaldiler. Biz mahfolduk, biz öldük. Abdest alırken, vay dinsizler vay imansızlar.

- Ağam haklısın ağam bu devirde din de iman da para oldu çıktı.

- Sen de nerden çıktın la ne istiyen?

-Ağam ben senin durumini biliyem.

-Ne varmış durumumda?

-İnattan vazgeç ağam ver Kiraz'ımı, açlıktan nefesiniz kokmaya başlamış.

- Biz aç deeliz ağam bana bakiyi.

-Belli belli, eğer Kiraz'dan ayrıla misen yanımda sana da münasip bir iş verirem.

-Ulannn! Sen ne diysin lan? Sen kimsin bana iş verecek ha namıssız. Kekeş Salman ...Hıh... Defol lan bu evden.

-Ağam Kiraz da sende kalsın ağam.

-Vallah seni kuşbaşı doğrarım ulan. Seni namussuz... Zaten delirmişim ulann...

-Tamam ağam. Gidiyem. Gidiyem ağam.

-Defol ulan.

-Get bu evden, bi daha da sakın gelme. İster aç yaşarız ister tok.

*-Geberin lan geberin kabahat bende geberin.
Ağaymış, kıcımın ağası... Hıyar ağası..”*

Kentli Kekeş Salman elinde bıçak olan ağadan kaçarken ettiği hakaretlerle ağayı artık kentte ağa ve kır kültürü ile yaşayamacağını ikna etmiştir. Elinde bıçak ile kalakalan ağa, çareyi uyum sağlayamadığı hayattan kendini koparmakta bulur ve Kiraz ile aralarında şu diyalog geçer.

“-Sen oğa bakma ağam.

-Doğri diyir, benden ağa olur mi hiç? Hiçbir boka yaramiyim, beceriksiz gavatın tekiyem. Benden olsa olsa hıyar ağası olur.

-Öyle deme ağam.

-Neye elimi attımsa kurutmuşam, sizi de perişan etmişem. Rezil oldunuz. Ben niye Salman'ı vuriyim? Kendimi gebertem daha iyi.

-Ağam yapma!...”

Ağa, elindeki bıçakla kendini canını kıymak ister ancak bunu da beceremez. Burada da kabahati, uyum sağlayamadığı kent ve ona ait olanlarda bulur.

“-Pühh...Sıçam bıçağına. Buranın bıçağı bile boziktir.”

Kendi deyimiyle gebermesini bile beceremeyen Ağa ile Kiraz artık tutunacak dalları da kalmadığından birbirlerine açılırlar. Ağa, Kiraz'a vurulacak başka adam bulamadığını sorunca Kiraz, her kızın gönlünde bir ağa olduğunu söyler. Ağa, kendi için Züğürt Ağa ifadesini kullanır. Kiraz ise Ağa'nın insanlığı güzel olduğu için ona vurgun olduğunu belki de ağalığı bu yüzden beceremediğini söyler. Kentteki yoksulluk ve işsizliğinin itirafı, artık ağanın da dilinden dökülecektir.

“-Ben işsiz ağayım.”

Kiraz sevdasını aşık ar ettiğı Ağa'ya bildiğı hiçbir iş bilip bilmediğini sorar.

“-Yoktir. Ben ağıayım. Hıhh..Vardır. Çiğ köfte...

-İyi ya biz de çiğ köfte satarık.

-Diyelim ki sattık. Eti, bulguru alacak para nerde?

-Satacak bişi buluruk elbet.”

Kiraz'ın gözleri elde para edecek tek şey olarak gördüğü Ağa'nın -statüsünün de semblü olan- çizmelerine takılır. Ağa'nın çizmelerinin satıldığı sahnede ki beden dili, kentte ağıalık olmadığının zoraki kabulünü göstermektedir. Çizmeler ve ağıalık elden giderken kamera Kiraz'ın saydığı paraları gösterir. Kent bireyin parası, emeğı ve çabası ile hayatta kalabileceğı mekandır, çizmeleri ve kırsal statüsü ile değil. Sahn e bunu izleyicinin belleğine işlemektedir. Ağa, çizmeleri geri almak için niyetlense de Kiraz onu durdurur. Ardından gösterilen sahn e ise ayağıındaki terlikler ile Ağa'nın mağlubiyetinin hüznü yansıtılmaktadır.

Ağa kırsal kültür öğeleri ve geleneklerini marabaları kadar kolay olmasa da tek tek geride bırakıp, terketmek zorunda kaldığında ise tek ve en iyi bildiğı iş ile geçimini sağlamayı başaracaktır.

“-Çiiğ köfteee...”

Çiğ köfte satarken diğ er taraftan gelen lahmacun satıcısı Hırpıt Ali ile karşılaş ırlar. Hırpıt, Ağa'nın yaptığı iş e ağız ı açık ş aş ırmakta iken kentte, marabası ile eş itlenen bir birey olarak Ağa ona ald ır ıř etmeden iş ine devam eder. O da artık emeğı ile hayatta kalmaya ç al ıř an bir kent yoksuludur. Züğürt dahi olsa bir ağı a değildir... Film, ağı anın kentte tutunmaya baş ladığını kanıtlar şekilde tamamını sattığı çiğ köfte tepsisi elinde, mutluluktan salınarak artık tanıdığı sokaklardan ilerleyerek evine dönen bir çiğ köfte satıcı şeklinde olarak resmedildiğı sahn e ile sona erer.

3.3. Genel Bir Değerlendirme

Kır ve kent arasındaki karşıtlık ya da bu çalışmada değinilmek istenen şekliyle kırdan kente toplumsal değişim, Tonnies tarafından cemaat ile cemiyet; Redfield tarafından folk toplumu ile kent toplumu; Becker tarafından da kutsal ile laik kavramları ile tanımlanmıştır (Tekeli, 1982: 302). Ağa kırdaki cemaatinin desteği ile güç toplamakta ama cemiyete dönüşen topluluğun baskısı altında günden güne gücü ve statüsünü yitirmektedir. Yine Hunter, kent ve toplumsal düzenine dair Tablo 1.’deki özellikleri temel bir çerçeve olarak sunmaktadır (Wikström, 1990: 9’dan akt. Özensel, 2017: 344).

Tablo 1. Kentsel Toplumsal Düzen

	Özel	Sınırlı	Kamu
İlişkiler	Samimi	Tanışıklık	Yabancı
Yapısal Pozisyon	Arkadaş	Komşu	Vatandaş
Ortaklaşa Birim	Birincil	Yerel Topluluklar	Resmi
Çevre	Ev Halkı	Komşular	Cadde, Toplu taşıma aracı.
Toplumsal Değişme	Duygusal	Gönüllü İş Değişimi	Toplum hakları ve sorumluluk
Sosyal Kontrol Birimi	Aile	Komşular	Polis

Kaynak: Wikström, 1990: 9’dan akt. Özensel, 2017: 344.

Kıra özgü cemaat hayatı, bireyler arasında bir dayanışma yaratmakta, toplulukta birbirine ait olma temelli ortak duygu ve davranışların gelişmesini sağlar bireye güven ve huzur verirken bir yandan da birey üzerinde yarattığı baskı ve denetim ile bireyselleşmenin önüne geçmektedir (Yörükan, 2006: 50-51). Kırdaki her birey, cemaatvari topluluğun bir parçası oldukça değerlidir. Bütüne aykırı davranışlar⁶ yerine bütünün -Züğürt

⁶ Türk Sineması’ndan bu anlamda da “Kibar Feyzo” filmi çok net bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Ağa örneğinde de Ağanın- koyduğu kurallara uygun davranışlar yeğlenmektedir.

Oysa kentte sağlanmaya çalışılan cemaatvari dayanışmanın yerini resmi denetim mekanizmaları ile rekabet alacaktır. Kentte bireyi –çalışma örneğinde Züğürt Ağa’yı- yalnızlığa ve güvensizliğe, kendi başının çaresine bakmaya itecektir (Özensel, 2017: 346). Diğerkam bireyi bencilleştirecektir. Şahsiyet ve bireyselleşme, topluluk yerine birey çıkarları temelli cemaat otoritesinden sıyrılarak hür, bağımsız bir şekilde kentsel mekanda ortaya çıkmıştır. Ancak bu hür ve bağımsız birey, kentte yalnız ve güvensizdir (Yörükan, 2006: 51).

Robert E. Park’ın (1967: 3) dediği gibi “Kent insanının yarattığı dünyadır ve bundan böyle yaşamaya mahkum olduğu dünya burasıdır. İnsan, kenti inşa ederken dolaylı olarak kendini de yeniden inşa etmektedir”. Cemaatvari topluluğun sosyolojik sahibi, kır topraklarının da fiziki sahibidir. Filmde bu kendini yeniden inşa etme sürecinde en çok zorlanan karakter, Ağa’nın kendisidir. Kırdan iken Ağa, en azından ekonomik anlamda refah ve üstün bir statü sahibidir. Oysa kentteki yaşamda oynadığı rol, ağalıktan kent yoksulu durumuna düşmek, ona oldukça ağır gelmektedir.

Kentte mekânsal yerleşmeler, ekonomik ve sosyolojik konuma göre belirlemektedir. Bu anlamda 1980 sonrası Türkiye’sini temsil eden filmde sosyo-mekansal ayrışmanın yanı sıra fiziki mekana dair bir ayrışma da göze çarpmaktadır. Züğürt Ağa ve marabalar bu sosyo-mekansal ayrışmanın yaygın işsizlik, düşük ücretli emek, yoksulluk ve kentsel hizmetlere en alt seviyede erişen tarafındadır (Güneş, 2013: 265). Filmin sonunda da sunulduğu şekliyle sosyo-mekansal ayrışmanın diğer tarafındaki kentliler ile ilişkisi ancak bir çiğ köfte satıcısı ile alıcı arasındaki ticari ilişkiden ibarettir. Fiziki mekana dair ayrışma

kısımında ise yoksulluğun kol gezdiği gecekondu mahallelerinde yaşamaktadırlar.

Boran (1940), “Köy Davası ‘Şehirleşmek Davasıdır’” başlıklı makalesinde kır ve kentin değişimini şu başlıklar temelinde özetlemektedir: Kır; tarımsal üretimi, özel ve küçük mülkiyeti, kısıtlı bir nüfusu, kapalı bir toplumsal yapıyı ve muhafazakarlığı temsil etmektedir. Kent ise; sınai ve ticari üretimin, daha geniş bir mülkiyetin, yaygın ve yoğun bir nüfusun, açık ve gelişkin bir toplumsal yapı ile rasyonelliğin temsil edildiği mekandır. Züğürt Ağa da bu değişimlerin tamamını sırasıyla geçirerek kentte hayatına devam edebilmeyi nihayet film biterken başarabilmiştir.

4. SONUÇ

Züğürt Ağa sinema filmi, ödüller kazanmış Türk Sinemasının önemli yapımlarından biridir. Mizahi öğelerle süslense de aslında dram türünde bir filmidir. Özellikle döneminin toplumsal yapısını yansıtmaya, kırın itici kentin çekici yönlerini sunan bir göç/kentleşme öyküsü olması vesilesi ile bu çalışmadan incelenmek istenmiştir. Özellikle ağa ve marabaların tutum ve davranışlarından yola çıkılarak bulunulan mekânın toplumsal değişiminden söz edilmek istenmiştir. Ekonomik anlamda feodalitenin çözülüşünü de temsil eden film, çalışmada daha çok mekânsal ve sosyolojik bir analizle ele alınmaya çalışılmıştır.

Film, Türkiye’nin sanayileşme düzeyinden hızlı gerçekleşen kentleşmesinin ve kentlileşmemesinin biz özetidir aslında. Tarım işçisinden sanayi işçisine dönüşemeyen kitleler ve kentte karşı karşıya kaldığı sorunlar filmde eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Marabasız köy ve ağa olmayacağından hareket eden Ağa da kente göçerek, göçerler ile benzer sorunlar ve buhranlar yaşamak zorunda kalsa da nihayet rasyonel ve bencil

kentli birey tavrını benimseyerek kent yoksulları arasında yaşam mücadelesinde hayatta kalmayı başarabilmiştir.

Türkiye’ye özgü kentleşme nedenlerini, kırsal toplumun mekan olarak kentte kent toplumuna dönüşümünün buhranlarını net bir şekilde sunan film bu anlamda değerli görülmüş ve değerlendirilmiştir. Bu anlamda sinemanın ve görsel sanatların öğretici gücünden faydalanmak niyeti ilk olarak lisans öğrencilerine filmin gösterimin yapılması şeklinde değerlendirilmiştir. Uzun yıllar, “Kentleşme ve Çevre Sorunları-1” lisans dersinin son haftasında lisans öğrencileri ile birlikte film izlenerek üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Haftalar boyunca süren derste tanımlanan kentleşme nedenleri, kır ve kent kültürü farklılıkları gibi bazı ders konularının film üzerinden örneklerle öğrenciler nezdinde daha net anlaşılır kılındığı saptanmıştır. Hatta genel bir değerlendirme anlamında filme dair bir soru, dersin final sınav kâğıdında yer almıştır. Alınan geri dönüşlerin verimliliği, filme dair incelemeler ve söylem analizleri bulunmasına rağmen doğrudan bu bakış açısı ile filmin değerlendirilmemiş oluşu, bu çalışmanın temelde ortaya çıkış nedenleri olarak gösterilebilir.

Bu itibarla dönem toplumsal yapısını detaylarıyla sunan filmin tüm emekçilerine ve yıllarca birlikte filmi izlemek zahmetine katlanan/keyfini paylaştığım -dolayısıyla bu çalışmada da katkıları olduğuna inandığım- tüm lisans öğrencilerime katkılarından ötürü minnet borcumu belirtmek isterim.

KAYNAKÇA

- Boran, B. (1940). Köy Davası ‘Şehirleşmek Davasıdır’, Siyasi İlimler Mecmuası, Sayı: 112, ss. 183-190).
- Eke, F. (1998). 75 Yıllık Cumhuriyetimizde İmar, Mimarlık Dergisi, Sayı: 284, ss. 22-25.

- Görmez, K. (2004). Bir Metropol Kent: Ankara, Ankara: Odak Yay.
- Güneş, F. (2013). Kent Sosyolojisi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, No:1932.
- <https://data.tuik.gov.tr>, Türkiye’de Yıllara Göre Kentsel Nüfus, (Erişim Tarihi, 21.11.2023).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Züğürt_Ağa, Züğürt Ağa, (Erişim Tarihi, 11.10.2023).
- https://www.imdb.com/title/tt0201368/mediaindex/?ref_=tt_mv_sm, Züğürt Ağa (1985) Photo Gallery, (Erişim Tarihi, 11.10.2023).
- Kartal, K. (1983). Kentlileşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti, Amme İdaresi Dergisi, 16 (4).
- Keleş, R. (2002). Kentleşme Politikası, 7. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2023). Kentleşme Politikası, Gözden Geçirilmiş 20. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıç, S. (2022). Türkiye’de 1950 Sonrası Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişim: Kadının Kimlik İnşası, II. Ulusal Kadın Temalı Öğrenci Kongresi Bildiri Kitabı ss. 94-106, Ed. Bahtinur Möngü, Erzurum: ETÜ Yayınevi.
- Kıray, M. (1982). Gecekondular, Toplumbilim Yazıları, Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Yay.
- Kıray, M. (2000). Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İstanbul: Bağlam.
- Kıray, M. (2006). Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme (2. Baskı), İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Kocacık, F. (2000). Kitle Toplumu, Küreselleşme ve Türkiye, Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Kongar, E. (1995). 12 Eylül Kültürü (3. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koyuncu, A. (2017). Türkiye’de Göç ve Kentleşme, Kent Sosyolojisi (Ed. Köksal Alver) içinde ss. 359-376, Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özensel, E. (2017). Kentleşme ve Suç, Kent Sosyolojisi (Ed. Köksal Alver) içinde ss. 343-359, Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Özer, N. P., Yazar, A. E. (2018). Paradigmasal Dönüşüm ve Züğürt Ağa Filmi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 1, ss. 1-15;
- Park, R. E. (1967). On Social Control and Collective Behavior, Chicago: Chicago University Press.
- Şahin, Y. (2011). Kentleşme Politikası, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Tekeli, İ. (1982). Türkiye’de Kentleşme Yazıları, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. vd. (1976). Dolmuşlu, Gecekondu, İşportalı Şehir (1. Baskı), İzmir: Cem Yayınevi.
- Tonnies, F. (1963). Community and Society, New York: Harper and Row.
- Urry, J. (1999). Mekânları Tüketmek, Çev: Rahmi Ögdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Wikström, P. H. (1990). Delinquency and Urban Structure Crime and Measures Against Crime in the City, Ed. P. H. Wikström, Stockholm: National Council of Crime Convention.
- Yörük, A. (2006). Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri, 1. Basım, (Der. ve Yayına Haz. Turhan Yörük), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

UYGULAMADA VE TEORİDE SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ TARTIŞMALARI

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com

ISBN: 978-625-6524-74-3

9 786256 524743